

KUTHY LAJOS

ÉLETRAJZA.

IRTA

WALLENTINYI DEZSŐ.

LÉVAI IZSÓ

könyv- és papírkereskedése Rimaszombatban.

NYOMATOTT

Özv. GYÖRFFY P. G.-né könyvnyomdájában Rimaszombatban.

BEVEZETÉS.

Kuthy Lajosról két ellentétes nézet uralkodik. Az egyik az ő kortársai nagyobb részének azon szigorú ítéletére támaszkodik, a mely az író életének utolsó szakában tett ballépéseért megvetette és nevét műveivel együtt a feledésnek átadta. A másik felfogás az, a mely Kuthyt és műveit épen azon szigorú ítélet alól felmenti, vagy felmenteni parankodik.

Az elfogultabb, — ez méltányosabb. Az előbbinek hívei ma már kevesbednek. — az utóbbié szaporodnak. Az első csak mint szájhagyomány terjedt el folyvást nagyobbitva, súlyosbitva, — a második mellett többen írásban is felszólaltak.

A felszólalók elseje a nemrég elhunyt Degré Alajos, a ki a Kisfaludy Társaságban, 1869-ben mondott emlékbeszédében (Kisf. Társ. Évl. V. 1871. — Emlékbeszéd egy elítélt fölött.) védi, menti az elítélt Kuthy Lajost, mint író. Életét csupán az 1848. előtti idők fényében mutatja be. Csak a jó, csak a szép vonásokat festi jellemében. Degré eljárása könnyen érthető. Hiszen emlékbeszédben a kegyeletről megfélekeznie nem lehet! — Az életrajzi adatokban itt-ott téved.

Ugyancsak ünnepeltetésének idejében, 1847—48-ban keresi fel Kuthyt Jókai Mór is, mert — mint maga írja (Kisf. Társ. Évl. Újf. VII. 260. l. — Az én kortársaim.) — ő mindenkiről amúgy is csak jót, csak dicsérőt tud mondani.

(Kuthynak még előbbi életére vonatkozik Turóczy czikke a Pesti Divatlap 1845. évf. 1. sznák Tárcajában. — Ez a jellem- és életrajz, mint egykorú igen becses.)

Elég részletesen és eléggé tárgyilagosan írja le egykori barátjának, Kuthy Lajosnak életét L a n k a Gusztáv. (Kuthy Lajos. — Otthon (1875.) III. k.) Lankának adatai mégis sok helyütt hiányosak s csak 1838—48, 1850—51. és 1860—61-ig megbízhatók.

Becses felvilágosítást nyújt, különösen 1863—64-re E n d r ő d y Sándor is. (Kuthy Lajos életéhez. — Főv. Lap. 1886. I. k. 106. sz.)

Kuthy egész életét s irodalmi működését is feldolgozta már Dr. V á l i Béla (Kuthy Lajos élete és munkái. Budapest. Aigner Lajos. 1888.) Ez az értekezés azonban tele van tévedésekkel és hibás életrajzi adatokkal. Ezt a munkát tehát csak félve szabad használnunk. Váli volt különben eddig legújabb s legutóbbi védője Kuthynak.

Kuthy munkáit Válin kívül terjedelmesen megbíráltta E r d é l y i János is. (Kisebb prózái II. kötetben.)

A H a z a i R e j t e l m e k-ről szól külön H e n s z l m a n n Imre. (Életképek, 1846. mellékletén az Irodalmi Őr. II. 283—286. lapjain. A legújabb magyar regényirodalom. IV.)

Ime, ennyien írtak a mai napig Kuthyról részletebben.

Ez életrajz megírásánál a felsorolt művek mellett legértékesebb, — leghitelesebb forrásaim az író saját művei mellett a vele egykorú szépirodalmi folyóiratok, politikai napilapok és különösen azok a leveleim voltak, a melyeket nagyít. C s i k y Lajos debreczeni ref. theol. akad. dékán úrtól, N a g y István hegy-köz-szentimrei ev. ref. lelkész és esperes, S z a b ó József székelyhidi, S z a t h m á r i Sándor érmihályfalvi, W e c s e y Sándor asszonyvásári, T ó t h János révkomáromi ev. ref. lelkész uraktól és K a l i t z a Sándor úrtól kaptam. Szívességüket ez úttal is őszinteszívűből köszönöm!

Mindezen adatokat felhasználván, értekezésemben az irodalomtörténeti hűség mellett különösen arra törekedtem, hogy Kuthy életrajzának alapján érthetők és könnyen élvezhetők legyenek az ő művei is.

Az ellentétes nézetekkel szemben pedig tárgyilagosan a közéletün iparkodtam haladni.

Dengeleg, 1896. június 30-án.

W. D.

I.

A Kuthy-család hazánkban régi nemesi családai közé tartozik s jelenleg is még több vármegyében virágzanak egyes ágai. Ezek között egy ág Bihar megyében él.

E biharmegyei ág Kővágó-Őrszől*) írja előnevét s ebből a családból való Kuthy Lajos is.***) Atyja, Sándor, ki 1783-ban október 16-án született Konyáron (Biharm.), alsó és felső iskoláit a híres „kálvinista Rómában”: Debreczenben végezte. A papi pályára készült nagy szorgalommal és buzgó kitartással. 1805-ben a poeták praecptora (a mai V-ik osztály tanítója), — 1806-ban praeses, az I. éves bölcseészeknek (mai VII. osztály!) — főnöke volt. 1807-ben mint első „primariust“ (esküdt-diák) „contrascriba“-nak (ellenőr, felügyelő) választották s ugyanekkor a szépen jövedelmező „seniori“ hivattal is megkínálták. De ő e megtisztelő állásokat nem fogadta el; lemondott a reá várakozó anyagi jólétről, s tisztán a tudás-vágytól indítva, hirtelen a saját költségén külföldre indult.***)

Hogy éppen most, a nyugodtabb, gondtalanabb jövő küszöbén nagy és költséges útra kelt, e tettének okát I. Ferencz azon rendelete fejtí meg, a mely megtiltotta, hogy 1808-tól bármely magyar, protestáns ifjú külföldre meheszen tanulmányait folytatni. S hogy miért tiltották el a külföldi egyetemek látogatását? Ezen kérdésre a feleletet részint a franczia háborúkban, részint a bécsi kormány politikájában kell keresnünk.

*) K.-Ő. község Zalamegyében, 2093 lak. Határában a XII. századbéli ecseri rom. (A. J. Ath. K. L.)

**) Nagy J. Magyarország családai. bk. 519. és 567. l.

***) Nagy István kivonata az érmelléki, esperességi levéltárból. — Szathmári Sándor levele.

Egyrészt veszélyes volt, különösen a német államokban, mint a napoleoni csaták állandó színterén, a tartózkodás, — másrészt attól félt Metternich, hogy ifjaink a külföldön magukba szívják a német egyetemeken ez időben átlengő nemzeti szellemet s itthon, a hazai szomorú viszonyokkal különben is elégedetlen nemesség körében, e szabadabb eszméknek terjesztőivé, apostolaivá lesznek. Az alvó nemzeti érzésnek, nemzeti szellemnek ilyesfölbresztéséről nagyon féltek Bécsben, mert az — felfogásuk szerint — nagyon könnyen áteszaphat nyílt lázadásba. A fölbresztést tehát hazánknak a külföldtől teljes elszigetelésével vélték meggátolni. Ezért adta ki I. Ferencz a fentebb említett szigorú rendeletet, melynek értelmében már az 1807. évben is csak három protestáns tanulónak volt szabad a kimenetel.*)

A három ifju egyike volt Kuthy Sándor is, a ki már júliusban útra kelt. Utját Budának vette. Budán a nemzeti kívánságokat hevesen tárgyaló országgyűlést hallgatta meg néhány hétig. Majd tovább ment Modorba, a hol egy hónapon túl a német nyelvben gyakorlá magát.

Csak október végén iratkozott be a göttingai „Georgia Augusta“-egyetemen. Most Kuthy Sándor két fél-éven át hallgatta a theologiai tanárokat. Göttingából Napoleon Jeromos (a nagy Napoleon öcscse, westfáliai király) engedélyével Marburg, Giesen, Frankfurt, Maynz, Mannheim városokon át a heidelbergi egyetemre jött, hol a doktori vizsgálatot kitűnő eredménnyel tette le. Innen Stuttgart-, Ulm- és Regensburgon keresztül Bécsbe gyalogolt a honnan 1809-ben Bihar-Diószegre jött és „itt mulattában„ már a következő év elején 1810-ben**) Ér-Mihályfalvára hívták becsületes, bár szegény ref. népnek lelkészeül.

Kuthy Sándor a falusi papnak valódi mintaképe volt: szerette pályáját, átértelte annak magasztos hivatását. Tiszta műveltségét, mély tudományát vonzó társalgásával, atyai szeretetével párosítva igaz barátja, tanácsadója volt ennek a szorgalmas népnek, mely őt lelki atyjául választotta. Szigorúan s mégis szeretettel dorgálta a vétkezőket; nyájasan s türelemmel kibékíté a pörlekedőket; oktatta, tanította a tanulni vágyókat; könnyített az inségesek nyomorán; vi-

*) Horváth Mihály: Magyar történelem, 8 kötet.

**) N. J., Sz. Y., L. G., V. B.

gasztalta a szomorkodókat s együtt örült az örvendőkkel. S mindenekfelett tiszta erkölcsű, hű hazafiakká nevelte e különben is derék, tősgyökeres magyar népet, mely nemes papját megbecsülte és szerette. Ragaszkodásuk szeretetük jeléül megérkezése után alig egy év múlva a rossz karban álló paplakot a saját jószántukból kijavították, rendbehozták.

De nemcsak a földmívelő köznép, hanem a falunak s a vidéknek nemes családai is megszerették a szerény, művelt ifjú lelkészt. Szívesen fogadták őt házaiknál.

Nemsokára, mint minden jó protestáns papnak, Kuthy Sándornak is nősülnie kellett. Szétnézett a vidék leányai közt. Szívének vonzalmát egy nemesi ház szép és művelt leánya Técsői V e r n y i k a Z s u z s a n n a nyerte meg, a ki viszonzta az ifjú érzelmeit s a kit Kuthy Sándor nemsokára oltár elé is vezetett. E nemes-szívű, gyöngédlelkű nővel valódi boldogság költözött a kicsiny paplakba, melynek rendes, tiszta — bár egyszerű — butorzata, ízléses berendezése a jó gazdasszonyt dicsérte! A fiatal papné szívének legelső vonzalmával szerette és bámulta tudós, sokat tapasztalt férjét, a ki viszont gyöngéd, figyelmes volt szeretett neje iránt. Boldogságuk csak növekedett, midőn 1813. január 9-én*) egy egészséges fiúgyermekük született, ki a keresztelésnél L a j o s nevet nyert. A gyermek keresztszülei: „Ohisi L. Gencsi Ferencz ur, Boronkay Anna Mária asszony, Táblabíró Tek. Bernáth Gedeon ur hitvese“ voltak.**)

Kuthy Lajos szülőfaluja tehát É r m i h á l y f a l v a, de az a helység, melyben egész gyermekkorát boldogan, gondtalan vidámságban tölté, — ez a község: az amattól délebbre fekvő S z é k e l y h i d, a hova atyja már a következő 1814. évben hívatott lelkésznek.***) Örömmel fogadta el az apa e meghívást talán már csecsemő fiára való tekintetből is, mert ez az állás sokkal jövedelmezőbb volt az érmihályfalvinál; bár ez utóbbi faluhoz a fiatal házaspárt életüknek talán legszebb napjai, legkellemesebb emlékei fűzték!

Székelyhídon nyerte a gyermek Kuthy Lajos legelső benyomásait, melyek a természet szépségeivel gazdagon megáldott helyen azok kedvelőjévé s később kitűnő leírójává

*) A születés ideje mindenütt egyező.

**) Sz. S. levele (Váli. B. szerint: „Fényes Elek tartá kereszttviz fölé“ (?). Fényes 1807. júl. 7-én szül. s így 1813. jan.-ban még 6 éves sem volt! W. D.)

***) Sz. Y. levele. V.B.-nál: „négy évvel Lajos születése után. . . (?)“

tették. Maga, az ötödfélezer lakossal bíró község az Ér-balpartján magas dombon fekszik a Zólyomiak Mátyás korában épült várának romjaival és gótstílű templomával. Északnyugattól-délkeletnek a híres bortermő Ér melléki domb sor húzódik, mintegy mesterséges kerete az előtte délnek elterülő nagy síkságnak, melynek közepét az Ér metszi át messzeterjedő mocsarakat táplálva vizével.

A mocsarak mentén játszó, növekedő gyermeknek emlékébe mélyen bevésődött a minden nap látott „csodás Tóországnak képe, melyet — a később bizonyára szintén megfigyelt — Besztereczi lápvidékek czímen — csodás tüneményeivel, úszó, égő lápszigeteivel, sajátos állati és növényi életével — szép költészettel leírt s mely leírás — véleményem szerint — úgy költői, mint írói munkásságának legszebb, legértékesebb terméke és örök-becsű emléke!

A mily szép volt a székelyhídi vidék, a Nagy magyar-alföldnek ez északkeleti része, ép oly derék magyar nép lakott itt mindazon jellemző vonásokkal eredeti szokásokkal, melyek a Hazai Rejtelmek köznépét oly ismerőseinkké, kiválóan alföldi-magyarokká teszik.

E népnek is csakhamar leghívebb gondviselője lett az ifjú lelkész, kinek idejét lassanként korra és számra is szaporodó — 1814-ben született Sándor nevű fia — gyermekeinek a nevelése vette igénybe. Lankadatlan szorgalommal és kitartással ültetgette az atya gyermekemek szívébe első sorban a vallásnak s azután a tudománynak és hazaszeretetnek magvait. S az elhintett magvak, kivált a Lajos szívében és lelkében jó földbe hullottak. Az eszes, fogékony lelkű fiú csodás bámulattal hallgatta a meséket nemcsak atyjától és anyjától, hanem dajkájától is a phantastikus népmeséket, népdalokat. Classicus műveltségű atyja korán bevezette őt a görög és római népnek csodás hitvilágába. A fiú élénk, eleven lelke egészen megtelt e hitvilág nagyszerű alakjaival, isteneivel, ezeknek sajátos életmódjával, bámulatos kalandjaival. E valószínű felfogott kalandokat, viszonyokat s azoknak személyeit kitűnő emlékező tehetsége, csaknem eredeti tisztaságunkban, elevenségükben megtartotta későbbben is egészen élete végéig, midőn már gyermekálmai rég eltűntek volt. Műveiben sokszor használ a classicus világból merített képeket, hasonlatokat.

Kuthy gyermekkorán nagyon boldog volt. Késő, vén napjaiban sokszor eszébe jutnak a gondtalan évek. „A pályafőnél is eléje fehérlik még a kisdéd családi ház“ — írja Kuthy önmagáról, mint vándorról. „Eszébe ötlenek a házi erények, az egyszerű erkölcs, a családélet kisdéd állama; . . . e nyájas kis világ derült története, a tiszta erkölcsök szívemelő képe, álcázatlan szeretet s az abban összeforrt testvéri egyesség. . . .“*) A tudomány alapismereteit, alapelemeit otthon, atyjától sajátította el. Kiváló szeretettel vonzódott mindahhoz, a mi költői volt, a mi képzeletét élénk működésre serkenté. Már 6—7 éves korában verseket faragott! Költői hajlamának e korai ébredésével bizonyos ingerlékenység, izgékonyosság is észrevehető volt már a gyermekben. S ezen tulajdonságok fokozottabb mértékben egész életén át ismertetői maradtak. Mint első-szülöttet meglehetősen kényeztették is; s különösen gyöngédlelkű anyja túl gyöngéddé, nagyon érzékenynyé tévé Érzékenysége sok fájdalmat szült számára, kivált élete végén: a mellőzés, a megvettetés nehéz napjaiban.

Azonban múltak az évek. A család újabb tagokkal szaporodott. Időközben született t. i. István és Teréz is. Növekedtek a szülői gondok. A legidősebb fiút már iskolába kellett vinni. Lajos 1821-ben a debreczeni főiskolába vitték.* Más élet, más emberek váltották fel a boldog, kisdéd otthont. Debreczennek, a sajátos helyi viszonyoknak, a népeletnek, stb.-nek képei mind szaporították lelkének tartalmát. S e képekhez később is szeretettel tér vissza: műveiben sok, szép debreczeni rajzot találunk. Máskülönben a kisdéd helyzete kedvezők volt. A tanárok előtt igen jó ajánló levél volt az atyának jól ismert tudománya, műveltsége. S ugyanennek köszönhette Lajos is, hogy az első éveknek, a kezdetnek nehézségeit játszva küzdötte le. Mert atyja oly jól előkészítette őt a gymnasiumra, hogy nagyon keveset kellett tanulnia, s mégis a jelesek egyike volt.

Ezen időben a debreczeni collégium tanítási iránya meglehetősen egyoldalú, hiányos volt. A régi protestans rendszernek tanítási módjában, deákos műveltségben nevelte az ifjúságot. A társaságban elsajátítható simaságtól, bátor fellépéstől, „a játékszínbe menéstől, bálozástól“ . . stb. szigorúan

*) A királyné olvasója. Bud. Hirl. 1860. 1. sz. 3. l.

**) V. B; Csiky Lajos levele.

eltiltották az ifjakat.**) Szóval régies volt e collégiumi nevelés, mint a milyen ósdi, elavult felfogással küzdöttek a tanárok s az u. n. debreczeni körnek költői (Földi János, Fazekas Mihály, Kovács József, Gyöngyösi János, Édes Gergely, Varjas János stb.) az újabb irodalmi áramlatok s leginkább a nyelvújítás ellen. Volt mégis e collégiumi rendszernek egy jó tulajdonsága: az, hogy nem gátolta az önművelődést. Sőt egyenesen öntevékenységre készítette a tanuló ifjúságot. Így tapasztaltuk ezt Kuthy Sándornál is, a ki a saját erejéből haladt előre; s ismerjük Csokonainak és Aranyak a küzdelmeit is! Hasonlóképen szabadon fejlődött, szabadon tárgult Kuthy Lajos ismereteinek a köre is azon irányban és azon tárgyak között, melyekhez legtöbb vonzalmat érzett. Így különösen szerette a római és a görög remekírókat: Homéert, Horatiust, Vergiliust, Ovidiust stb. Ezeknek egyes mondásait szeretettel idézgeti későbbben is, midőn már egészen a nyugati, a franczia irodalom felé hajlik s ennek hatása alatt írogat. Azonkívül igen sok magyar és idegen nyelvű regényt olvasott. „A dajkameséken s népdalokon kezdve az ifjúsági regényeken fel a vándor színpadok festett világáig — írja Turóczy — minden elragadá, mi a képzelemre hat.“

1827-ben a bölcsészeti karba iratkozott.***) S most három éven át a bölcsészettel és a történelemmel foglalkozott. S kiváltkép az utóbbiban nagy jártasságot szerzett, mint azt művei is bizonyítják: Nagyon sokszor hivatkozik a történelemre; sőt sok novellájának a tárgyát a magyar és a világtörténelemből merítette (Cillei Borbála, A trónkövetelő, Székely Katalin, Az ecsedi lidércz, — Cleopatra, A száműzött stb.); másokban (A gverilla, A temerini hősnő, Élea köve stb.) a háttér valamely nevezetesebb történeti esemény, vagy történeti korszak. E bölcsészeti és történeti tanulmányait bevégezvén, elérkezett az ideje annak, hogy határozott pályát válasszon. Atyjának óhaja volt, hogy fiából is pap s így idővel az ő gyámolítója, majd utóda legyen. Az engedelmes gyermek követte atyjának óhaját, tanácsát s 1830. őszén a theológiára lépett szüleinek nagy örömére.***)) Hisz régi terveiket, reményüket látták csaknem teljesülve!

*) Iskolai törvények. Debreczen, 1836.

**) V. B., Cs. L.

***)) V. B.; Cs. L.

A sors azonban egy vonással megsemmisíté a jövőről szőtt szülei terveket! A harmadéves theologus váratlanul abbahagyta pályáját, melyhez soha többé nem tért s nem is térhetett vissza! Mielőtt azonban élete e nevezetes fordulópontjának részletesebb fejtegetésébe bocsátkoznánk, vessünk egy mélyebb pillantást Kuthy diákéletére.

Már említettem, hogy mily szép előkészülettel ment Debreczenbe s hogy mily könnyen tanult. Gyors felfogása, jó emlékező tehetsége nagy segítségére volt. Ezen, szép lelkitulajdonok mellett jól kifejlett testalkata társai előtt bizonyos tekintélyt szerzett a mindig vidám gyermeknek, majd a szellemes ifjúnak. De bizonyos csín az öltözködésben úgy, mint a beszédben, valamint a durvább tréfáktól, játéktól távolmaradása: már ekkor is kissé különczvé tévék őt. Költeni módján felül költött. „Egyszer, — írja Degré, — valami béles kofánál adóssága volt; a mérges asszony annyira üldözte őt, hogy túlérzékeny szíve nem tűrhétvén tovább a kofai zaklatást, a Debreczen melletti erdőbe menekült, hol két napig vad mézzel táplálkozott. Tanulótársai fölkeresték, de addig vissza nem tért, míg hitelezőjétől meg nem váltották.“ Ez eset könnyelműségére vall s mintegy előjátéka a későbbi, uzsorásoktól szenvedett üldöztetéseinek! Könnyelműsége magyarázza meg csupán azt is, hogy a collégiumból való távozása után az 1832. júl. 7-iki iskolai törvényszéki ülésen a tanárok reábizott pévzt követeltek tőle.*) Mäskülonben kellemes, megnyerő külseje és nyájas modora több, jó barátot szerzett neki. Ezek közül legjobban szeretett egy Farkas János nevű jeles tanulót. Ezt a nagy vacatióban is hazavitte magával. Barátságuk egész életükön át kedves kapocsként összetartá őket s mint alább látni fogjuk; -- sok bűnak, sok örömmek okozója volt, de elszakadni, egyetlen egyszer sem szakadt el. Mint bölcsészethallgatók egy irodalmi kört alkottak, melynek feje Kuthy Lajos volt. Ily irodalmi körök alakulása Debreczenben nem volt új dolog. Már a múlt században is ilyes társaságban találjuk Csokonait is jó barátaival. E körök tagjai egymásnak irodalmi tanulmányait segítették elő s rendszerint akként jártak el, hogy mindenikök más-más nyelvnek tanulására vállalkozott. Azután kiki elolvasta a választott külföldi irodalom remekeit — már t. i. a melyekhez hozzájuthattak;

*) Csiky Lajos levele.

— gyűléseket tartottak s ezeken elmondták egymásnak az olvasmányok tartalmát.*) Kuthy már otthon, — állítólag hét nyelven beszélő atyjától, több nyelvben, de különösen a németben és a francziában szép jártasságot nyert. E nyelvi tehetsége is könnyen megmagyarázza, hogy ő e baráti körnek középpontja volt. Irodalmi munkálkodásukat még a vacatiókban is folytatták s hol egyik, hol másik társuknál gyűltek össze néhány napra. Így több ízben megfordultak Székelyhídon és későbbben Asszonyvásáron is. Ez utóbbi nagyközségbe t. i. az öreg Kuthy 1828-ban költözött át, mert itt nagyobb jövedelme volt. S pénzre, bizony, mindinkább szüksége volt az egyre szaporodó család fejének. Anyagiakban gyakran hiányt szenvedtek. De a súlyos anyagi gondok mellett is szívesen fogadták a szülők Lajos barátait, a kiknek ülésein az ifjabb testvérek közül István (ki jelenleg mint nyugalmazott kir. ügyész él Diószegen) és Teréz is lelkesedve hallgatták a felolvasásokat és szavaltokat. Mert szavaltak is. Még pedig önkészítette verseket! Ezen kiérletek közül több napvilágot is látott a P é c z e l y J ó z s e f szerkesztette L a n t-ban.

E nemes férfinak buzdítása, serkentése jókora befolyással volt Kuthy írói és költői fejlődésére s így szükséges néhány szót róla is szólanunk, kapcsolatban az akkori debreczeni irodalommal.

Tudjuk, hogy a debreczeni kör a múlt század végén a különböző költői iskolák összeolvasztására törekedett, bár külső alakra határozottan népies hajlamú. Költői egyaránt irtak classicai és népies versformában, de egyszersmind mértékes rimes verseket is. Tudjuk, hogy különösen sokat adtak a rímre. „Csokonai, ki szintén e körből vált ki, egész virtuozitás.“**) De e múlt századi felbuzdulást a jelennek elején országszerte s így Debreczenben is lankadság, csend váltotta fel. Ismerjük a debreczeni protestánsok merev ragaszkodását a régi nyelvhez, makacs ellenállásukat a nyelv- s általában minden újítással szemben.

Tudjuk, hogy nyelvtanukban, az u. n. D e b r e c z e n i G r a m m a t i c á b a n foglalták össze nézeteiket. A külön toldalékban élesen elítélték a „magyar nyelv regulái ellen

*) A magy. irod. tört. 1807—1848. Dr. Gyulai Pál előadásai után írta Sz. L. 1881. Könyomatos ívek.

**) Gyulai P. előadásai. Sz. L. 1881.

csinált új szokat.“ Ezért Kazincziék nagyon megharagudtak reájok. A Magyar Grammaticát nevetségesen rossznak mondták. „Pedig az, mint Simonyi írja*) jobb volt a hírénel. Voltak hibái s különösen következetlenségei . . . , voltak érezhető hiányai is. . . . Mindazáltal igen tartalmas, jó megfigyelésekben gazdag, elrendezésében és magyarázataiban igen logikus, világos és sokszor valóban mélyreható.“ Főhibája a maradiság, az újítás megtagadása. A collegiumban a tanárok ugyanezeket az elveket érvényesítették. A XIX. század elején keveset törődnek a magyar irodalommal. S csak később, midőn Kazinczy és követői: az Auróra-kör mindnagyobb tért hódít, midőn a magyar nyelvnek és irodalomnak az országgyűlésen is törvényes jogokat vívnak: csak ekkor kezd Debreczen ismét mozogni. És pedig e mozgalom — mint már említettem is — ellenkezett a többi irodalmi áramlatokkal. A tanulók elé a régi, népies költőket állították példányképekül: Földit, Fazekast, Rádayt, Csokonait stb. Ezeknek hagyományaiból táplálkozott legnagyobb költőink egyike: Arany János is. Ezeket olvasták Kuthyék is.

Magának a debreczeni újraébredésnek egyik leglelkesebb vezére épen Péczely József volt. A „világtörténetei, görög és diák ékesen szólás e rendes tanítója“, mint magát a Lant elején címezi, ez lelkesítette tanítványait a magyar irodalmi munkálkodásra, költemények, elbeszélések készítésére. Hogy kedvüket, buzgalmukat fokozza, összeszedte a sikerültebb dolgozatokat s kiadta a saját költségén szerkesztett Lantban, vagyis „a debreczeni R. Collegium nevéndékei által írt némely Versek gyűjteményében.“ „ . . . Ezen gyűjteménynek — írja a bevezető sorokban — kettős a célja, egyik, hogy bizonyossága, másik, hogy ösztöne és mintegy köszörű-kőve lenne Ifjaink igyekezetének és munkásságának. Kezdetben kevés is több, mint későbben sokkal több: ennek meggondolása javallá — most előre, ily kevéssel is, világ elibe kiállításunkat. Idővel, szaporodván a részvevők száma, reményljük, többet és jobbat, s Gyűjteményünknek nagyobb kiterjedést adhatunk.“ 1832-től, évenként egy-egy csinos külsejű, aczélmetszetekkel is díszített kötetben jelent meg a Lant; egészen 1836-ig, midőn pártolás hiánya miatt e vállalatát is

*) Beöthy: Képes irod.-tört. 21. f. 136. l.

kénytelen volt Péczely megszüntetni, valamint már előbb a Pallas Debrecínát is. Az utolsó kötet végén, ott áll már a Lant búcsúja! „Mohos szirtek között zendült három dala kor-szellemnek ihletére“ sóhajtja visszaemlékezés-sel a multra, midőn még hitte, hogy az „érzés reнге énekére Tán enged a sziklák rideg fala.“ E rideg falú sziklák: az akkori olvasó közönség volt, melyet megmozdítani remélt. „Reményem, — így folytatja fájdalommal, — csalfa, szép remény vala! Szó nem hat a vad szikla vas keblére: Méltatlan szeny nemesb törekvés bére; Szitkot szórt rám a vakság Angyala!“ Szidták ócsároították Péczely nemes törekvését. Elkeseredik s büszke önérzettel kiált a fénynek pártos ellenei elé: tomboljatok! „Huny egy sugár, megszűnik fényleni; — nincsen miért a gyöngyöt vesztegetni!“ Tudja, hogy a megrögzött közönyt ő nem képes megpuhítani, hogy a Tisza Titeltől nem fog soha visszajönni. S ezzel az önérzetes kérdéssel végzi búcsú dalát: „Hová léztek, ha megnémulok én?“

A collégiumban a magyar irodalomnak tanszéke sem volt még. Péczely tehát így, magánuton, külön körben iparkodott tanítványainak irodalmi ismereteit gyarapítani s így akarta velők az irodalmi munkát megkedveltetni. De a nyilvánosság elé lépésnél a megkedveltetésen felül Péczely szemei előtt még egy nemesebb, a jövőbe nyúló czél is lebegett: fejledező irodalmunknak akart ő legalább egy-két munkás tagot nevelni. Életre óhajtá kelteni az ifjúságban szunnyadó erőket. „Ha a most megjelent darabok közül többen vagy soha nem születtek, vagy születéseikben örökre elhaltak volna a Kiadó segédkeze és gondja nélkül — csak kevesek találkoznak is, melyekről az értő Olvasó Közönségnek ítélete, hogy azoknak méltó volt születniük, — méltó élniük: s ha ezeknek olvasása által csak egy-két szendergő vagy szemérmes ifjúi elme is lángot és bátorságot kaphat hasonlók s nagyobbak próbálására: jutalmazva van fáradságom, teljesedve legforróbb óhajvásom, egyszersmind ezzel is, bármely távolról is, elősegítve azon közönséges nagy czél, melynél, Nemzetünk mostani fellelkesedése közben... Magyarának ugyan semmi elébbvaló nem lehet: hogy nyelvünk s ezzel együtt nemzeti létünk, . . . minél elébb teljes kifejlődzést, virágzást, önnállási pontot, életet és állandóságot; Nemzetünk Európa legmíveltebb, legtiszteletesebb

Nemzeti között . . . fő-fő helyet és rangot nyerhessen! Ime. Péczely lelkes törekvései mily messze a jövőbe nyultak! Törekvését épen Kuthyval szemben szép siker koronázta. Mert tagadhatatlan, hogy Kuthyra később, az írói pályára lépésekor, jókora befolyással volt ez első nyilvános szereplése a Lantban, melynek II. évfolyama három költeményt és egy prózai elbeszélést őriz Kuthytól. Lehet, hogy ő, ki már gyermekkorától folyvást irkált deák, majd magyar nyelvű verseket, — lehet, hogy ő az akkori irodalmi viszonyoknak s életkörülményeinek hatása alatt író lett volna ez első szereplése nélkül is: mégis megemlítendőnek találjuk, hogy elhatározására befolyt ez is. S különösen befolyással volt az a dicséret, az a siker, hogy az ő művei a kötetnek legsikerültebb darabjai.

A Jelenkori hűség című 12 soros versben, distichonokban epigrammai rövidséggel mondja el, hogy miként esküszik hűséget egy szöghaju lyánka és egy ifjú hős, kinek harczba kell szállania. Elmegy. De mire fedve dicsőséggel megtér, mátkáját idegen mátká ölni leli. S epigrammai csattanóval így fejezi be: „S mit gondolsz, epedett hűtlen mátkája után? — nem! Egy deli nővel, még az napon egybe kele.“ — A második vers csupán két szakos, hadd álljon hát itt mutatványúl:

„A váró lyánka.

Hajnal ébred szirttetőkön,
Dél hevül reám;
Hosszú estárny ing hús völgyön,
Még se jön Gyulám.
Lassú bú-betek születnek,
Hold telik s fogy el;
Még se jön Gyulám s keservnek
Nyílik e kebel.

Jég olvad, hogy, tér, fa újúl,
Ért kalász mezőn;
Fecske költözik, lével hull,
A várt még se jön.
Ha el nem jössz új hold fényvel,
Úgy ne jöjj soha;
Vagy jöjj; hogy hév könnyet ejtsél
Parti síromra.“

A harmadik sokkal hosszabb, 9 szakos románez, „Klára”-ról, Vörösvár urának Tamérnak leányáról szól, ki Alvador hős ifjút szereti s kitől viszon szerettetik. Azonban a gonosz mostoha klastromba zárja a szerelmes leányt Klára öngyilkossá lesz. Erre vad haragra gyúl az ifjú Endre s leszúrja Tamért s a gonosz asszonyt a vár tornyából a sáncz mélyébe löki. Azután a tatár ellen harczba megy, a hol:

„Gyilkol, pusztít, éget, dúl, ront,
Mint keserve őt;
Vér fereszti, mit karja ont,
A halál mezt.
Omlik vad tatár eléba,
S testre test vasán;
Nyil zúg, . . . s elhal könny szemébe;
„Klára . . . !” hű ajkán.“

Mind a három vers nem egyéb, mint az ismertettük debreczeni-kör részint classicaí, részint e kört különösen jellemző mértékes-rímes költeményeinek zsenge utánzata. De ilyen a Lant négy kötetének csaknem valamennyi, hosszabb-rövidebb verse is. Mégis tény, hogy a Kuthy darabjai úgy a könnyebb verselésben, mint a természeti hasonlatokkal színezett nyelvben határozottan felülmúlják a második évfolyamban megjelent verseket, a melyeknek szerzői között ott találjuk Kuthy köréből: Farkas János, Olasz Imre, Komáromi György stb. neveit is.

E csekély irodalmi becsű verseknél sokkal értékesebb Kuthynak azon említett elbeszélése, mely a társak hasonló kísérletei között annyira megnyerte Péczely tetszését, hogy azt a kinyomatásra is méltónak találta s hogy kedvéért a Lant címét is így változtatta meg: „versek és elbeszélések gyűjteménye.” Pedig e II. kötetben csupán egy prózai mű foglal helyet, s ez Kuthynak Szerencsés akadályok című elbeszélése. A szegényes mesébe szőtt híres agarászatnak, az akolban tartott színelőadásnak élethű rajza: mintegy alapja már a génre-képeknek, melyeket később mesteri ecsettel fest. Az egész „ifjúkori dolgozat”, mint azt Kuthy összegyűjtött novelláinak VIII. kötetében nevezi, többet ér sok franczia hatás alatt készült rém-beszélyénél. S csak sajnálnunk lehet és sajnálnunk is kell, hogy a később híres és termékeny író, néhány ily-

nemű, kitűnő novelláját kivéve, nem követte már húsz éves korában is feltörő hajlamát, mely őt vidám természetéhez képest a vidám, humoros tárgyak felé vonta. Ennek az eltérésnek részint olvasmányaiából, részint életének viszontagságaiából folyó több oka volt. De ne fejtegetjük még ez okokat. Térjünk vissza ahhoz a baráti körhöz, melynek irodalmi működését megismertük az imént, s melynek eddig csupán örömeiről szoltunk. Pedig nagy csapás is érte ezt a társaságot! Tulajdonképen csak egyik tagját illeti méltatlan szenvedés, de a hű barátok nem akarták meghallani a társuk kicsapátását hirdető csengetyűszót: hatan, és pedig mind jeles theológusok, kiléptek a collégiumból, a melyben — véleményük szerint — az igazságot igaztalanul osztogatták.*)

Hogy Kuthynak és barátainak e tettét, valamint az alábbiakat is, könnyebben megérthessük, ismernünk kell a debreczeni collégium belső-szervezetét, mely ugyanaz volt minden ref. collégiumban.

Az intézet végzett diákjait tanítókul alkalmazták a kisebbek mellé. Ezek voltak az u. n. „köztanítók,“ a kik azután egy-két évre valamely külföldi egyetemre mentek, hogy onnan visszatérve, vagy „ecclesiát“ kapjanak, vagy mint tanárok tovább működjenek. Persze, ebből a rendszerből is láthatjuk, hogy ez a tanítás épen nem volt szakszerű. Ugyancsak a köztanítók és az idősebb diákok voltak a felügyelők is. Még pedig, mint „senior,“ „contrascriba“ és „esküdtek,“ felvigyáztak a rendre, a fegyelemre. A collégiumnak ingyenes tanulóival, a tógátusokkal (a fizetőket publicusoknak hívták) együtt vizsgálták a szobákat, a fiatalabb tanulókat; reggeli és esti imákon (preces) névsort (catalogus) olvastak s éjjel „vigiláltak“ azután tapasztalataikról, a kihágásokról stb. jelentéssel járultak a tanárokhoz. -- Ez a rendszer sok árulkodásnak, torzsalkodásnak volt a szülőanyja, különösen a nagyobb diákok, az akadémiai hallgatók és a hatalmukkal gyakran visszaélő esküdtek között.

Ilyen torzsalkodás ütött ki Kuthy együtt lakó baráti köre és felügyelőjük, egy „Berki István nevű esküdt diák kö-

*) A kicsapás részleteit csupán Váli Béla művéből merítettem, mert a collégium tanári jegyzőkönyveit, a „Poneale diarium“-ban“ (fegyelmi napló) már nincs szó erről. W. D.

zött,“ mondja Váli. Ez az esküdt u. i. egyszer méltatlanul megsértette Kuthy legjobb barátját: Farkas Jánost. A kölcsönt Farkas, valamint társai is kamatostúl iparkodtak visszafizetni: minden módon bosszantották Berkit. Ez viszont a tanári-kar előtt árulkodott folytonosan ellenfelére. A dolog vége az lett, hogy Farkas, a tanároknak gyakori túlszigorú fenytései miatt türelmét veszítve, jól eldöngette az esküdtet. E hevesiségeért keservesen meglakolt! A tanári-kar Farkas tettét „a felsőbbség ellen intézett merényletnek“ minősítette. Az intézetnek merev szabályai pedig az ily merénylet csúfos kicsapással büntették. Ez pedig abból állott, hogy „a collegiumot összecsongetván, az udvarra gyűlt ifjúság előtt az erkélyről leolvasták az ítéletet, mire meghúzván a csöngetyűt, a collegium vezetője az elítéltet lassú, ünnepélyes léptekkel vezette az intézet kapujáig.“*) Hát, ezt a megszégyenítő, lealázó csöngetyűszót nem akarták hallani Farkas barátai. Az ítélet végrehajtása előtt, annak méltatlanságán elkeseredve, Farkassal együtt hatan hagyták el a collégiumot. (mint egykor, 1794-ben a 22 éves Csokonai!) Névszerint: Farkas János, Dráveczky Sándor és Gyula, Olasz Imre és Ferencz, s végül Kuthy Lajos is!

Mint a kör vezetőjétől, szép és nemes tett volt az Kuthytól, hogy legjobb barátjának méltatlan szenvedését nem nézte tétlenül. Felszólalt érdekében a tanári testület előtt is. S midőn szavának, kérésének semmi eredményét sem látta, önértékében sértve, később búcsút venni a collegiumtól, mintsem túrni az igazságtalanságot. De egy szegény lelkész fiának még sem kellett volna ily meggondolatlanul szakítani azzal a pályával, melynek már közvetlen befejezésénél állott Mert ez az eltávozás az 1832/33. évtelén történt, mikor Kuthy már harmadéves papjelölt volt. E lépése is azt sejteti velünk, hogy az ő szabad szelleme, nagyobb önállóságra vágyó jellem: nem túrta már a collégium súlvos békóit, mint a hogy megúnta azt néhány évvel később a szerény Arany s jóval előbb Csokonai is. Aztán meg úgy látszik, hogy ő a papi pályáért nem lelkesedett valami nagyon. Csupán szüleinek kedvéért választotta volt a pályát, mint ezt az Iskola i Kalandhőséről mondja, a ki sokban rokon Kuthyval, a debreczeni diákkal.

*) Gyulai P. előadásai. Sz. L. 1881.

Képzeltetjük, mennyire elszomorította, mennyire lesújtotta Kuthy szüleit e váratlan csapás. Ez volt az a sorsvonás, melyről fentebb mondtuk, hogy a szülőknek a jövőről szőtt terveit egyszerre megsemmisítette. Később higgyék meg, hogy a megfontolás után jól érezte az ifjú is, hogy tettének következményei sokkal súlyosabbak, mint azt pillanatnyi felhevülésében gondolta. „Vége mindennek, gondolá hidegkeserűn. Egy kilépett diák, bizonyítvány nélkül! Kilépett vagy kicsapott az mindegy! „Nyugtom, jövőm, becsületem oda.“ Ezt írja az Iskola Kalandban egy, a debreczeni collegiumból kilépett theologusról. De azért tettét sohasem bánta meg. „Becsületem...?“ — folytatja a fenti magánbeszédet. „Nem tisztán áll-e lelkemen a védett önérték? Követtem-e vétkeket erkölcs, polgárzat vagy felebarát ellen? Bűnöm-e, ha ifjui év s nevelés miatt könnyelmű valék? Bűnöm-e, ha az iskola, mely képezni akart, egy gondatlan botlás eredményiért embertelen arányban fenyít? Bűnöm-e, ha nevelési hanyagsága mellett, a tribunális szigor vétkecs túlsúlyban áll? Nem, soha...! Ki isten képére van teremtetve, annak ítélésében ily rendszer, becsületet sem ad, sem veszten. Érezte, hogy lépése önértékes volt. De azt is éreznie kellett, hogy most nemcsak a collegiumtól, hanem a papi pályától is örökre búcsút vett, mert egy theologián sem vették volna fel. Más pályát kellett választani. Új küzdelem, új tanulás várt rá. Még nagyobb baj volt az, hogy az új tanuláshoz megkívántató anyagi eszközökkel nem rendelkezett sem ő, sem atyja. Ez a tudat, valamint szüleinek levert, szomorú kedélye is, nagyon bántotta Kuthyt. Nagy és veszélyes volt az a gát, mely életének rendes folyását ekként megváltoztatta. S mindenesetre jóval nagyobb, hogysem Kuthy emlékében fájó nyomokat ne hagyott volna maga után. Ez volt az ő életében az első, nagyobb szenvedés, melyet később igen sok követett. Fokozta ezt az az ellentét is, mely szembeeszkö a collégiumból való kilépést megelőző és az ezt követő helyzete között. Az elsőben elismertes, irodalmi téren is némi dicsőség könnyítették útját a közel cél felé, — a másodikban elhagyatottság, anyagi hiány, szegény és a szülők néma bánata súlyosbította egy új pálya megkezdését. Ott csillogó remény, itt színtelen jövő! Az ellentéteknek ilyen találkozása rendesen mélyíti az ember kedélyét, s az írónak szaporítja forrásait. Így

történt ez Kuthynál is. Kedélye mélyült: megismerte át-
érezte a szomorú, a leverő érzelmeket is. S hogy ugyanezt
az eseményt forrásul felhasználta, ezt az állítást igazolja
„Egy iskolai kaland“ című novellája.

A lesújtott Kuthy most egy félévénél tovább nem tudott
mikez fogni.

Szomorú helyzetéből jó barátai, az O l a s z testvérek
mentették ki, meghíván őt öcscsük, Menyhárt nevelőjeül.
Örömmel fogadta el Kuthy e jókor jött meghívást. Elment
még ugyanezen év őszén Nagyváradra. Ez időtől kezdve
élete ismét más mederbe tért.

II.

Bihar székvárosában, a megye egyik legtekintélyesebb családjánál Kuthy sorsa ismét jóra fordult. O l a s z é k már régóta ismerték, szerették a jeles, eleven és szép ifjút. Elhatározták, hogy az új pályának küszöbén állót megyei tisztségviselővé nevelik. S hogy az ily hivatalhoz szükséges tanulmányokat megtehesse, hogy a tudományt megszerezhesse, kevés elfoglaltságot adtak neki, mint nevelőnek. Úgyhogy a tanítás mellett elég ideje maradt a jogi akadémiára járni s ott az előadásokat is hallgatni. Azután a figyelmes jóakarók megyei joggyakornokokká neveztették ki, hogy gyakorlatot és több pénzt is szerezzen. Mint látjuk, egy új jövőnek szép kezdete indult meg. S Kuthy csakhamar megvigasztalódott. Szeretet, pártfogás és tolla iránt már is bizonyos tisztelet övezte őt körül. Újra éledt reménye biztos állással kecsegtette őt a megyénél.

Azonban az ő magasabbra vágyó, türelmetlen lelke előtt már más czél lebegett, melynek elérése volt szívének csaknem egyetlen vágya, legfőbb óhaja. Ez a czél az ügyvédi oklevél megszerzése volt. Ehhez csatlakozott a nyilvános nagyobbkörű szereplés vágya is. Hogy mindkét vágyát könnyebben teljesíthesse, az ország akkori székhelyére Pozsonyba szeretett volna jutni. Ez a terv, hogy Pesten vagy Pozsonyban kezdjen új pályát már régóta foglalkoztatta nyugtalan lelkét. Még inkább növekedett a kedve e tervnek megvalósítására később, midőn Pesten tartózkodó barátja, Farkas megírta neki, hogy — bár nagy küzdelmek és nélkülözések mellett — lassan már előrehaladt. Majd arról is értesítette Farkas, hogy Pozsonyban már szerencsésen bevégezte a jogi tanulmányokat, s hogy Kossuth

oldalán mint irnok, majd mint felügyelő és mint „lap-expeditor“ szerzi meg kenyerét. Arra is számíthatott tehát Kuthy, hogy leghívebb barátja majd csak gondoskodik róla, majd csak bejuttatja valami állásba?! Ezen számítás mellett valami más is vonta Kuthyt Pozsony felé. S ez az a lelkesedés volt, melylyel Farkas az ifjusági mozgalmakat lefesté, kiszínezé barátja előtt.

Ez időben u. i. a még 1832. december 16-án megnyílt országgyűlésen nagy harczok folytak. Országszerte hangzott már a haladás, az irodalom nemes bajnokainak: Deáknak, Széchenyinek, Kossuthnak, Nagy Pálnak, Kölcseynek és többeknek csatakiáltása a kormány és maradó pártja ellen! Kossuth írott tudósításai mindenüvé elvitték a magyar nyelv-, az úrbérnek és a jobbágyságnak eltörlése mellett tartott nevezetesebb szónoklatokat, melyek a megyékben mindenütt lelkesedést szültek. De éppen ez a lelkesedés, ez a felbuzdulás a kormányt is nagyobb ellenállás kifejtésére készítet. Leküldte a főispánokat a megyékbe, hogy rábeszéléssel, kortesekkel stb. változtassák meg az ellenzéki követek utasításait s azokat hívassák vissza. Tudjuk, hogy több megyében diadalt arattak: így Szatmárban, melynek egyik követe éppen Kölcsey volt; így Beregben. hol az egyik követ Füzesséry a megye szabadelvű többsége ellen a kormány mellett dolgozott. Ez a Füzesséry minket közelebbről is érdekel. Midőn ez u. i. Debreczenbe jött, éppen akkor ért oda Tisza Lajos, bihari követ is (ennek követ-társa Beöthy Ödön volt,) a ki megyéjébe sietett, hogy a főispáni izgatást megakadályozza, ellensúlyozza. Tisza a találkozáskor szemére hányta Füzessérynek elvtagadását. „Erre Füzesséry Tiszát torkon ragadta, ez pedig amazt nyakon vágta. Mindkettőnek le kelle mondani a követi állásról.“*) Tisza lemondása után egy új követet kellett választani Biharban. Kuthy ekkor, — 1834-ben — már alje g y z ő volt a megyénél. Az országgyűlési mozgalmaknak, az ifjúság pozsonyi tüntetéseinek híre mindegyre növelte szívében a régi vágyat: Pozsonyba juthatni! Úgyannyira, hogy az eddig rejtett titok la san már az Olaszék birtokába került. A derék pártfogók leolvasták az ifjúnak nyílt arczáról az ő belső érzelmeit. S ámbár tudták, hogy a tervek megvalósulásával a megszeretett nevelőtől meg kell válniok,

*) Hőke L., — Szabó F. Magyarország ujabbkori tört. 1815—1892.

nem gördítettek ezeknek útjába akadályokat, sőt inkább elősegítették azokat. U. i. az új követ mellé megválasztatták Kuthyt p a t v a r i s t á n a k. Örvendő szüleinek áldása, jó barátainak és ismerőseinek szerencsekívánatai kísérték a boldog ifjút Pozsonyba, ahol Farkas csakhamar belevonta őt is az ifjusági mozgalmakba. Még pedig a szép előadásu ifjut bizonyos vezérszerepre iparkodott juttatni már hálából is a multakért. A mellett némi jövedelmező állást is szerzett neki Kossuth hírlapirodájában.

Kuthy elégedett volt új helyzetével. Részt vett az ifjúság összejövetelein; szorgalmasan eljár az alsó és felső tábla üléseire s ott a körülmények szerint „hallgatott vagy éljenzett és zajongott,” mint a követek, azaz a főpapok mögött álló, a közvéleményt képviselő országgyűlési ifjúság egyik tagja. Megjegyzendő, hogy az országgyűlési ifjúság épen ezen 1832—36-iki országgyűlésen nagy befolyást nyert a törvényhozó testületben, mint a kedvelt, szabadelvű szónokok éljenzője s a maradi pecsovicsok lehurrogatója. Ezen visszaélésnek oka egyrészt az ezen országgyűlésre felküldött ifjak rendkívüli nagy száma, másrészt a kormánynak a nyilvánosságot gátló tilalma volt. A kormány u. i. semmi szín alatt sem engedte meg a már az 1830. országgyűlésen is hevesen követelt hírlap kinyomatását. Ezért a megyék, hogy az ügyek állásáról bővebb tájékoztatást nyerjenek, nagy számmal küldtek fel Pozsonyba patvaristákat, juratusokat, hogy ezek tanulmányaik folytatása mellett egyúttal a közvéleményt is képviseljék. „Mintegy 1500-an gyűltek össze a jelen ülésre, mondja Hőke-Szabó, s csakhamar mintegy kiegészítő részét alkották a törvényhozó testületnek majd taps- és éljenviharral, majd lezúgással nyilvánítván véleményüket a követek különféle szellemű beszédeire.” Az ifjak szerepüket az országházon kívül is folytatták. Bizonyos helyeken — Váli szerint: a Hollinger-kávéházban — délutánonként összejöttek s ott a jelesebb tehetségűek élénk bírálás és megvitatás alá vették a követeknek az nap elmondott beszédeit. Az ifjúság vezetői szűkebb kört is alakítottak, melynek később az „Országgyűlési ifjak casinója” címet adták: alapszabályokat dolgoztak ki, pecsétnyomót készítettek stb. E casinóban tervezték az utczai tüntetéseket is: fáklyás menetet a kedvelt követeknek, macskazenét a gyűlölteknek.

A bécsi kormány jól megfizetett kémei segítségével mindezen tüntetésekről, ezek vezetőiről, a kiváló ifjúsági szónokokról pontosan értesült. Rendre gyűjtötte a terhelő adatokat a megjegyzettek ellen s várta a kedvező alkalmat, a melyen ellenök büntetőleg felléphet. De mivel az ifjak ez utóvégre is ártalmatlan tüntetéseken kívül semmi törvényellenes dolgot nem követtek el, az országgyűlés tartama alatt nem mert a büntetéshez fogni. Mihelyt azonban a rendek 1836. május 2-án széteszlottak, a helytartótanács, felbérelt tanúknak s ezek vallomásainak alapján, kiadta az elfogatási parancsot Lovassy László és társai ellen. Ezek között volt Kuthy is!

Már hazafelé utazott Kuthy, midőn az ellene is kiadott elfogatási parancsról értesült. Sietett tehát haza, Asszonyvásárra, s ott alig tüntette el a reá esetleg terhelő iratokat, leveleket, már is megjelent Hollósy József, kir. ügyésznek katonai kísérete „s minden magyarázat nélkül — írja Váli — az imént hazaérkező ifjút meglánczolták, zárt kocsira helyezték, melynek őrizetére szuronyos katonák rendeltettek.” Ugyanazon a napon, május 23-án, fogták el Tormássy Jánost, Lovassy Ferenczet. Lapsánszky Jánost is és még számos ifjút. Felvitték őket Budára, hol a József-kaszárnyába zárták minden kihallgatás, minden törvényes forma tekintetbevétele nélkül. Már maga ez a tény, a szabad polgárok erőszakos elfogatásának ténye is; lábbal-tapodása volt a magyar törvényeknek és jogoknak. De ez még nem volt elég! A kormány, szolgálékű közegei segítségével, még tovább ment a nemzetnek, de különösen az ellenzéknek megfélemlítésében. Nemcsak becsukatta a törvény oltalma alatt álló, szabad polgárokat, hanem a közönséges bűnösöknek nedves, egészségtelen hörtöneibe csukatta őket. „Öt hónapig ültem nedves boltban föld alatt” — írja Kuthy a Két elítéltben. S aztán főbenjáró pert akasztott a nyakukba. Augusztus 23-ára tüzték ki a tárgyalást. De milyen tárgyalás volt ez! Egyenként, zárt ajtók mögött vallatták az ifjakat. Védőiket titoktartási esküre akarták kényszeríteni. S midőn ezek az eskü letételét megtagadták, holmi zugprókátorokra bízta a védelmet — mondja Váli. E mellett az ifjaktól a szabad védekezést is megtagadták. Minde gyanús előjeltől is sejthették az elfogottak, hogy ügyük igen rosszúl áll s

hogy kegyelemre aligha számíthatnak. S annál inkább fogyott reményök a megszabadulásra, mivel a saját bajaikkal, nagyobb sérelmeikkel elfoglalt megyék kezdetben alig figyelték az elfogott ifjak ügyére. Később azonban, a mint a Törvényhatósági Tudósítások lassanként szellőztette a fenti jogtalanságokat és törvénytelenégeket, s a mint az elfogottak szülei is minden követ megmozgattak fiaik érdekében: egyszerre azok és a szenvedők felé fordúlt a megyék figyelme. Pestmegye kezdeményezésére Tolna, Somogy, Zala, Borsod, Bars, Nógrád, Bihar stb. megyék szintén felíratot küldtek a nádorhoz sürgetve az ifjaknak szabadon bocsátását, vagy — ha bűnösök — átadatásukat az illetékes polgári hatóságoknak. A nádor azonban e felíratokra mit sem felelt. Sőt a bajok orvoslása helyett Kossuthot, épen a törvénytelenések bátor szellőztetése miatt, eltiltotta a Tudósítások szerkesztésétől. Kossuth a megyéhez folyamodott pártolásért ez újabb jogtalanság ellen. De ennek sem volt valami nagy foganatja. A nádor a megye felterjesztését indokolás nélkül elutasította. A megye e visszautasítást is törvénytelennek nyilvánította. Kossuth tovább is szerkeszté a lapot, mígnem e daczolásért 1837. május 4—5-ike közti éjjel br. Eötvös Ignác őt is elfogatta zugligeti nyaralójában.

Ez alatt Kuthyék helyzetében az új év beköszöntével némi javulás állott be. A megyék megismételt feliratainak mégis volt annyi gyümölcsek, hogy az eddigi bánásmód a legtöbb elzárttal szemben megenyhült s a végleges ítélet meghozásával is jobban siettek. 1837. február 10-én kimondta a kir. tábla az ítéletet, melyet a hétszemélyes tábla márczius 7-én megerősített. Lovassy Lászlóra, mert „Balogh János, barsi követ mellett éles beszédekkel is korteskedett, mert Wesselényi M. bárót, kit a kormány felségsértési perbe fogatott, az ifjúság nevében mint martirt üdvözölte, mert egy emigrans lengyel albumába magát republikánusnak írta be... stb.“^{*)}: 10 évi rabságot szabott. Ugyanez volt a büntetése Lapsánszky Jánosnak is; Tormássy János másfél esztendői fogságot kapott; Lovassy Ferenczet feloldozák.^{**)} A többieket pedig az ügyvédi vizsgálat letételétől tiltották el. Köztük Kuthyt is. Hogy milyen vétségei, milyen politikai

^{*)} Hőke — Szabó. 98. l.

^{**)} Jelenkor. 1837. április 1., 26. sz. 101. l.

összeköttetései voltak Kuthynak?, erről az ő pozsonyi iratai és levelei nyújthatnának csupán felvilágosítást. De azok a lángok martalékává lettek. Különben az elítéltetésre elég vétség volt az is, hogy az ifjúsági kaszinó tagja volt, és még inkább, hogy Kossuth hírlapirodájában hivatalt viselt.

Kuthy kiszabadulása után Kossuthhoz, majd ennek ajánlatára a kir. személynökhöz fordult, kérve őt, hogy legyen közbenjárója, pártfogója a király előtt. Mert a királyhoz külön kegyelmi kérvényt nyújtottak be: Kuthy és társai. Pestmegye is pártolta őket. Több ízben kérte a királytól a kegyelem megadását. S e kérésnek volt is annyi eredménye, hogy őt ifjút a király 1837. július 27-én kegyelemből feloldott a rájuk szabott büntetés alól. Kuthyval szemben azonban ismét megerősítették az előbbeni ítéletet, mert őt Kossuth veszedelmes növendékének tartották. S tudjuk, hogy ekkor már Kossuth is fogva volt!

Mind e jelekből könnyen átlátta Kuthy, hogy neki Pesten tovább nincs semmi keresni valója. Irodában úgy sem merték alkalmazni. Így ismét kenyér és pártfogás nélkül maradt. Közel újabb pályájának befejezéséhez s ismét messze elvetve ettől is!

Szomorú állapotából, — mintegy jótévő nemtője az üldöző sorssal szemben, — újra az Olasz-család emelte ki. Biztatták, bátorították és hívták vissza az ő körükbe, le a megyébe. Kuthy most is örömmel fogadta a szíves meghívást. Sietett Nagyváradra, a hol mint a nemzeti ügy egyik martírját valóságos diadallal ünnepelték. Nehány hét leforgása alatt ismét megyei aljegyzővé tették. A szíves fogadtatás, az ünnepeltetés, új állása: csakhamar fátyolt vont Kuthy előbbi szenvedéseinek emlékére. Lelke felvidúlt. Vidáman jelent meg az előkelő körökben. Különösen szívesen s már ekkor is nagy szerencsével forgolódott a hölgyek között, a kik a szép, halványarczú ifjút nagyon kedvelték.

Ezen időben kelt életre szívében talán a legelső s mindenesetre a legmélyebb szerelem a nagyváradi alispán leánya: Thurzó Jetta iránt. A leány viszonzta az ifjú érzelmeit. Kuthy szerelmét — bár palástoltan — később is bevallotta a Szerelmeféltő című novellának keretében; a hol néhány vonással szépen jellemzi Jettát: „1836-ban,

Nagyváradon az új város egyik nagyszerű épületében, válogatott társaság éldele a házi nőül rendezett estély örömeit . . . Élénk házi leányka osztá jeleit a vedégszeretetnek, keblén ártatlan kor szemérme, tekintetein ígézet tenyészett; édes titokban hódolt bájának minden férfi szív . . . A lelkes Jett a enyelgéssel szólt, hangja lágy, és kis, finom keze vólt . . .“

Viszonyukat a szülőknek öröme és beleegyezése kísért e fejlesztette. Szerelmük a legtisztább örömet, az igazi boldogságot ígért e nekik a közel jövőben. Azonban közbelépett a kegyetlen sors. A szerelem rózsalánczait széttépte a halál, mely Kuthy „jegyesét, — mint Turóczy mondja, — a 17 éves, eszes és vagyonos leányt“ hirtelen elragadta. A váratlan betegség hírért Kuthy hivatalos útjában hallotta; s már csak a temetésre érkezett meg. A koporsóval úyszólván földi boldogságát is eltemette. Támadt ugyan keblében később is vonzalom hol egy hol más nő iránt, de az rendesen nem sokáig tartott: muló fellobbanás vólt csupán, mely amily alkalmoszerűen jött, ép oly hirtelen ki is aludt. A vonzalommal csakhamar elmosódott Kuthy lelkében az illetőnek képe is. — Egy, csak egy kép nem tűnt el soha emlékezetéből! Férfikora delén ép oly elevenen, oly tisztán megjelent előtte, mint őt eredetileg látta és megszerette még mint ifju. Életének alkonyán is felujult lelkében a kép s az ennek elvesztén érzett örök fájdalom! E kép: első jegyesének, a Thurzó leánynak bájos képe vólt, „gyermekkorának üdve s álmainak látogatója“, mint Kuthy maga mondja. Gondolata még 1847-ben is, „a boldog, mult idők édes csábjai közt, egyedül e képre néz, mely mellett minden öröm s emlék alélva virágzik.“ Még ekkor is érzi kis kezét kezeiben remegve pihenni, még érzi szívének erét ölen rettegve dobogni. Még hallja édes hangjának érczét; még látja: „lelki derűjét az enyelgő szem mosolyában, a piros ajk eprét, koszorús fűrtjeinek selyem-áriját és forró könyét, ha egy-egy pipacsot s lepkét siratott.“*) Még akkor is érezte a fájdalmat, mely szívét jegyesének halálakor keresztűlhasogatta. „Járatlan éj fekűdte lelkét — írja 1840-ben is**) — s kedély nem élt a hallgatag romon: az élő kín lakta mint sírmadár.“ Hite, remé-

*) Álmom látogatójához.

**) A holdjáró.

nye megrendült. Lelkének megzavart egyensúlyát alig tudta fentartani. Fájdalom és levertség vett erőt rajta. Menekülnie kellett e tájról, e városból, melyben minden: „az ősi udvar, az ősi ház, az érmelléki vetések, a tölgyek árnya, a puha fű, az ibolyás szőlőhegy“ stb. mind szép jegyesére, eltűnt boldogságára emlékezteté.

Megvált tehát a jegyzői állástól, — melyen Lauka szerint, irányát amúgy is már tulvirágosnak ítélték, -- s Kolozsvárra ment, hová az erdélyi ellenzék hívta meg egy országgyűlési hírlap (B e s z é d e k T á r á n a k?) szerkesztésére.*) Az erdélyi országgyűlés azonban már 1838. márczius 31-én eloszlott. Ekkor Kuthy Pestre jött s itt Sombory Imre kir. táblabíró juratusa lett.**)

Mint ilyen ismét folyamodott az ügyvédi vizsgálat megengedéseért. De éppen kolozsvári szerepléseért most is elutasították. 1838. július 5-én jött vissza a kérvénye ezen háttérrel: „Ítélet! Tévedni emberi dolog, ifjaknál mindennapos: de az ily kiváló esetben el nem nézhető!“***)

Ez az ítélet örökre elzárta előtte az ügyvédség útját, melyre többé nem is lépett. S bár később — 1844. október 21-én — pártfogóinak a közbenjárása meg is szerezte neki a királyi kegyelmet a vizsgálat letehetésére, ekkor a már ünnepelt író nem ért rá a jogi tudományok átismétlésére nagy elfoglaltsága miatt; de nem is érzett valami nagy kedvet a tanuláshoz, mert hiszen megélhetése már biztosítva volt.

*) Turóczy.

**) Váli Béla.

***) Lauka Gusztáv.

III.

„ Az akkori (1837—38.) viszonyok által — írja Kuthy 1863-ban — mind az ügyvédi pálya, mind a megyei szolgálat lehetőségétől elzárátván, . . . egy új téreni előkészület elszántságával kellett az enmagam iránti kötelesség sikerét megkísértenem: s ez az írói pálya volt.“*) Kuthy tehát ismét más téren próbált szerencsét. Író lett. Író, a ki lelkének minden gondolatát, szívének minden érzését, minden dobbanását tudatja másokkal is s tehetségét, idejét egészen az irodalomnak szenteli. Író, a ki mindennapi kenyerét ez írásai-
val szerzi meg!

Előkészülete megvolt e pályához is. Hiszen már gyermekkorától folytonos kedvvel olvasgatta az irodalom termékeit, maga is folyvást verselgetett, próbálgatott. Már az 1836-iki *Rajzolatok* (szerk. Munkácsy János) november 2-iki száma közölte a „Hozzá a távolból“ című költeményét. Sőt 1837-ben már az *Athenaeumban* is megjelent egy 4 szakos verse: *A beteg*.**) Ezt alkalmasint fogságából való kiszabadulásakor írta s azt allegorizálja benne, hogy idegen hazában még a betegnek szenvedése is könnyebb, mert szánó könyű pereg kórágýára. S e könyért a barátot áruló nem rója meg. Sőt e „dicső honban“ még a halál is öröm, mert a hit a megholtinak hamvát polgártárs hamvától, nem tiltja el. Nálunk tehát mindennek az ellenkezője történik!

Egyrészt természeti hajlamát követte hát Kuthy csupán, midőn elhatározta, hogy író lesz; másrészt különféle

*) Endrődi Sándor. Főv. Lap. 1886. I. 106. sz.

**) A II. félév 5. sz.-ban, július 16-án.

okok is befolyásolták őt az elhatározáskor. Nagy olvasottságára, sok oldalú tapasztalataira, mint fontos írói tulajdonokra, bátran támaszkodhatott. Ezek tehát mindenestre elősegítették elhatározását. De a fő ok még sem kizárólag ezekben, hanem a 30-as évek vége felé mindinkább fellendülő irodalmi és az irodalommal kapcsolatos politikai és társadalmi viszonyokban keresendő.

Ez az idő már a Széchenyi kornak virágzása volt. Széchenyi ébresztő szavára, nemes példájára már talpon állott a nemzet, hogy megvédje jogait. Hatalmas ellenzék, az u. n. reform-párt, követelte, sürgette a szabadszellemtű újításokat: a kiszorított magyar nyelvnek kizárólagos érvényességét. Széchenyi magyarrá akarta tenni nemzetét érzésben és nyelvben egyaránt. A nyelvnek művelésére megalapította a Magyar Tudós Társaságot, hogy „legyen nemzeti irodalom; a nemzeti irodalom által a tudomány s annak minden ágai művelése, terjesztése; a nemzeti irodalom és tudomány által magának a nemzetnek erősítése, fényre emelése:“*) ez volt Széchenyi célja, ezért küzdött ő! A hősi küzdelmet, a reformpárt dicső vezérét lelkesen üdvözölte és kitartóan támogatta az irodalom, melynek a későbbi fényes győzelem kivívásában nagy, igen nagy része volt. Az Aurorakörnek tagjai, Kisfaludy Károly barátai, tanítványai szívükön viselték, híven teljesítették a korán elhunyt mester végrendeletét; nem felejtették el a haldoklónak utolsó szavait, hogy a reform körül csoportosúljanak! Csoportosultak is. Társaságot szerveztek, melyet a mesterről neveztek el. Kisfaludy almanachját, az Aurorát folytatták egészen 1836-ig, midőn a szintén Bajza szerkesztette Kritikai Lapok is megszűntek. Helyüket az Athenaeum és kritikai melléklapja a Figyelmező foglalta el. E heti lap valóban „a tudományok és szépművészetek tára.“ Kiadta és szerkesztette Schedel és Vörösmarty; szerkesztőtárs Bajza volt. Toldy, Vörösmarty és Bajza...! Ez az a triumviratus, mely 1830-tól a szó egész értelmében: uralkodott a magyar irodalmon. Az uralmat meg is érdemelték! Bátorítással, előzékenységgel maguk köré csoportosították az ifjabb írói nemzedéknek jeleseit; de azért hibáikra is bátran figyelmeztették: kérlelhetetlenül irtogat-

*) Szász Károly: A M. T. T. — Beöthy: K. J. 294. l.

ták az irodalomban mind sűrűbben mutatkozó fattyúhajtásokat. Sőt eddigelé páratlan őszinteséggel szembe-szálltak, ha kellett, a születési, és irodalmi u. n. tekintélyekkel is. (Bajza Dessewffy József gróf, — Toldy és Bajza Kazinczy ellen harczoltak egyes nézeteltérések miatt.) Kazinczy nyomdokait követve, bár tőle sokban eltérve, új nyelvet alkottak. A költészetbe új tárgyat, — romanticait és nemzetit — új hangot hoztak, mely Vörösmarty számos költeményében a megújult nyelvnek bájával, csodás szépséggel cseng még ma is tüllünkben. Az új felvilágosodás szellőjétől érintett közönség íróira figyelni, nekik tapsolni kezdett. Számban, erőben gyarapodva lángeszű és gyújtó szavú vezérei körül csoportosult, a kik magok is nagyírszt írók és költők voltak. (Wesselényi, Széchenyi, Kossuth, Kölcsey stb.) Az országgyűlésen, a megyeházák termeiben lelkesen folyt a harcz a korszerű újításokért: így különös szívóssággal a nemzeti nyelvért. Az egész magyar társadalom izzott és forrt. A lelkesedés lassan az egész nemzetet áthatotta és megragadta. Mind többen és többen áldoztak a haza oltárán nemcsak szóval, hanem pénzzel is. Pártolták, támogatták az irodalmi vállalatokat. Az *Aurora*, majd az *Athenaeum* legkelvesebb olvasmányok, — a *Kritikai Lapok*, majd a *Figyelmező* elsőrendű kritikai tekintélyük volt. Igen természetes, hogy ilyen körülmények között az íróknak nemcsak erkölcsi, hanem anyagi helyzete is javult. Azonban nem kell azt gondolnunk, hogy ez a helyzet most már valami fényes volt. Csak a mindennapi kenyerét biztosította a jelesebb, tehetségesebb íróknak és költőknek. Tudjuk, hogy a harminczas években Vörösmarty, a legünnepeltebb költő is küzdött a szegénységgel, ámbár neki az akadémiától, évenként 500 forint biztos jövedelme volt. De ez a kor mégis magában rejté már egy jobb, biztosabb jövőnek reményét.

Ezt érezte Kuthy is, midőn 1838-ban önbizalommal és elszántan, „elzárva a polgári pályáktól írni kezdett, fájdalomban, gyám, pártfogás, biztos jövedelem nélkül.“*) De a dolog még sem egészen így állt. Pártfogója, biztatója, volt. És pedig nem kisebb ember mint Vörösmarty, a ki ez időben kiváló szeretettel és vonzalommal drámákat írt az 1837-ben megnyílt pesti magyar színpad számára. Tőle

*) Turóczy: Kuthy Lajos. Jellem és életrajz. P. D. 1845. 21. sz.

nyerve buzdítást, Kuthy is a színműírás terére lépett.

Összesen három drámát írt: *Ariadnet*, *Fejér és Feketét* s *I. Károly és udvarát*.

Ariadne egy, szép női testbe bujt szörnyeteg, a ki szertelen kéjvágyával hálójába kerít egy csomó férfit s aztán — megunván őket — egymásután elteszi láb alól. hogy folyton újabb és újabb szerelmi kéjbe, érzéki mámorba essék. Nem irtózik a hamis eskütől sem, csak hogy első férjétől, a megunt *Lorenzótól* és bűnös előéletét ismerő testvérétől szabaduljon. Második férjét megmérgezi, két testvérét kaszás veremben pusztítja el, *La Citte* nevű ifjút, mivel az bűnös vonzalmát megveti, orvúl legyilkolja . . . stb. . . Minde bűnök szörnyűek. Egyenként is mindenik elég arra, hogy elkövetőjét megvessük, tőle utálattal forduljunk el. Ariadne nem csupán könnyelmű nő, mint a czímben olvashatjuk, hanem egy, minden ízében kegyetlen kéjhölgy, kinek minden csepp vére, kielégíthetetlen érzéki vágyaktól forr. Jelleme undorító, rút. A rútak meztelen feltűntetése művészi benyomást, aesthetikai élvezetet sohasem nyújthat! Erről a törvényről Kuthy az alkotás hevében, úgy látszik, teljesen megfeledkezett. Összetévesztette a könnyelműséget a ledérséggel és a rabló-gyilkos kegyetlenségével.

Ezt az erkölcstelenségét, a hősnőnek „lelki becsstelenségét” rótták meg leginkább a kritikusok. Különösen elítélte a darabot a *Jelenkornak* melléklapja, a *Társalkodó*, azután a *Rajzolatok*, (szerkesztette Munkácsy János. 1835--1839.) Legenyhébb az *Athenaeum* bírálata, mert *Vörösmarty*, majd *Bajza* is határozottan pártolta a francia romantikai iskolát s ennek termékeit többre becsülte a német-dráma korcs-szülötteinél.

Kuthy nyilatkozik e bírálatokra az *Athenaeum* 31. számában. (*Ariadne színművem ügyében*.) Védi magát és művét az éles támadásokkal szemben. Hevesen kikel a kritika felületessége és szigorúsága ellen, s különösen illedelmessebbeknek szeretné a hangot, melyen a bírálat folyik. Pedig ő maga is vét a jóízlés ellen, midőn kijelenti, hogy „gyáva kritikai ostor pattanását nem fogja soha mennydörgésül remegni!” Azután szól az olvasó közönséghez. Kifejti Ariadne sajátoságos jellemét. Maga is elismeri a mű két nagy hibáját, hogy „a hősnőt erkölcsi

sülyedésben és nagyon szerteágazó cselekvényben hozta színpadra. E két tulajdonságba — így folytatja tovább — két oknál fogva estem: az elsőbe, mert a francia dramaturgiába különös studiummal mélyedtem el; a másodikba, mert eredeti színműveinket cselekvények hiányában tapasztalám elbukni.“ Ez a bírálat és magyarázat alkalmasint az Athenaeum szerkesztőinek sugallatára készült, mert nagyon helyes és találó. Kezünkbe adja a kulcsot a szomorújáték keletkezésének, hátrányainak és előnyeinek a felnyitására. Ariadne csakugyan a francia romanticismus leghívebb terméke a saját koráig hazánkban.

Ha már most azt kutatjuk, hogy miért mélyedt Kuthy a francia dramaturgiába, miért lépett fel annak hű képviselőjeül — mindjárt legelső művében? — ennek okát is megtaláljuk. Még pedig a saját életében, ennek hiánytatásában. Mint láttuk, Kuthy eddigi élete is mintegy az ellentétes sorshatalmak szeszélyes játéka volt. Midőn kedvező sorsa, feléledt reménye életének hánykodó hajójával már-már egy-egy új pályának, csendes boldogságnak a révébe evezett: akkor jött az ellenséges hatalom, s egyszerre a fájdalom, a kétség örvényébe sodorta azt, a hennan újra a felszínre vergődnie: csak nagy küzdés, szenvedés árán lehetett. S ekkor a játék ismét előlről kezdődött. Így tartott ez, mint alább látni fogjuk, egész életén át! Helyez ez a hányattatás, az ellentétek ily összetalálkozása egész valójára, jellemének fejlődésére is határozott befolyással volt, ez igen természetes. De befolyást gyakorolt az lelkének tartalmára is!

Az ellentéteknek, a sorscsapásoknak ezek a sötét, fájó képei szövődtek meg legtisztábban a lelkében. Fájdalmában, mint a legtöbben, olvasmányúl is az ellentétes, a leverő képeket kereste. Meg is találta és pedig teljes szertelenségben — Hugo Viktor és Dumas Sándor drámáiban, más szóval a francia romantica irodalmában. Ez irodalmat a hazai közönség már jól ismerte. Mert a budai magyar, a pesti német s a pesti nemzeti színpadokon a harminczas években nagyon sok fordított francia drámát adtak elő a sokkal csekélyebb számú s nagyobbára gyenge eredetivel szemben. A francia romanticismus ezen termékei nagy hatással voltak nemcsak a néző és olvasó közönségre, hanem a színműírókra is. Így már Vörösmarty Várnászában is megtalál-

juk e hatásnak nyomait. De, míg Vörösmarty, mint Gyulai mondja: „inkább csak drámaibb mozgást, szövevényesebb mesét s némi szerkesztésbeli készséget tanult az új francia színművekből“*): addig Kuthy lelkének rokon tartalmánál fogva ezeknek árnyoldalait is átvette. E francia színművekben u. i. mindenütt gyilkolás, halál, szenvedés . . . stb. keltik fel és tartják mintegy lenyűgözve az érdeklődést. Az életnek, a sorsnak ellentétes, romboló hatalmai semmisítik meg a békés boldogságot; izzó szenvedés, kínzó fájdalom váltják fel szüntelenül és rohamosan a szerelem, a csendes életnek édes örömeit. Mindezt utánozta Kuthy.

S jóllehet említettem nyilatkozásában megigérte volt, hogy Ariadnét kijavítja, s hogy a jövőben is kerülni fogja hibáit: ugyanezekkel a hibákkal találkozunk másik két drámájában, a Fejér és Fekete s az I. Károly és udvara címűekben is. Azt szomorújátéknak, ezt történeti drámának keresztelte el. Pedig egyiknek sem találta el az igazi nevét. Fejér és Fekete csak annyiból szomorú, hogy személyei közül kettő erőszakos s egy természetes halállal pusztul el. De különben a meseszövé, a ferde helyzetek az egészet inkább bohózáttá teszik, mint azt igen találón jellemzi Lauka. Egy gőgös spanyol főnemes, a ki a gyámleánya pénzére, kincsére áhitozik s a kit azután egy szélhámos mindenéből ügyesen kifoszt: pompás, mulatságos comicus alak. S az a helyzet, midőn Don Matteo Cabrera, értesülvén leendő veje (Floreschi) szökéséről, a kincses ládák kirablásáról, az üres vedreket átkozódva és haját-tépve a tengerbe hányja: inkább kacagtató, mintsem szánalmat keltő. A főhős, a kalandor Floreschi és a hősnő, a megcsalt Estiva, dróton rángatott bábok, kiket a szerző szeszélye oly furcsa helyzetekbe sodor s oly nevetségés, kicsinyes jellemvonásokkal ruház fel, hogy ezeken is kacagnunk kellene, ha szeszélyök másoknak pusztulását nem vonná maga után.

I. Károly és udvara szintén nem történeti dráma, mert bizony sem a jellemek, sem az események nem felelnek meg a történeti valóságnak. Zách Klára ismeretes sorsát akarja élénk tární, de nagyon elferdíti, megváltoztatja.

*) Gyulai P.: Vörösmarty életrajza. III. kiadás, 209 l.

Kuthy legelső drámáját 1838. derekán kezdte írni. Midőn az „Itélet“ vétele után elhagyta Sombory irodáját, rögtön az Ariadne megírásához fogott. Nagy szorgalommal és sietséggel dolgozott, hogy minél előbb pénzhez juthasson. Szeptember közepén már a drámbíráló bizottság is elfogadta a 4 felvonásra osztott szomorújátékot.*) Szeptember 20.-án a Rajzolatoknak „Pesti Hírek“ rovatában már ez állott: „Jövő hétfőn vagy kedden egyik fiatal írónktól, Kuthy Lajostól egy új szomorújáték fog a színpadunkra kerülni: Ariadne vagy a könnyelmű nő cím alatt.“ Szeptember 24-én csakugyan „szép számú nézők előtt bérletszűnettel“ előadták először és — utószor. A darab megbukott. A közönség panaszkodott, hogy nem érti, mert „a czédulán pusztán a nevek valának hatásból meglepetésből.“**) Kuthy nemcsak a cselekvényben, hanem a külsőségekben is kereste a megieőt, a titokzatost.

Alig készült volt el Ariadneval, már dolgozott a Fejér és Feketéen.***) Október vége felé már jelentik a lapok, hogy „Kuthytól ismét újság jutand a nemzeti színpadra.“ A következő év elején, február 19.-én a színlapon Kuthy Fejér és Feketéje állott. (Szomorújáték 4 f.-ban.) — Harmadik és utolsó színművét, I. Károly és udvarát 1840-ben bocsátotta közre. (Történeti dráma 5. f.-ban.) Ezután több drámát nem írt. Igaz ugyan, hogy még 1838 nak őszén az Athenaeumban közzéteszi Kuthy, hogy a Fehér és Feketével párhuzamban egy Vasárnap-i darab című bohózat on is dolgozik****), de ezt sehol sem adták elő, sehol sem nyomatták ki. Vagy nem készítette el, vagy talán rossznak találván a készülő, vagy talán már kész művet, megsemmisítette.

A nyomtatásban, Nagy Ignác Színműtárában megjelent három dráma gyenge. Leggyengébb a Fejér és Fekete, melynek sem egységes meséje, sem drámai fejlődése nincs. Kuthynak egyes novelláiban feltűnő jellemző ereje itt e drámákban még alig érvényesül. Legkövetkezetesebb Ariadne jellemének megalkotásánál. Ariadne izzó szenvedélyében bünt bűnre halmoz, míg saját, eltitkolt gyermekeitől nyeri el méltó büntetését. Sülyedésének legmélyebb

*) Jelenkor. 1838. szept. 15.

**) Athenaeum. 1838. II. 27. sz.

***) Nyilatkozás. Kuthy L.-tól. Ath. 1838. II. 31. sz.

****) Ath. 1838. II. 31. sz.

fokán felébredt romlott szívében az anyai szeretet gyemekei iránt, de ezek megvetik, eltaszítják a bűnös anyát. Tény, hogy Ariadne a cselekvénynek elejétől a végéig középpontja, vezetője. Ő szövi, ő bonyolítja az esemény szálait. A sokaknak készült hurok végre, a boszúló végzet akaratából, az ő saját nyaka köré csavarodik s megfojtja őt. A másik két drámában érdeklődésünk már több személy között oszlik meg. S ezek, bár van is bennük tragikai bonyodalomra alkalmas erős szenvedély, nem tudunk a cselekvénynek főhősei lenni. Azok a személyek pedig, kiket a szerző főhősökké akart tenni — mint I. Károly, Kázmér és Zách Klára; Vatab, Floreschi és Estiva — ezek épen nem képesek lekötöni figyelmünket, megnyerni rokonszenvünket. Mert részint a sors dib-dáb játéka, részint aljas cselszövők, kiknek bűnhődésén csak örülni tudunk. Vannak e drámáknak rokonszenves alakjai is, mint az ártatlanul szenvedő Serena és Zách Klára is; de ezek csupán szenvedő alakok! A gyönyörű mellékes epizódok, széles rajzok drámába épen nem valók. Kuthynak elbeszélő, leíró ereje sokkal nagyobb, mint a drámai. Hosszasan, terjedelmesen ír sok, egészen felesleges dologról is. „Bár dialógjai élénkek, egyes szenvedélyek rohamos festése, hatásos helyzetei megkapó hatásuk, — mondja Schedel a Fejér és Fekete bírálasakor. De a helyzeteknek csattanó ütközői, a jeleneteknek váratlan változásai: csak a színi hatás elérésére törnek, mert Kuthy erőnek erejével hatásra vágyott. A hatás épen az erőltettség miatt maradt el. A mi a lyrai benyomást illeti, jambusai (Ariadne és I. Károly és udvarát jambusokban, Fejér és Feketét prózában írta!) szépek, gördülékenyek. Ezeket alkalmasint Vörösmartytól sajátította el. Alanyisága is gyakran megszólal, ő maga beszél személyei helyett. Szenvedélyes kitöréseiben gyakran szónoki áradásokba merül. — De van e műveknek művészi becsük is: s ez nyelvbéli szépségük! Csodálatos lágyan, majd erősen; simán, majd érdesen; folyékonyan, majd szaggatottan szól, cseng és pattog ez a nyelv az érzelmek más-más változása szerint. Kuthy drámai nyelvének kellemét szigorú kritikusai is elismerték. A Rajzolatok színi bírálója, a ki Ariadnét a hősnő erkölcstelenségeért „eszeveszett, undorító agyrémnek“ nevezi, a dráma nyelvét szebbnek mondja „az eddigi drámaírókéinál.“ Igaz ugyan, hogy az első két tra-

goediában sok a czifra, sallangos kifejezés, de, csak kissé szokjuk meg, ezt a virágos nyelvet mégis szépnek, kifejezőnek találjuk. Az utolsó színművében pedig a nyelvnek épen egyszerűsége és szokatlan ereje meglepő.

Kuthy, mint színműíró, közelebbi ismeretségbe jött a színpaddal, a színészekkel és a színésznőkkel. A férfiakkal együtt vacsorázott a sebestyéntéri Csiga-vendéglőben; a nőknek udvarolt. „Lendvayt és Egressyt úgy szerette, mint testvéreit — mondja Lauka; — alig volt ismertebb színésznő, kit máskép szólított volna, mint keresztnevén.” Becsülte, tisztelte és szerette őket; s ezek viszont mindnyájan szerették a nyájas ifjút. Dicsérte játékukat; s ők viszont dicsérték Kuthy színműveit. A színésznőknek szellemes, tréfás társalgását anyira megszokta, hogy — mint maga mondja az *Eskü órája* cz. beszélyében — a nőselet, az egybekelés valakivel eszében sem forgott: „Ki is gondolna erre az élet előhavában? Ki térne fedél alá május kellemei közül?” Pedig már elérkezett nősülésének ideje is. Barátnői folyton kötődtek, évődtek vele, hogy miért nőtelen? Kérték, hogy hozzon asszonyt a házba, hogy ők is eljárassanak ahhoz látogatóba. Végre, szívének vonzalmát is követve, sok kérésre megbékült a gondolattal, hogy meg kell házasodnia. 1839. május 29.-én — váratlanul! — oltárhoz vezette Kalicza Johannát, a szép és vagyonos leányt. Kév Komáromban.*) E házasság szerencsétlen volt! Házaseletének részleteit, előzményeit és szomorú végét hüen leírja az *Eskü órájában*. E beszélyben csak a személyeknek a nevei mások s csak a befejezés tisztán az író képzeletének rémes szüleménye; de különben az egésznek tárgya: Kuthy szerencsétlen nősülésének való története.

A novella az 1841-iki Remény-ben (zsebkönyv; szerkesztette: Szentiváni Mihály; Kolozsvár tt.) jelent meg. Tehát ezt még 1840-ben, vagyis a nősülést közvetlen követő évben írta meg s alkalmasint azért küldte Kolozsvárra, mert ott úgy sem ismerték házasságának részleteit. Csakhogy a Remény megjelent a pesti könyvpiacra is. S íme, rögtön szemére vetették Kuthynak, hogy

*) Tóth János lelkész levele, a rév-komáromi ev. ref. egyház anyakönyve alapján. — „... A völgeány atyja: Kuthy Sándor, asszonyvásári ev. ref. lelkész; a menyinyasszony atyja: Kalicza János. Tanuk: Nagy Sámuel és Mikolay Lajos.”

elő alakokat kever beszélyeibe! Különben kétségbevonhatatlan bizonyítékaink is vannak, hogy Kuthy az Esküőrájában csakugyan a saját házasságának történetét beszéli el.)* Ide iktatom tehát szözszerint a novellának azt a részét, mely Kuthy életéből ez érdekes mozzanatot őrszi.

„Infandum iubes renovare dolorem . . .“ — ez a Vergiliusból vett s a novella élén álló idézet is mutatja, hogy szívének még sajgó fájdalmát újítja meg. Az egész egy nagy monolog, melyet Ceylon gróf (Kuthy, „az irodalom grófja“) mond el a következőképen: „ . . . Földünkön nyugodt üdv nincs, nem lehet! . . . Belsőm fel van dűlva . . . Nőm elhagyott Évek előtt látám először őt, egy harmadnapos ünnepély vigalmi közt. (Válszerint: egy szüreti multság alkalmával.) Mindketten ifjak valánk. Ő félénk, átlátszó indulatú lyánka; én gondtalan, enyelgő szakában éltemnek, ültetve és szelve a virágot, adva és keresve a kedvtelést. Megismerők egymást. Míg a kebel fogékony, ember- s természethez, míg gyermeki bizalma be nem vonult, könnyen ismerkedik: Rózával (Johanna) oszték meg három napi tánczot és kedélyt; neki szentelém kedvem virágait; enyelgésim őt borulták körül; de mindez nem fejlett érzemény, nem számító indulat műve volt. Tevém mert kedvem ifjú forradalma nyilást keresett; mert emeltebb nőnem gyöngéd köre mindenfelett tetszék; mert Róza az ünnepnép kitűnőbbike volt. És a vigalomnak vége lőn; végpillanatban köszönetet mondek rövid boldogságomért; de nyelvem — szokás ellen — megakadt. Lyánkám szemén könnyűt véltem fényleni, s a három nap képei nem engedték magokat a következő három napom által letörteni Három év óta nem látók egymást.**) Az alatt negyven mérföld térköz választá tőlem***) s egy levél vagy köszön-

*) A fontosabb bizonyítékokat később felemlítem.

**) Az első megismerkedés tehát még 1835-ben lehetett, midőn Kuthy Pozsonyban volt. Innen rándult Komáromba talán éppen szüretkor(?)

***) Kuthy messze: Nagyváradon élt. Komárom pedig Nagyváradtól a rendes közlekedési úton körülbelől 40 mérföldnyire fekszik! Ceylon gróf elmondja, hogy „ezen időben (1835—1838.) szorgalmasan olvasgatott, vastürelemmel tanult könyvet könyv után, de a sors folytatá ellene csatáit s kevés virágai fölé is ősz kezdde borítani. Készült az alkotványból, mászott a hegyre: de mielőtt kitűnőbb helyre érkezék, árkot vete haladásának egy felsőbb lénny.“ Ki ne ismerne e leírásban Kuthy életére; a sorscsapásokra, a jogi pályára készülésére s a felsőbb lény: a király tilalmára?!

tés nem fűzött össze bennünket; de tudtam, hogy szeret; tudtam, hogy a többektől megtagadott mátka-gyűrűt kész nekem ajánlani; mert család és nem család-körben megvallá hajlamát . . .

Annyi év után meglátogattam,*) de más arcot találtam. Emlémem nem tartá meg híven vonásait; jele: hogy szerelmem nem külsején függött. Szívesen fogadtatám . . . Róza részvevő vala, nyájas és elfogadó; de nem oly derült, nem oly csatlakozó, mint más szerelmes lyány . . . Nem tolakodó! -- mentém magamban; önmagától is félti szűz gerjedelmét, s nem akar unottá válni kaczérság miatt. Nyugodtan távozám; s jöttöm közeit adott és vett levelek tölték be. Naponként mélyebben szerettem . . . Azonban Róza folyvást az eredeti modorban viselte magát; boldog volt, ha mentem; briliantozó szemekkel fogadta vallomásimat, s hattyú kezét édesen feledte gyakran kezemben: de nem szorítá vissza, ha gyöngéden tevém azt; néma volt, ha nyíltságot sürgettem; s ha menni készülék, engedé. "Kétérdés és remény küzdött szívében: „Ha perczeim valónak, mellyekben hittem, hogy szeret: órák következének, mellyekben reszketnem kelle ellengyőződéstől . . .

S rövid életemből egy év fogyott már el, mióta Róza ingó kegyelme hányt-vetett. "Végre feltárta a lány előtt helyzetét. "Ő szerete; "de nem úgy mint én őt: nem úgy mint csillag az éjt. Érzettem, hogy ő az én napom, az én lélekzetem, szívem életere. Érzettem, hogy nélküle nem élhetek. De tudtam, hogy szerelmi kétely mélyebbre fúrandja szívem örvényeit, s életnyugalmam felett nemsokára elcsapnak ársai: azért komolyan felszólítám: fogadja el gyűrűm és az esküt, vagy szakadjunk. Kedves felelete egy m á t k a c s ó k l ő n.

Boldog voltam mondhatatlanúl. Felettem talán nem is marada menny: mind szívembe szállott. Szavaimról s szavairól, viseletemről s viseletéről számot nem adhatok; mit tudom én mi és miképen történt körülém? Az egész üdvchaoszból egy vezérpont maradt öntudatom eszmekörében: azon határozat, miként harmincz nap múlva egybekelendünk.**)

Óh mint terme azon harmincz nap új szívet szívembe, s életet életembe! . . . Szívem olyan lőn, mint gazdag téli

*) 1838-ban Kuthy Pestre jött.

**) Az eljegyzés alkalmasint 1839. május 1-én történt.

szoba: elszigetelve a külvilágtól, jegyesem szívlángjában nyert belhevet s világot. Ah de szokott hangulata kedvet már kezdetben vékony borúval fátyolozá. Nem, nem! az nem vala ború, csak gyöngye árny-lepel, de mondhatlanúl nehéz. Baj- s agálytalan, körülfolyna kényelemmel, imádva attól, kinek szerelmét ajkam viselte, oly félkedvű, oly elmerülő tudott lenni . . . ! Mi bántja Rózát, hogy derült nem lehet? mi vet árnyat egy boldog menyinyasszony lelkére? miért oly lágymelegek mátkalevelei, mintha régiebb jogokat vonakodnának sérteni? s bonnan a félbizalmú alkalmazás, mi csak eljegyzésig viselhete szemérem czímet, s mely már d a c z -nak mondható? — Ezer kérdést tévék magamnak és sorsom istenének; de a tiszta szerelem mindig tud nyugpontot találni. L e l k ü l e t é b e n v a n a z e r e d e t i o k, mondám magamnak; idegen szerelemtől nem jöhet, hiszen házuk nem volt társaságé, s ő nem keresett fel tömött termeket. Leányéletén magány és képzet nehezkedék; tán megnyílik szíve, tán, ha nővé lesz megváltozik. Óh ne nyissatok ajtót a kétszínű reménynek, ha veletek életkérdés felett alkuszik, s kész adó helyett akarja beszámítani a biztatást; mert ő csalárd adós ki nyerést álmodtatva, sors-húzás utáni határidőt jelel!

És a harmincz nap eltélék Az esküt elmondám, s éltem fejére lőn téve a korona. Boldogabb nem lehet ép kebel. Nyugodt öntudat, egésség, s szeretett nő! . . .“ Elragadtatva festi nősélete boldogságát . . . „Oh mennyit tudnék mondani rövid boldogságomról, pedig én nem bírhatám teljes tavaszderűvel a nősélet édenét; mert Rózám leánykori életunalma ráborúlt. Ki magyarázza meg nekem a búhangulat okát, mely egy fiatal hölgy kebelét állandó köddel tudá takarni? Hányszor próbáltam sejteni: mi fekszik szíven? mi tartja rabul kedélyét? — mert e kór eredeti nem lehet; az isten jó! egy teremtésének sem ada oly meddő s kopár lelket, hogy semmi életörömet ne tudjon teremni. Hiába! minden érintésre jobban nőtt a titok. Hogy lehetende boldogságom tiszta, boldogtalannak látva azt, kiért kész voltam életemet adni? Ha közép fénytől világult ikertermek egyike sötét, másika sem lehet árnytalan. Egészen nőmnek adtam magamat; elszakadtam a világ-, honérdek-, barátság-, még könyveimtől is . . .“ De Róza folyvást szórakozott volt. Gyakran elmerülve, ön-

tudatlanul ült férje mellett; ha ez kérdezte: nem felelt. Ha Ceylon panaszkodott, Róza ismét jó lett. „Óh az én egyetlenem bizonyosan szenvedett! annyi pusztítást csak epedő bánat tehet“ — fakadt ki Ceylon. „De nem veszték reményt nőm szebb jövőjéhez; még mindig hittem, hogy szívébe költözendik a gyermeki életkedv: midőn hirtelen, egészen véletlenül, reményt és magamat könnyörtelenül összetépve, elhagyott.“

„Nem hiszem, hogy a sors tűrjön földünkön boldogságot . . . Én házi élet zárt nyugalmaiba, érdemelt nő körül vontam be vágyaim vitorláit, s a sors, írgy viharral kikötőben tört össze.“ . . .

„Ne Kérdjétek, miképen volt nálam szív és ész, midőn reggeli sétából megtérve, lakomat üresen találtam. Lerogytam. Az istenért! meghalt!!! . . . kiáltá mellettem egy rémült cseléd. Oh nem! — mondám én, vagy akarám mondani — a szív nem tud elszakadni, csak fájni rettenetesen. . . .“

„ . . . Leveleim egymást érték hozzá és a nyjához; mert ő ott vala. Irtam hozzá szerelmet, mely méltatlanság felett is végetlen; s a kebel gyötrelmét, melynek minden leírt sorában életér fogyott el. Egy levéltöredék jut eszembe: „ . . . E levélben nagy fájdalmát festi; hívja vissza „tévedt angyalát“ . . . „ . . . Lásd, drága nőm! te nem vagy többé magadé. Életed enyém, tiéd s azon új életé, mely szíved alatt kettőnk életét köti össze. E hármas életre kérlek, ne vedd el tőlem magadat. Jer, jer . . . ! nyílt karokkal vár bűnbocsátó férjed; jer, töröld le homlokáról az égető lázt, öleld el tőle a kétségbeesést . . . !“

„ . . . Harmadnapra Róza édesanyja eljőve. Kérelmére házához utazám . . . Óh ha festhetném tekintetét, vagy írhatnám érzetem, midőn békeért felém nyujtá magát! . . . Ismét egygyé lettünk, s hazajöttünkbeni (!) örööm nem vala kisebb menyekzős utunkénál“ . . .

Ceylon belátja, hogy gyengeséget árult el, hogy tette férfiatlan volt. Csakhogy a szerelem mindent megmagyaráz! Fájdalmát, melynek oka még most is megvolt, eltemette; neje azonban még mindig ábrándozott. Pár hét múlva írt anyjának, vigye őt végleg haza. Az anya eljött. A férj nem szólt többé. „Néma maradtam“ — folytatja Ceylon. „A

híven és osztatlanul szeretett nő pedig, h a r m a d i k h a v á b a n e g y b e k e l é s ü n k n e k *) második havában az anyareménynek, a nélkül, hogy anyám látta — vagy atyám megáldotta volna, m á s o d s z o r i s v é g k é p e l h a g y o t t . . .

„Többé nem kértem őt. Miért is? ha egyszer a bizodalom hurja megpattant: összekötve sem adand többé tiszta hangot“ . . . Ceylon férfiassága felkél. Fájdalmában kételkedik neje szerelmében. Méltatlanságában „élvsovárnak, társaságkerülőnek“ nevezi Rózát. Pedig még mindig szereti őt. „S mégis férj vagyok, — így szól — apa: nő s gyermek nélkül.“ Ismét kifakad s fájdalmát festi hosszasan, túlzottan.

[Körülbelül eddig tart Kuthy házasságának való elbeszélése, a novella másik része már változtatott, már egészen más eseményeket tár fel.]

Kuthy szerencsétlen házasságának e történetéhez csak azt kell még megjegyeznünk, hogy az elválás oka nemcsak a nőnek merev, a társaságot kerülő jellemében rejlik, hanem a férjnek ellenkezőleg olvadékony s folyton a társaságot kereső természetében is. Kuthy nem szakított régi barátnőivel az esküvő után sem, sőt nejéhez hívta őket. Tapasztalatlan nejében felkelt a féltékenység; néma, tartózkodó lett. Ezt a viseletet azután Kuthy rosszra magyarázta. Ő is féltékeny lett. Ha a nő duzzogott, mert ura későn jött haza, az ideges, könnyűvérű Kuthy, csak durczásságból is, napokig nem jött haza: kesergő, szenvedő nejéhez. Míg egyszer aztán üresen találta lakását.**) Hogy másodszor is elhagyta őt a nő, ezen nincs mit csodálkoznunk. Nyugalmukat, boldogságukat egészen feldúlta a féltékenység.

Kuthyt nejének tette mégis mélyen megrendítette. Fájdalma, izgatottsága annyira nőt, hogy csaknem a kétségbeesés, majd az őrjöngés hangján szólal meg ez időbeli költeményeiben: A H o l d j á r ó b a n még eléggé nyugodt. Mély fájdalommal panaszolja el, hogy boldogsága megszűnt, lelkének éjje ismét ráborult kedélyére, mert: „holdjának

*) Turóczy ezt írja Kuthyról: . . . Később nősült, de remélt boldogsága három hónapos töredékké lőn.“ — Ime, a találkozás, a pontos meg egyezés! — Van még döntőbb érv is! Ceylon egy helyütt így szól a válás után: Vágyaim tápszála mind elfogyott, mikkel a 26 éves élet világba fogózott. Kuthy 1839-ben éppen 26 éves!

**) V. ö.: Váli B. értekezésének 103—110. l.-it.

köríve rövid vala.“ „Búcsúzik változó jegyesétől, „boldogabb tájnak vándor angyalától, kinek gyöngyfényén más élte istenül: ő vissza nyujtja illetetlenül!“ A bánat már nyugtát, éjjeit rabolja el, mint ezt a holdhoz írt J e g y v á l t ó - b a n is kifejezi. Már tud nejének áldott állapotáról: már felébred apai érzése; de még nem szitkozódik a veszteség miatt. Midőn azonban megtudja, hogy leánya megszületett (1840. április 23.,) apai fájdalma d ü h ö n g ő á t o k b a n tör ki neje ellen. Mert az ekkor megjelent versét, a J ó s í g é t másnak alig nevezhetjük. Átkozódva jósolja nejének, hogy éjjeleit mint őrzöngő rém fogja kísértetni; ha ölében mosolygó, alvó gyermekére hajol, hogy megcsókolja: mint a bűntudat fagyos kígyója önlelke csúszik el kebelén. Kétségben, kínban fog elvirágzani idő előtt: s ha a sírból feltámad: ő még a mennyégben sem lesz boldog, mert hazug szeme félni fog, hogy férjére talál. — Kétségbecsése még fokozódik. Kétszínű szellemeknek nevezi a hitet s a reményt; nem hisz, nem bízik többé jövőjében. Napjaira síri telet vár. (Barátom sírján.) Lantján még jóideig e bús, e fájdalmas, majd káromló hangok szólnak. „**J...hoz“ (Jankához), Barátom emlékkönyvébe és Barátomhoz című versein is ugyane hang rezeg végig.

1841-ben azonban már újra szeret. Régi szerelme, fájdalma már eltűnt. „Keblének kietlen tére már zöldülő hant,“ melynek „királyi liloma“: a R ó z a képe. Szerelmének tárgya alkalmasint az a művésznő, a kin, Lauka szerint, egész lelkével csüggött. Ehhez intézi a F e l t á m a d á s t, melyben kéri Rózát, adja neki „lángtisztá szívét.“ — E köitemény tiszta eszméivel, mély érzésével, Kuthy jobb versei közé tartozik. Verselése is könnyű, folyamatos.

Kuthy, neje ellen megindította a válópert is. Mivel azonban a nő a Kuthy névről lemondani nem akart, viszsavonta azt; s nejével többé soha sem érintkezett.

Még a házasság előtt jelentek meg az A t h e n a e u m - b a n Kuthynak legelső beszélyei: A s z i n é s z n ő, A s z á m - ű z ő t t, V é g r e n d e l e t, E g y é j a f ő v á r o s b a n, A s z e r e l e m f é l t ő, melyek sokkal nagyobb hatást értek el drámáinál. Bennök új tárgyat, új színt, friss erőt hozott az akkor még meglehetősen elhanyagolt magyar beszélyirodalomba.

A harminczas évek végén u. i. a mióta J ó s i k á n a k A b a f i j a megjelent, az olvasóközönség szeretete egyszerre

a regény és az ezzel rokon beszély felé hajlott. De a beszélynek ez időben még igen kevés művelője akadt, Jósika volt a kedvelt író. Azonban az ő terjedelmes és gyakran egyszínű leírásait, nagyobb részt a multból szőtt elbeszéléseit már-már unni kezdték. Jósika tulajdonképen a regényírás terén aratta babérait, mint az angol romanticismus jeles képviselője; beszélyeket csak mellékesen írt. Ezeknek, ugyszólván, egyedüli, tehetséges művelője jó ideig Vajda Péter volt, a ki viszont dicsőségének nagyobb részét épen az ő keleties színezetű, a német romantica hatása alatt írt beszélyeivel szerezte meg. A többi novella-író vagy kisebb tehetségű volt, vagy csak kísérletezett s nagyon keveset írt. Vörösmartynak ugyan vannak szintén ez időből beszélyei, de ő ezeket, mondja Gyulai: „leginkább csak szerkesztői szorultságból írja.“ A többi beszélyek, melyek e korból a szépirodalmi lapokban, évkönyvekben, albumokban stb. találhatók, ezek csaknem kivétel nélkül idegenek; gyarló fordítások az érzelgős német és a szenvedélyes francia romantica termékeiből.

Kuthy fellépése az 1839-iki Athenaeumban általános meglepetést, örvendezést szült. Valami különös, valami szokatlan volt e beszélyeknek úgy a külseje, mint a belseje. Új a tartalom, új a nyelv. Az emberi szívvilágot, a szerelem csodás országát tárja olvasói elé meglepően hajlékony, minden árnyalatot kifejező nyelven. De ez a szívvilág s ennek visszatükrözője a nyelv is a megszokottól, a mindennapitól eltérő. S mégis, ha e beszélyeket olvassuk, habéljük mélyedünk: vonzanak, elragadnak. A novellák kerekdedsége, a gondosan kidolgozott szerkezet, az élesen kidomborított jellemek és a hajlékony nyelv legfőbb előnyei Kuthy ez első elbeszélő műveinek.

A színésznőben a szerelmi féltékenység s a szerelemmel játszás vétkes könnyelműségét festi, mintha már előre is érezte volna, hogy házasságát ez fogja feldúlui. Éles lélektani megfigyeléssel tárja elénk a féltékenységnek felébredését, marczangoló kínját s pusztító hatását. Hisz e megfigyeléseket önmagán is megtehetette. Az ő lelkét is megmértelyezte e szenvedély. S mivel maga is érezte kínjait, azért oly pontos festője s azért fordul sokszor hozzá későbbi novelláiban is. Így az előbbivel egyidejű Szerelem-féltőben a féltékenység, a gyanúsítás már mint „mania“

jelenik meg gróf L á z á r Kálmánnál, ki ártatlan nejét, Idát s önmagát is boldogtalanná teszi. Ezt a beszélyt is alkalmasint akkor írta Kuthy, a mikor Rév-Komáromba járt jegyeséhez s ezt tartózkodónak, bizalmatlannak találta; — a mikor a gyanú, a féltés ördöge lopózott szívébe. Félt e szenvedély pusztító hatásától s jegyesét bizalomra, őszinteségre akarta bírni talán e beszélyével is. — Ugyancsak jegyesének írta czélzatosan a V é g r e n d e l e t egyes részeit is. A beszélynek egyik személye, M a r i a n n e S a m b i t, egy angolnak neje, annyira szerette férjét s annyira bízott annak hűségében, hogy kedvéért azt a színésznőt, „a kinek bájait a férj előtte magasztalá,“ másnap ebédre hívta meg. Kuthy talán előre akarta elkészíteni nejét arra, hogy az férjének kedves barátnőit, a színésznőket szintén szívesen fogadja. — A s z á m ű z ö t t b e n már mint vádoló lép föl. A rideg apákat támadja meg, a kik leányaikat csak játékszernek tekintik s azokat jó pénzért a többet ígérőnek adják el, nem gondolván a szerencsétlenek jövőjével, boldogságával! Ilyen rideg és szívtelen apa P i e n z a gróf, egy eladósodott ezredes, a ki E t e l k a leányát — jöllehet ez a derék Villiám lengyel száműzöttet s tulajdonképen D ü r i n s z k y Erneszt grófot szereti — L a M e s s y dúsgazdag és durva kapitányhoz kényszeríti. A leány az angol szűzek közé lép. Villiámot pedig La Messy orozva leszúrja. Ime, ez a következménye az apai könnyelműségnek és kegyetlenségnek!

Az E g y é j a f ő v á r o s b a n már címével is elárulja, hogy a különben igen szép mese keretében Kuthy Budapestnek éjjeli romlott életét akarja korholni, javítani. — A tanító, a czélzatos irány tehát már ez első beszélyek valamennyiében feltűnik. De a czélzatok nem zavarják még a változatos tartalomnak, a szép leírásoknak (a nagyszerű és borzalmas n a g y v á r a d i t ű z v é s z; a gyönyörű h e g y v i d é k stb.) élvezését. Egyik-másik későbbi művében az irányzatosság szembetűnőbb s már zavarólag hat az olvasóra. A felsorolt novellák e hibától még mentesek.

Kuthy ez első novelláit még 1838-ban kezdte írni. Ez év derekától nőülenségig roppant tevékenységet fejtett ki: két drámát és számos beszélyt írt. Ez utóbbiakkal egyszerre az olvasó közönség kegyeibe jutott. Az akkori szépirodalmi lapok és zsebkönyvek mind kérték kapós munkáit. 1839.

márczius 2-án az Almanach-társaság*) tisztválasztó ülésében titkos szavazás útján elnök Schedel Ferencz, jegyző Kuthy lett. Részint ez új elfoglaltsága, részint nősülése miatt Kuthy most körülbelől félévig elhallgatott. Házasságának szomorú felbomlása után azonban ismét megszólalt; ismét megtermékenyült alkotó ereje. Fájdalmát, izgatottságát a munkában, az írásban akarta elnyomni. Lelkének belső zavara meglátszik munkáin is. Ezen időben írta legborzalmasabb, legképtelenebb költeményeit (ezeket már tárgyaltam) és elbeszéléseit: A nő- és férjszeszélyt, a Vetélytársat, a Mátkaaldozatot, az Álomjárót stb. Valótlan, rémes beszédek ezek. S különös: mégis tetszettek az akkori olvasóknak! A politikai levegő már ekkor telve volt valami izgató, czikkázó villamossággal. Mindenki meglepőt, rendkívülit várt. E felizgult állapotban mohón olvasták a rendkívüliségekkel telt íratokat, mint a minők voltak Kuthy ez idei novellái is.

Kuthy különben még 1839-ben, a nyár végén utazni ment. Kirándult Magyarország felvidékére, sőt Ausztriában is járt, hogy az utazás, a szórakozás könnyebben feledtesse bánatát, csillapítsa izgatottságát. Pestre visszatérve ismét régi ismerőseit a színészeket és a színésznőket kereste fel; ezeknek szellemes társaságában keresett és talált is némi kárpótlást vesztett boldogságáért. Jó viszonyban volt író társaival is, a kik szerették. Szívesen eljártak a Cziráky-féle házban (a Hatvani u.) ízléssel berendezett és kényelmes lakására, melyben Kuthy mindig kiváló előzékenységgel, magyaros vendégszeretettel fogadta barátait. A híresebb írók közül Vörösmarty és Szemere Pál látogatták:**) munkáit dicsérték; folytonos tevékenységre serkentették. E serkentésnek volt is hatása. Kuthy bámulatos képzelő erejének termékeit sűrűn küldözte az Athenaeumba, a Nemzeti Almanachba, az Emlénybe

*) 1838. végén Vajda Péter, Erdélyi János és Vachot Imre indítványára alakult e társaság, „hogy a közönségnek jót és szépet nyújtson.“ Saját költségükön kiadtak zsebkönyveket, így a Nemzeti Almanachot is ők adták ki. Rendes szabályaik voltak és képviselői rendszerük is! A társaságnak tagja lehetett mindenki, a ki legalább egy 10 frtos részvényt vett. Volt külön igazgató és külön bíráló választmányuk. Kuthyt már az alakuláskor is ideiglenes jegyzővé tették. A társaság 1842-ben pártolás és pénzhány miatt feloszlott.

**) L. G., V. B., Jókai.

stb. A szerkesztők mind kitüntetéssel, dicsérettel fogadták műveit.

1841. végén összegyűjté addigi munkásságának gyűmölcsseit s kiadta Emich Gusztávnál két kötetben. A gyűjtemény annyira tetszett, hogy az összes példányok csakhamar elfogytak. Rövid idő múlva új kiadásuk vált szükségessé s 1843-ban ugyancsak Emich másodszor kibocsátotta az I. és a II. kötetet. („Olcsó kiadásban, dupla velin papíron, 16-od rét, csinos borítékba fűzve. Ára mind a két kötetnek csak 1 frt 20 kr. p. p. — Ajánlva: Méltóságos Gróf Széchenyi István úrnak polgári tiszteletből.“) Könyvtárainkban ma csak a második kiadásnak példányai vannak meg; az első kiadást teljesen elnyűtték. Látván a szíves fogadtatást, 1842-ben már bizalma volt Kuthynak a saját költségén kiadni újabb novelláit ismét két kötetben. („Kuthy Munkái. Novellák. III. kötet. Az író költségén. 1842. Pesten Landerer és Heckenast sajtó intézetében. Ajánlva: Méltóságos Gróf Batthyány Antónia született Zichy grófnő ő nagyságának, ízlés-, művészet- és iralom gyöngéd és fönlélkü védasszonyának mély tisztelettel.“ IV. kötet: Méltóságos gróf Károlyi Györgyné született Zichy Karolina grófnő ő nagyságának, ízlés-, művészet- és iralom gyöngéd és fönlélkü védasszonyának mély tisztelettel.“) — 1844-ben azután megjelent az V. kötet is. (K. M. Nov. V. kötet Emich Gusztáv költségén. 1844. Nyomt. Pesten. Trattner-Károlyi.)

Beóthy mondása, hogy Kuthynak „rendkívüli tehetsége rendkívüli botlások között nyilatkozott:“ novelláinak ez öt kötetében érvényesül legteltűnőbben. A novelláknak változatos tartalma, a bizarr, valótlan mesék: rendkívüli képzelő erőre valának. S éppen ez az erő, ennek rendkívülisége okozta a bajt; Kuthy képzeletének szertelen csapongása semmisíté meg azon élvezetünket, melyet ezen beszélyeinek természetesebb hangjából, a szenvedélyeknek mérsékeltebb hullámzásából meríthettünk volna. Fájdalomtól sujtva, boldogságában csalódva nem bízott a földi örömek állandóságában. A valót, az egész életet hazugnak érezte s ilyennek festette is. Házassága után írt beszélyeinek személyei csaknem mind túlzottak, nem e földről valók. Beszédjök, szenvedélyeik, tetteik valami más égi testnek lakóit sejtetik velünk, akik sokkal izgatottabbak, mint mi vagyunk. E novelláknak sok

Lelyén megbotránkozunk, midőn a mi szívünknek, eszünknek sugallatával, józan ítéletével ellenkező, sokszor rémes dolog történik például egy egészen ártatlan személylyel (Idával a Szerelmeféltőben, Lizinkával a Vetélytársban stb.) Másutt a bűnhődés az elkövetett vétekhez mérten aránytalanul sokkal súlyosabb. (Jenő szenvedése az Arthúr és Jenőben, Adelaide a Színésznőben, Piroskáé a Divatképben stb.) Általában a vég a legtöbb esetben erőszakos halál. Túlzott a szenvedély, melynek az alakok rabjai, — sikos az út, a melyen járnak: haláluk, bukásuk sem lehet mindennapi. „Megható és megrázó végök rendszerint, az örülés, szívrepedés, mérgezés, legyilkolás, vízbe ugrás és levegőbe röptetés.“ S mindez hatásra czéloz. Mert, valamint példányképei a francia romanticusok, Kuthy is erőszakkal vádászsa a hatást az öt kötetben foglalt novelláinak jó részében épen úgy, mint drámáiban: A világszép királyasszony, Cleopatra, mérges kígyóval csipeti meg karját, a szeszélyes Szenczy grófnő a Balítéletekben mérget iszik, az ártatlan Cornélia az Egy alkalmi versben szintén méregtől sorvad el. A nő- és férjszeszélyben a házasságtörő nő, a csábító és a megcsalt férj is a levegőbe röpül. A Tör és Feszületben az ártatlanul kitett Phebeo a tenger hullámaiban leli sirját s a többi személyekre is pusztulás, boldogtalanság vár. A legrémesebb beszélyben, az Alomjáróban pedig csakugyan az összes élő lény megsemmisül: a beteges Hajnalka és gonosz tanítója: Deodato porrá ég; a ledér Ledérfy a fagyos patakba fül; Kincsesyné, Hajnalka anyja, ekkor fázott meg s tüdőgyulladásban meghalt; Hajnalka kedvesét a szőke Zalánt a fájdalom viszi sírba; s végül maga marad a fősvény és gőgös családapa: Kincsesy; ezt meg rablók gyilkolják meg! — Borzadunk, ha e halálországba jutunk.

Kuthynak 1840.—1844.-ig készült művei nagyrészt csakugyan elhibáztak. Méltán hívják ki magok ellen a kritikát. De ez a munkák megjelenésekor nem szólalt fel támadólag. Sőt dicsérte, magasztalta a „lángelméjű író“ s ennek szörnyszülötteit. Vörösmarty és Bajza figyelemzették ugyan hibáira Kuthyt, de az ő szelid, kiméletes szavuk alig hallatszott az olvasó közönségnek dicsőítő tap-

saitól. Kuthy pedig olyat írt, amilyen akkor tetszett, : rémet, túlzottat. De el kell ismernünk, hogy Kuthy ez idei működésének megvolt a maga jótékony hatása is. Ő kedveltette meg a novellát az olvasókkal. Nagyban előmozdította azt a sikert, melyet az előkelő olvasók gyors szaporodásánál J ó s i k á n a k és E ő t v ö s n e k tulajdonítottunk. A 40-es évek eleven novellairodalmát pedig jórészt a Kuthy fellépésének, sikeres működésének javára kell beszámítanunk.

Mint legelső novelláiban, melyek az I. és II. kötetbe kerültek, úgy a későbbiekben is a szerelem az uralkodó motívum. A féltékenység is nagy szerepet játszik még. Az Egy alkalmi versben Cornelia is, a szegény leány a gyanúnak esik áldozatul. Jegyese Alfréd, egy híres költő, egyszer pártfogójának Teophil herczegnek megígéri, hogy 400 aranyért alkalmi költeményt ír a páholyában rejtőző szépnek. Az elrejtett leány, Teophil hgnak balkezű testvére, nem más mint Cornélia. Alfréd, nem ismervén közöttük a rokoni viszonyt, pusztá gyanúból szakít jegyesével. Megírja a rémes költeményt. Kinyomatja s egy díszesen bekötött példányt juttat Cornélia kezébe. A szegély aranyozása gyilkos mérget rejtett, melytől az olvasó leány megmerevedik s elhal anélkül, hogy jegyesét felvilágosíthatná. De jó az anya és Teophil hg, a ki megtudván a költő szerelmét, kész a leányt testvéreül fogadni. Az anya szörnyet hal, a költő megőrül. S a baj tulajdonképeni okozójának, a gögös és buja herczegnek haja szála sem görbül! Ez vétség a költői igazságszolgáltatás ellen. A novella különben keretes alakú. Az író a váczi temetőben találkozik egy különös férfival, a ki egy sírnál beszél el a fenti történetet. A sír Cornelia sírja; a beszélő a szerencsétlen költő! -- A keretes alakot Kuthy nagyon kedvelte. Számos novelláját foglalta ilyenbe: így a Balítéleteket is. Ebben egy a reménytelen szerelemtől elhervadt bájos virágnak halálos ágyánál meséli a kezelő orvos betegének gr. Petneházy Jankának szomorú történetét. Szívének legelső szerelmével szerette a leányka a derék Inkei Vilmos bárót. De a balítéletes szülők, Inkeyt, mert „más vallást követ“, kikoszarazzák. A leány bánatában elhervad. S vele pusztúlnak a szülők és Inkey is. Kuthy ismét ostoroz. Megtámadja a balítéleteket, melyek

sok szerencsétlenségnek okozói. E novella különben elűt az e korban írt többiektől; sokkal szebb, sokkal bájosabb. J a n k a szerelmének keletkezése, fejlődése lebilincseli érdeklődésünket. Semmi erőltetett, semmi túlzott nincs az egészben! J a n k a hervadása V ö r ö s m a r t y S z é p I l o n k á j á r a emlékeztető: bájos és megható. A történet Kuthy saját korában játszik: 1838.—39.-ben. Beszél Széchenyi-ről, a pesti lóversenyekről, a nemzeti színházról stb. Kuthy gyakran mártja tollát a napi eseményekbe, célzatosan buzdít, korhol és lelkesít. Mint E ö t v ö s s részben J ó s i k a, Kuthy is tollára veszi a ferrongó társadalmi és politikai eszméket. Néhol személyeinek szájába adja a saját nézetét egyről-másról; másutt nyíltan ő maga szólal fel korának hibái, kinövései ellen. A N ő - és férjsz eszélyben, a R á g a l o m és g y a n ú b a n a főváros erkölcsi életének sülyedését, romlottságát példázza, ostromozza. A kéjencz Mevillon báró, „a jó házibarát“ Kelendi Akos, a főváros előkelőinek, — az aljas kerítőnő az alsó néposztálynak ily romlott, kiélesített alakjai. Kifakad Kuthy a tékozló gazdagok (a D i v a t k é p b e n), a fősvények s a pesti gyógyító intézeteknek szívtelensége ellen is. Megtámadja a nagyravagyó, az előítéletes szülőket (a M á t k a á l d o z a t b a n, B a l í t é l e t e k b e n.) A nevelés fontosságát is hangsúlyozza. A ferde irányú nevelés szülötte az E s k ü ó r á j á b a n Ceylon gróf, a D i v a t k é p b e n a divatbáb V é r t e s y P i r o s k a.

Kuthy novelláiba sok helyen belekeveri korának kiváló politikusait (Széchenyit, Wesselényit, Kossuthot stb.); íróit és költőit; művészeit és művésznőit. Saját kortársai is szemére vetették már, hogy egyes novelláinak tárgyát a napi életből ennek folyójából merítette. Így az Eskü órájában, sőt még a F e j é r és F e k e t e drámájában is, mint azt S c h e d e l az Athenaeumban megemlíti. Sokszor felhasználta a jelesebb színésznők szerelmi kalandjait. Mindez, mint Vörösmarty írja, hihetőleg a hatás kedvéért van.

Igaza van Vörösmartynak! Hatás kedvéért írt a nép sorsának könnyítése érdekében az Arthúr és Jenő című beszélyben is. Jenő tehetős jobbágnak a fia; A r t h ú r gazdag nemesi családnak utolsó sarja. A szabad szellemű J e n ő a dőlyfős földesúri sarjat gyakran elpáhclja s vé-

letlenül félszemét is kiüti. A családi boszú nyomorba dönti az egykor jómódú parasztházat. Arthur, „a félszemű karvaly“ Jenőnek jegyesét is el akarja csábítani. De ez a terve a leány erényén hajótörést szenved. Jenő és egész családja elpusztul. Arthúr büntetése sem marad el: veszett eb harapása okozza halálát. Az egész történet félszeg. Népnek szóló, izgató irat a földesurak zsarolása, önkénykedése ellen. Csak annyiból érdekes, hogy Kuthyt mint a népnek pártfogóját mutatja be. A nyomor kunyhójába vezet: „mert szükség mások sorsát érteni, hogy magunkét becsüljük, amazokét javítsuk.“ Ime, a célzat, a korviszonyokra való utalás.

Az egésznek alapeszméje, egyes részlete nagyon hasonlít Eötvös Falu jegyzőjében a Viola sorsához, történetéhez. Kuthy is az ellen szól, a mi ellen később Eötvös megírta a legkitűnőbb irányregényt: a földesurak, az úrbéri törvények stb. ellen. Sürgeti az elhanyagolt vármegyei börtönöknek, a büntető törvényeknek kijavítását. Ugyanez a célzata a Két elítéltnek is. (Alkalmasint Eötvösnek 1838-ban megjelent Vélemény a fogház-javítás ügyében cz. dolgozata hatott reá!)

Kuthy egy sereg beszélyének (Délila, János fővétele, Igaz ítélet, Az apa üldöző és Az önmérséklet jutalma) tárgyát a biblia szolgáltatja, melynek történetei az ő színező nyelvében megélnéknél, beszövések által érdekesebbek, nagyobb hatásúak lesznek.

De nemcsak a bibliát, nemcsak a napi eseményeket s nem csupán a saját képzeletét használta forrásul Kuthy, hanem a történelmet is. Már fiatalabb korában is szerette a történelmet. Később is szeretettel figyelte a hazai és a világesemények folyását. S a mint egyes tragicus alakok, bonyolult események megragadták érdeklődését, mélyebben illették képzeletét: átdolgozta, egy novellának hőseivé, középontjává vagy háttérévé tette. De a történelmet inkább csak a külsőségekben tartotta meg. A cselekvény belső rúgóit már a saját, eleven képzelő erejével alkotta meg. Ilyen történeti novellája a Cleopatra is, mely összegyűjtött munkáinak I. kötetében is legelül áll. Az egyiptomi királynő a büszke római triumvírt, Antoniuszt, a kemény harczost bájával, szépségével hatalmába keríti; meghódoltból ő lesz a hódító. Viszonyukat, Antonius elpuhulását, csú-

fos bukását, halálát stb. ismerjük. Ezt tehát nem kell tárgyalnunk. Kuthy színező, festői nyelve, költői, leíró ereje a IV szakaszra osztott beszélyében talán a legszembeötlőbb. Alakjai, jelenetei szinte szoborszerűleg domborodnak ki lelki szemeink előtt s mégis élnek, mozognak és beszélnek. Magunk előtt látjuk a fegyelmezett római tábornok mulató fővezért. Bámuljuk a csodás tüneményt: az egyiptomi alkony bíborába vont látóhatáron megjelenő varázshajót s rajta a világ-szép királynőt. Bejárjuk pazar pompával, ragyogó fényvel bútorozott termeit. Érezzük ezeknek mámorító illatát. Látjuk benn az elpuhult, a szerelmes Antoniuszt. Halljuk a tábor moráját, a tenger zúgását; a pohárcsöngést s a hízelgő nő suttagó szavait stb. . . . stb. . . !

Ugyancsak egy buja, nagyravágyó királyi nőt vezet elénk Cilleyi Borbálában. A tárgy a magyar történetből ismerős; alakjai a XV. század előkelő magyarjai: Kanizsai Gábor, a királyné megünt kedvese, ki a mellőzésért szörnyű boszút áll; Zsigmond, a haldokló király; Albert és neje Erzsébet, a következő fejedelmi pár. Nyolcz részben mondja el a zavaros, sokszor valótlán rém-történetet. [I. Hálócsarnok, II. Szövetség, III. A bástyalépcső, IV. Árulás, V. A börtönőr, VI. Királyi tor, VII. Az ajándék dinnye, VIII. A végóra.] Mindezen ízében meghamisította a valót, a történeti igazságot. Igaz, hogy a cronicák ledér étellel vádolják Borbálát, igaz, hogy cselszövő, hatalomra vágyó volt: de mégsem oly erkölcsi szörny, mint a minőnek Kuthy festi. Borbála életében és kínos halálában (Kanizsai mint szerzetes jó a nyomorult viskóban haldoklóhoz s itt „bűnös életét nyújtja neki gyóntató italul és vigasztul; s a haláltusában könyörgőt durva kegyetlenséggel ellöki, mire ez meghal“) azt példázza Kuthy, hogy „az elvetett bűnök töviset teremnek a földi ösvényre: a megvetett szerelem pedig szörnyűvé teszi a műveletlen kebelt.“

[Hasonló czélzata van a Vetélytársnak is. „Vad, műveletlen emberben — úgymond — a szenvedélyes szerelem gyilkolásra is képes.“ E vad ember Bálintfy Vazul, egy gazdag szerb ifjú. Ez szereti egy erdésznek angyalilányát a szép Lizinkát; de ez már mást szeret: egy ifjú vadászt. Az elutasított kérő boszujában orozva lelövi

Jeneit, hogy „ha Lizinka nem lehet az övé, né legyen az idvesség is, de övé se a vetélytárs.“ A holttestet pedig a váró mátká lábai elé dobja. Lizinka szörnyet hal; Bálintfyt lefejezik.]

Van még ez öt kötet novellában egy „történeti kép“ is: A trónkövetelő. „E kép — írja Kuthy — nemzeti történeteink képcsarnokában függ nyolczszáz év óta intő példaul, hogy a nagyravágyó nő rettenetesebb a pokolnál. E nő Szent István nővére Gizella, a ki fiát Pétert, a legifjabb árpádházi herceget jelölteti a trónra, hogy ő uralkodhassék. Bazil (Vazúl) herceg a pogányokkal összeesküszik a királynak megöletésére. Tudjuk, hogy a tör kihullott a szent király ágyánál a gyilkos kezéből. Gizella most Bazil megrontására törekszik. A nyitrai börtönben megvakittatja s fülébe ólmot öntet. Aztán már nyugodtan uralkodik. Kuthy a történetet elevenen kiszínezte, de sok helyütt elrútította. A IV. rész hihetetlen! Az elárult királyi gyilkos térdre borúlva óraszámra szónokol félbenhagyott tettét igazolandó. Az V. rész szörnyű rút! Gizella a lefejezett összeesküvőknek még párolgó tetemei között vértócsákban járkál, anélkül, hogy irtóznék, „sőt szemei teljes élvezettel látszának legelni a halottakon!“ Egy ilyen kép, egy ilyen női szörnyetegnek lefestése visszataszító. Bár nem lehet tagadnunk, hogy amily vadnak képzelte Kuthy e kort, oly erőteljesnek, oly vadnak festette is le. Bámulatos erő, zord komorság vonul át a novella nyelvén. Hasonlóan zord és rideg a II. Endre korában játszó Álomjárónak hangja is.

E borzalmas, a francia romantica minden hibáival telt novellákon kívül van még ez öt kötetben Kuthynak két oly beszélye, melyek a magyar arisztocrátia, a magyar nemesség és a középosztály életét tárják elénk hűen, minden szertelenségtől, minden borzalomtól menten. Az egyik a már ismertettem Balitéletek, melyben pompás, mozgalmas képét látjuk a pesti előkelő életnek; a főrangúak mulatságainak. A másik a Divatkép. Ebben a vidéki gazdag és mégis egyszerű nemesi házak kedvteléseit ismerjük meg. A Vértesy családnak gondosan nevelt gyermeke, Piroska elzáratván a nagyvilági élettől, nem ismeri a veszedelmeket, melyek a nagyvárosnak pazar fényében, a „léha gyöngyfiak“ bókjaiban rejlenek; nem ismeri

a félszegségeket, cselszövényeket; a rangkórságot, a külföldieskedést, melyek nemeseink jó részét megmételtyezék. Nagy, fényes pesti bálon „mindent szépnék, meghatónak lát”. Szívét elbódítja a könnyelmű Vinetti. Anyja elhal; önző és gonosz rokonnak gyámsága alá jut, a ki a gazdag árvának vagyonából pazarul költekezik. Az új csillogó világban elfelejti anyja intő szavait. Derék rokonát gr. Horbács Miklóst kikoszarazza. Gyámnya Vinettit is eltiltja a háztól. De a könnyelmű leány nagy pénzért találkat ad neki. S hogy az olasz tiszt szegénysége — gyámja előtt a legfőbb akadály — is eltűnjék, váltót al kedvesének 200,000 frtról. De Vinetti jellemtelenül elárúlja jegyesének e tettét egy férfi társaságban, melyben Horbács is jelen van. Párbajban Vinetti golyója kioltja Horbács nemes életét. Piroška a történeteken megbotránkozván, lemond Vinettiről. Bécsbe költözik, hogy szabaduljon a kínos emlékektől. Szerelme gyűleletté változik, mert Vinetti egy gazdag özvegyet vesz nőül s ezzel szintén Bécsbe jő. Piroška Párisba menekül. Első szerelme rég kihalt; szíve szabad. „Távolból, szó és érintkezés nélkül szeretni kezdte egy szép férfi arcot” s néhány hónap múlva Duval Lajosné lett. Boldogságát 60 nap után szörnyű csalódás érte. Férje — nős ember volt már! Letelvén szabadsága, nyomtalanul visszatért első nejéhez. A szerencsétlen asszony megveti a világot. Visszatér ősei birtokára s ott egy nyári kéjlek érzéki mámorában tölti életét; míg egy alkalommal, feldőlven gyertyája, „tüzet fogott pamlagának fűszertölteléke s tömött, illatos füstje felvette az alvó boldogtalant.” Ekkor jött Vinetti a végzetes 200,000 frttal, melyet neje után örökölt; de már csak fényes temetést rendezhetett egykori jegyesének.

Piroška élete hasonlít a természet szabad virágához, mely, ha egyszerű környezetéből az üvegház fényes, csillogó de elzárt légkörébe viszik, lassu sorvadásban hervad el. Künn, a vidék szabad levegőjében, anyjának gondos ápolása alatt lelke érintetlenül maradt minden bűntől, szűzi ártatlanságban nőtt fel. Ekkor egyszerre átültették csillogó divatbábok, beteges üvegházi növények közé. Ápolójának halála, hervadásának kezdete. A környezet betegsége reá ragad: lassanként hiú, majd könnyelmű lesz. Jellemének átalakulását legjobban akkor vesszük észre, midőn szerelmét

bevallja. Kuthy helyes érzéssel tükör elé állítja a bálba készülő leányt s itt mondatja el vele vallomását, nemcsak szerelméről, hanem hiuságáról is. A bál után ágyában megjelenik előtte anyjának szelleme: óvja őt a fenyegető bajtól. Piroska megdöbben; javulást fogad: „menj nyugalomra szent árnyék! — így szól — lányodat sikamlástól ne féltsd! . . .“ De a „világ divatja“ s szevedélyes szerelme uralkodik már fölötte. A „gyámi tilalom“ ellenállásra készíti. Könnyelműsége, szenvedélye már nem ismer határt; nem tűr korlátokat! Bírni akarja szerelmének tárgyát minden áron. Céljának elérésére nem válogat az eszközökben: szórja pénzét; megfélemedezik még nőiességéről is. A büntető sors súlyos csapásokat mér reá. Ezek hatása alatt szíve megtörik, elveszti minden örömét, sőt még életkedvét is! Romlásának, hervadásának okozója mégis az új talaj volt: a nagyvilági, ferde nevelés. Azok a helyzetek, melyekbe Piroska életének végső szakában került, már tulzotak, már keresettek s velök együtt Piroskának jelleme is tulzott. S mégis oly ügyesen vezeti Kuthy képzelődésünket, oly mesterien festi a helyzeteket, hogy egészen belemerülünk e sajátságos életbe, természeteseeknek találjuk felhevülésünkben Piroska tetteit. Csak a nyugodtabb megfontoláskor érezzük a valótlanságot, a félszogséget. S így vagyunk Kuthy többi novelláinak olvasásakor is. Jellemezni igen jól tud. Személyeit oly helyzetekbe, oly körülmények közé vezeti, hogy véletlenül nyilatkozniok kell szóval, vagy tettel; be kell mutatniok jellemöknek alkotó részeit. Szereti a párbeszédet; legszebbek mégis a magánbeszédok. Midőn valamelyik személynek életében váratlan esemény, súlyos vészeség, avagy nagy öröm alakítón hat az illetőnek lelki életére is; midőn kétségben vagyunk, valjon minő változáson megy át annak gondolat- és érzelemvilága: őt magát hozza elénk Kuthy elzárkózva a szobában, vagy egyedül künn a nagy természetben, a hol legszabadabban nyilatkozhatnak; a hol önkéntelenül megszólal fájdalom vagy öröme. A magányban könnyen megszülemlik az elhatározás is. A beszéd, melyet Kuthy ilyenkor személyeinek szájába ad, hű visszhangja a gyötrődő lélek háborgásának, az öröm kitöréseinek és e kettő küzdelmének. Csak az a kár, hogy Kuthy gyakran — különösen ez őt kötetnek számos novellájában — nem e földről való alakokat szerepeltet. Képzeletének

szertelenségében szertelen mesét, valótlan jellemeket sző. De még ekkor is következetes. Idegen a mese, idegen a jellem is.

Kuthynak novellái s ezeknek egymás után megjelenő gyűjteményei nagy tetszést szültek. Az Athenaeum triászának pártfogásával híre, népszerűsége gyorsan emelkedett. A Magyar Tudós Társaság 1843. október 17.-én levelező taggá választotta; a Kisfaludy Társaság 1845. február 13.-án rendes tagjai sorába iktatta Császár Ferencz czel és Szigligeti Edével egyszerre. Kuthy csakhamar a szaporodó olvasó-közönségnek kegyeltje lett. „Ifjak és leányok, írja Lauka, az ő munkáira vártak.“ Nyelvének simasága, előadásának könnyedsége különösen az előkelő köröket nyerte meg.

Az előkelőknél éppen ez időben mind nagyobb tért foglalt a magyar nyelv és a magyar szépirodalom. S mivel az országgyűléseken kitűnt, hogy a nemzeti mozgalomnak legfőbb éltetői az írók és a költők: a nemzet nagy zömének kedveltjeit az előkelők is megismerni óhajtották. Meghívták tehát őket társas összejöveteleikre, estélyeikre; bár igen sokan csak divatból, csak népszerűségvadászatból. S ezek az urak kevésre becsülték az irodalomnak nemes bajnokait. Éppen ezért a szerénytermészetű, az előkelő társasághoz nem szokott íróink nem a legjobban érzék magukat ez ünnepélyeken. Nem így Kuthy! Neki a társaság éltetője volt. Itt feledheté a sors üldözését, életének szenvedéseit. Minél előkelőbb volt a kör, melyben megjelenhetett, Kuthy annál vidámabb, annál fesztelenebb volt. Vidámsága, szellemes megjegyzései mindenkit elragadtak. Csaknem mindenütt ő vezette a társalgást. Főuraink a vidám, a szellemes férfit nagyon kedvelték. Mindig többen és többen ismerkedtek meg vele s hívogatták magukhoz. Kuthy e meghívásokat mint kitüntetéseként mindig örömmel fogadta. Így bejutott József nádor salonjába is fiainak István és József főhercegeknek ajánlása útján. (1847. végén már István volt a nádor. Ekkor Kuthy „a Hazai Rejtelmekből páratlan díszszel bekötött példányt mutatott be Ő fenségének, ki . . . sajátkezűleg aláírt meleg sorokban köszönte meg az író figyelmét és gyöngédségét.“ Lauka G.: K. L. O. III. k. 26. l.) „Ő volt talán az első bel esprit, mondja Lauka,

ki tartózkodva bár és szerényen, de mégis nagyobb meghunyászkodás nélkül mert a született magasabb kiváltságosokhoz közeledni. Grófok és bárók kezét szorítottak vele. Páholyokba méltóságos és nagyméltóságú nőkhez járt. Azonban az előkelő nők körébe csak Batthyány Lajos grófnál jutott. A mérsékelt mágnási ellenzéknek e nagy alakja u. i. 1843. elején Kuthyt magántitkárául hívta meg. E meghívás nagy jelentőségű Kuthy életében! Eddigi bizonytalan és csekély írói jövedelme mellé most biztos állást és busás fizetést nyert.

Batthyány nagy házat vitt. Nagy összeköttetései miatt folytonos látogatások és venvéglátások igényelték idejét. S e mellett éber figyelemmel kísérte a fellendülő nemzeti életet, a forrongó politikai eseményeket is. Roppant kiterjedésű birtokainak felügyelete is nagy gonddal járt. Neki tehát szüksége volt egy ügyes, gyorskezü s e mellett sima modorú férfinak, a kire írásbeli munkáinak jó részét, sőt gyakran magánügyeinek elintézését is rábízhatta. Kuthy egyénisége e kívánalmaknak éppen megfelelt. Kötelességét híven és gyorsan teljesíté. Ezért Batthyány nagyon megszerette. Kuthyt, ki mindig a legújabb divat szerint öltözött, bevitte családjának társas estélyeire is s az itt egybegyűlt főrangú hölgyközönségnek bemutatta a műveiről már ismert és kedvelt író.

Kuthy ezen időben férfikorának éppen legszebb éveit élte. Szépen kifejlett, sugár alakja volt. Férfiás arczát feketé, göndör Kossuth-szakáll köríté s csinosan gondozott, fénylő bajusz díszíté. Holófürtei márványsima, magas homlokra göndörödtek alá. Nagy, fekete szemébe a lángoló tűz égett. „Csak halovány arczáról, szemeinek szokatlan, kissé ideges fényéből lehetett kiolvasni eddigi nyugtalan életének történetét” — írja Tűróczy. „Ha húsos, megyszín, szabályos ajkait megnyitotta, gyönyörűen, elbájolón folyt köznap beszéde is.” Derült, vidám kedélye felvidította bájos környezetét: a hölgyeket is, kik ennyi külső és belső, testi és lelki szépségnek szívesen tömjéneztek, szívesen hódoltak. Kuthyt ugyszólván a megismerésnek első pillanatától megkedvelték. Később elkényeztették, kegyeltjükké tették, kinek talán egy estélyükről, egy kirándulásukról sem volt szabad elmaradnia; kinek szabad bejárata volt színházi páholyaikba.

Kuthy e kitételeket és az irodalom grófja*) elnevezést meg is érdemelte! A legelőzékenyebb, a legdivariasabb volt a hölgyekkel szemben, szavaiban és tetteiben. Bámulatossá tisztelettel, gyöngédséggel ír korának kimagasló nőiről novelláinak sok helyén. Gyöngédségének, a nők iránti lelkes szeretetének legszebb példája talán mégis az az értekezés, melyet 1843. márczius 17.-én olvasott fel nagy hatással a pestmegyei teremben egy dalünnepen,**) s melylyel később a M. T. T.-ban székét is elfoglalta. Címe: *Nők és az élet*. Mint Kuthy nyelvi finomságának igen szép példáját, a bevezetésnek néhány kezdő sorát ide iktatom:

„A hölgy a természet legszebb gondolatja. Minden inger, ígézet, báj és vonzerő, mely a teremtés szebb czikkeiben egyenként létezik: a hölgyben öszpontosúl.

Szép az új virág. ha ép reggelen rezgő gyönggyel telve, bimbóöltönyéből a napra kilép; de mi az egy félénk nő-arczhoz, melyet az első társaskörbelépés elbíboroz? Szép az estcsillag, ha kékes gyémántja az ég mélységein ragyogni fölkel: de szebb a hölgy szem, mely a részvét harmatnedűjében irgalomra hajlik. Szép a vadhegy élő forrása, mely a föld eréből éltetni fölmerül: de szebb a nőkedély, mely egy fogultlan szív gazdag kútfejéből üdvével fölbuzog . . .“ (K. M. VII. k. 159. l.)

Az értekezésben Kuthy a világtörténetnek kimagasló női alakjait mind felsorolja, hogy példájukból buzdítást nyerjenek a mi hölgyeink is. A magasztalás mellett igen gyakran, bár kiméletesen, egyes nők hibáit is felemlíti, kárhoztatja; így különösen a nevelés és a divat ferdeségeit. Bátran írtatott a nőkről. Hiszen minden nap látta s így meg is figyelhette őket és szokásaikat! Fel is használta kedvező helyzetét. Sok beszélyének tárgyát a főúri termekben nyerte: látta vagy hallotta. Legtöbbször az élő, létező személyekkel játszatta is a szomorú, szerelmi kalandokat, melyeknek nagy részében neki magának is volt szerepe. Természetesen a valót megnagyította, a mesét kikerekítette; s csak a közvetlenül érdekeltek, csak a beavatottak tudták, hogy novelláinak egyik-másik személye X vagy Y grófnő,

*) Jókai: Az én kortársaim.

**) Ez ünnepet Kisfaludy Sándor 70. születés napjára Garay indította és szervezte. A megyei terem tömve volt hallgatókkal, kik között számos magasabb rangú nő volt jelen. (Athenaeum 1843, I. k. 287. l.)

bárónő vagy művésznő. S ez az eljárása, hogy t. i. novelláiban élő alakokat szerepeltet, mindenesetre hízelgett a kidicsért nőknek s tetszett nekik; mert Kuthy novelláit már nagy közönség olvasta és ünnepelte. Az ünnepelt, az udvarias költőt már csak elővigyázatból is dédelgetniök kellett. Főrangú hölgyeink Kuthy iránti rokonszenvüknek, szeretetüknek páratlan s irodalmunkban a mai napig egyedül álló bizonyosságát adták akkor, a midőn az uzsorások kezébe került költőnek elárverezett, értékes bútorait a saját pénzükön megvásárolták és a kedveltnek sértetlenül visszaadták!

E nevezetes eseménynek és Kuthy anyagi bukásának előzményeit részletesebben kell tárgyalnunk.

A bukás oka: Kuthy könnyelműsége, hiúsága és az ellenséges végzet.

A legfőbb ok talán épen az utolsó, az ő szerencsétlen végzete. Erről írja ő maga is, hogy életében sok szerencsétlenségnek volt okozója. „Az ember sorsot álmodik magának s árnyvárakat épít a remény kezével; de a végzet az álmodó háta megett áll s összedönti a varázsépítményt, hogy könnyűkkel aranyozza meg romjait.“*) Ez az ellenséges végzet intézte mintegy az ő szerencsétlen sorsát, az mérte rá a súlyos csapásokat, melyek anyagi bukását sietteték. Életének alkonyán Kuthy maga a következőképen írja le e sorscsapásokat és az ezek által teremtett anyagi helyzetet: „Sorsom által eleitől a saját erőmöní önfentartásra lévén utalva, már a felsőbb tudományok s joggyakorlat pályaszakából terheket kényszerültem vinni az életbe, melyek képzettségem és képességem szerzeményeiből lettek volna fedezendők, de az akkori viszonyok által mind az ügyvédi pálya, mind a megyei szolgálat lehetőségétől elzárattván, ezen terheket az élet és becsület fentartásának istenparancsolta kötelessége folytonosan növelte; miket egy hibámon kívüli szerencsétlen házasság költségei tetemesen feljebb rugtattak. . . . A hazai irodalom még akkor a későbbben bekövetkezett nemzeti fejlődés előnyös kedvezményeit nem élvezhette s nekem küzdenem kellett az új életösvényen a nélkül, hogy terheimnek az életszükségek által évenkénti feljebb fokozódásán kívül más eredményt elérhettem volna.“

*) K. M. IX. k. Ecsedi lidércz. 122—123. l.

Bővebb tájékozásul csak azt kell megjegyeznünk, hogy azon időben, midőn Kuthy az írói pályára lépett, az írók anyagi helyzete bizony, — mint már említettem is, — nem a legjobb volt. Volt már néhány szépirodalmi lap, szaporodott már az olvasók száma, de bizony még sok kívánni való maradt hátra. A szépirodalmi lapoknak, a zsebkönyveknek jóformán csak annyi előfizetőjük volt, hogy épen csak a nyomási költségeket térítették meg. A munkatársak czikkeikért nem sokat kaphattak. Így, egy oly írónak, ki nek épen semmi más állása nem volt, mint az, hogy szépirodalmi munkákat írt; semmi más jövedelme, mint a mi keveset írásaiért kapott: bizony annak sokat kellett nélkülöznie! Említettük már Vörösmartynak ez idei anyagi küzdelmeit is. Csakhogy míg Vörösmarty szerényen visszavonulva élt, Kuthyt könnyelmű, mozgékony természete nagy költségekbe sodorta. Kuthy a pénzzel bánni nem tudott, a holnappal sohasem törődött, csupán a mának élt. Élvezte ennek örömeit, kényelmét a jövőre gondolás, számítás nélkül. Ha pénze elfogyott, nagy kamatra kölcsönt vett fel uzsorásoktól, a kik azután sokszor megtámadták, szípolyozták. (Ez üldözésekért szidja az uzsorásokat oly elkéseredetten novelláiban is, de különösen nagy regényében, a Hazai Rejtelmekben, melynek Lőbl Simonja az uzsorás zsidók minden: külső és belső, visszataszító vonását magán viseli.) Az uzsorát csekély jövedelméből nem lehetett fedeznie.

Írói jövedelmét azok a tiszteletdíjak alkották, melyeket a lapoktól és a színháztól nyert. A színműírók díjjairól a nemzeti színház megnyitása után Bajza mint akkori igazgató a következő felvilágosítást nyújtotta: „Minden új eredeti színdarab választmány elé kerülván, ha hatást ígér, előadása meghatároztatik s ekkor az író az előadási tiszta haszonból egy egész bevételt nyer, ily felosztással: Az első előadásból $\frac{1}{5}$, a másodikból $\frac{2}{5}$, a harmadikból ismét $\frac{2}{5}$ része fizettetik ki a tiszta haszonnak. . . . Ha az előadott eredeti színmű az első előadáskor megbukik, az többé elő nem adathatván, az író természetesen csak az $\frac{1}{5}$ -öt nyeri: de ezt mindenesetre! . . . Az eljátszott művek tulajdonjoga az íróé marad. . . .”*)

*) Jelenkor. 1838. január 3., 1 sz.

Kuthy drámái közül *Ariadne* mindjárt az első előadáskor megbukott s többé színre sem került, bár közönsége az első előadáson szép számmal volt. *) *A Fejér és Feketét* háromszor adták elő 1839-ben: február 19.-én, 25.-én és szeptember 5.-én. Ez a darab is „tele házat csinált.” Történeti drámáját: *I. Károly és udvarát* a bíráló választmány sem fogadta el. Mind a három színmű 1840-ben Nagy Ignác Színműtárában jelent meg.

Ez adatokból is láthatjuk, hogy Kuthy nagyon csekély pénzt kapott a színházról is! A mindennapi kiadásokra sem tellett ebből, annál kevésbbé törleszthette régi adósságait. Ezek a nagy kamatokkal évről-évre ijesztő módon szaporodtak. Midőn pedig 1843.-ban Kuthynak jövedelme tetemesen megnagyobbodott, ő akkor még kevésbbé gazdálkodott, mint az előtt. Batthyánytól nagy fizetést húzott s ekkor már az irodalom is rohamosan fellendült. Megindultak újabb szépirodalmi folyóiratok, számos zsebkönyv látott napvilágot. Az olvasó közönség is hirtelen megszorodott. Ily körülmények között természetesen az írók tiszteletdíjai is nagyobbodtak. Kuthy novella-gyűjteményeiért is szép összeget kapott részint a kiadótól, Emichtől, részint közvetlenül az előfizetőktől.

De ez a javult anyagi helyzet romlását csak siettette. Veleszületett hiúságánál fogva külsőben is kitűnni vágyott. Öltözetével úgyszólván vezette a hazai divatot. Bűtorzata, hatvani utczai lakásának berendezése a gazdag előkelőkét is megközelíté fényben, értékben.

Ugyanebben az évben felment Pozsonyba Batthyány, val az országgyűlésre. Híre, népszerűsége már ekkor országos volt. A fiatalabb írók és az országgyűlési ifjúság örömmel kereste fel Kuthynak vendégszerető szállását. Barátai és barátnői ismét szaporodtak. S ő bő marékkal szórta a pénzt, hogy minél kényelmesebben láthassa el kedves vendégeit, kik ünnepelték a szíves házi gazdát. Ez ünneplés jól esett Kuthy hiúságának. A pozsonyi napokat élete legszebb napjainak mondá.***) Megszokta a kényelmet, meg a fényűzést, sőt a pazarlást is. Annnyira, hogy midőn 1844. november 13.-án az országgyűlés Pozsonyban bezárult és

*) Ath. 1838. 27. sz.; Jelenkor 1838. szept. 25.

**) L. G.: O. 1875. III. k. K. L.

Kuthy Batthyányval visszajött Pestre: itt oly életet kezdett, mely jövedelmét sokszorosan felülmúlta. A Szarka-útczában a br. Forray-féle 177. számú háznak emeletén oly lakást nyitott, hogy az a szó szoros értelmében felülmúlta a leggalagabb, a legelőkelőbb palotáknak belsejét is külső fényben, izléses berendezésben. Butorait Párisból hozatta s ezek szobánként változtak alakban és színben. Keleti fény, keleti pompa, délszaki növények, ritka virágok s ezeknek gyakran mesterséges illata fogadta és ejtette bámulatba a belépő vendégeket. Kuthy hetenként egyszer-kétszer fényes thea-estélyekre hívta meg barátait, ismerőseit. Ez írói estélyeken Vörösmartyn és Szemere Miklóson kívül, kikkel most is állandó jó viszonyban volt, résztvettek: br. Jósika Miklós, Tóth Lőrincz, Erdélyi János, Vachott Sándor, Vachot Imre, Kazinczy Gábor, Csengery Antal, Tompa Mihály, Gaál József, P. Horváth Lázár, Degré Alajos, Lauka Gusztáv, Lisznyai Kálmán, Székely József, Jámbor Pál, Kerényi Frigyes . . . stb s Jókai, ki szintén eljárt Kuthyhoz, ezt írja termeinek fényéről: „Soha sem láttam én azóta sem olyan elegánsul bútorozott szállást, mint a milyenben Kuthy elfogadott bennünket Petőfivel.“*) E nyilatkozatból is sejthetjük, hogy Kuthy mennyire pazarolta pénzét s hogy e túlköltekezést nem győzhette más-ként, mint hogy újabb és újabb kölcsönökkel segítette magán. Így mind mélyebben süllyedt az adósságba. Egyszerre csak — nem tudni mi okból!**) — elhagyta Batthyányt. Ekkor tekintélyes jövedelemtől esett el. Mihelyt hitelezői ez esetről értesültek, rögtön lezárták lakását s kimondatták ellene a csődöt. 1845. szeptember 18.-án a Pesti Divatlap közlé, hogy Kuthy a fővárost néhány hétre elhagyván, falura költözött, „hogy a fővárosi zaj és sokszerű elfoglaltatás által szétforgácsolni kellő erejét és munkásságát egy tűzpontra gyűjtse és az irodalumnak szentelje.“ Ez a hír úgy hiszem — csak elpalástolása Kuthy pesti bukásának.***) Ez az anyagi bukás tehát alkalmasint 1845. szeptemberében következett be s ekkor történt az a magasztos női jó-

*) K. T. Évl. VII. 260. l. — Ujf.

**) Turóczy azt írja, hogy Kuthynak saját vallomása, hogy „egyedül Batthyány az az emberek közt, a kinek köszönettel tartozik s a kihez hálaköti.“

***) Hiedelmemet megerősíti Degré is, a ki szintén azt írja, hogy „Kuthy Batthyány Lajostól elválva falura vonult s butorait elárverezték hitelezői.“

tétemény is, mely a szeretett költőnek visszaszerzé régi lakását, megszokott kényelmét, édes otthonát!

Ezalatt 1843.-tól Kuthy másnemű nagy elfoglaltsága mellett is folytonosan dolgozott az irodalom mezején. Írói munkásságát az Athenaeum megszűntével a Honderűben (szerkesztette: Petrichevich Horváth Lázár; 1844.-ben Horváth már igazgató tulajdonosa és a szerkesztő Nádaszkay Lajos: Szépirodalmi, művészeti és divatlap), a Magyar Életképekben (szerk. Frankenburg Adolf), és a Pesti Divatlapban (szerk. Vachot Imre: P. D. főleg a társasélet, irodalom és művészet körében.) folytatta. Ezeken kívül megjelentek egyes novellái még előbb is Garay János Regélőjében (Pesti Divatlap. Újfolyam.), az Őrangyalban (Vallási almanach, honunk gyöngéd hölgyeinek szentelve. Egyesületi megbízásból szerkeszté Szabó Imre veszprérmegyei áldozópap; 1845.—1847.-ig pedig Sujánszky Antal.), a Pécsi Aurórában (szerk. Balogh Károly) és más zsebkönyvekben is. Az 1844. évnek második felében hirtelen elhallgatott Kuthy. Hogy miért? E kérdésre szépen megfelel az Életképekben Yole (Pompéry János) a „Pozsonyi levelekben“, melyeket az országgyűlés ideje alatt Leonához ír Pestre. Augusztus 5-én ezeket írja: „Szeretett Leonám! Utolsó leveledben kérde: miért hallgat genialis Kuthynk? . . . Mert az olvasó közönségnek titkok kellene s mert, mint tudom, Kuthynk most épen egy ily titokzatos, nagy regényen dolgozik. Tőle csak érdekelt várhat a magyar közönség, s remélem, a hölgyvilág kitűntető részvételével fog találkozni a kedves költő, ki annyira ismeri a szívet és annak életét.“ November 5.-én már „örömmel üdvözlí a derék Kuthyt, ki oly hosszú és fájdalommal érzett hallgatás után egy genialis regénynyel lépett ismét a közönség elé.“ Melegen ajánlja e regényt különösen a nők figyelmébe. Kiemeli, hogy az író tisztán magyar életet, magyar földet fest benne: a közélet ferdelmeit és vétkeit s a magánélet viszonyait.“ E sorokból azt is sejthetjük, hogy az akkori olvasó közönségnek egy része vágyódott a titokzatos dolgok leleplezésére. Ugyanezen időben írta Nagy Ignác is a Magyar Titkokat. Hogy mekkora érdeklődéssel várták e művek-

nek megjelenését, ezt a nagy fokot mutatja az Életképeknek még egy helye is, melyen ez olvasható: „Azt hiszitek, hogy csak Párisnak vannak titkai, bűnbarlangjai, rendetlen, tántorgó rendőrei? Csalódtok! Vannak Pestnek is; s méltán várjuk, hogy a magyar titkok írója nagyszerű iszonyúságukban művészi kezekkel minél előbb fölfedezze.*)

Kuthy tehát részint ez általános hangulat közben, részint barátainak és a kiadóknak sürgetésére hozzáfogott a Hazai Rejtelmek megírásához. 1844. november 21.-én már elkészítette a regény tervezetét s előfizetési ívet nyitott a közlött vázlat alapján. A tervezett 12 füzetnek előfizetési ára hat pengő-forint volt. A vázlat nagyon megtetszett. Deczember 4.-én az Életképekben megjelent a regénynek kitűnő eleje: Hortobágyi töredékek czímen. E közlés az érdeklődést még jobban növelte. 1845-ben a megígért első füzetek sem jelentek meg! Ez elmaradásnak oka részint Kuthy anyagi zavaraiiban, részint nagy elfoglaltságában keresendő. 1845.-ben u. i., mindjárt az év elején, a Gyáralapító társaság jegyzőül választotta meg őt. Mint ilyen „úgy el volt halmozva dologgal, hogy alig maradt ideje az írói pályán szenvedélyét kielegítenie s olvasóit gyönyörködtetnie.“***) Sokoldalú elfoglaltatását különben Kuthy maga is híven leírta az Egy divatlapí czikk-ben. Humorosan beszéli el, hogy mennyien zaklatják őt, ki a Gyáralapító társaságnak jegyzője és titkára, a drámabíráló-választmányának s még istentudja mennyi egyesületnek tagja, előadója stb. Nincs ideje az írásra, s ezért nem indult meg a regény sem a kitűzött időben. 1846.-ban azután az újévi könyvpiacson megjelent a Hazai rejtelmekből 3 füzet (I.—III.); február 5.-én a IV., márcziusban az V., május 7.-én a VI., szeptember 3.-án a VII. füzet is. Ezzel az I. kötet, a regény első fele befejeződött; már is egy füzettel hosszabbra nyúlt az eredeti tervnél. Szeptember 31.-én a VIII.; november 5.-én a IX. füzet hagyta el a sajtót; 1847. júliusban pedig a X.—XII. S végül ugyanezen évben deczember hó elején megjelent a három utolsó füzet is. Így az eredetileg tervezett XII helyett XV füzetre terjedt e nagy regény,

*) M. Életképek. 1844. II. k. 108. és 211. l.

**) Turóczy.

mely egyes képtelen helyzetével, egyes valótlan jellemével és viszont hámulatos gyönyörű természeti képeivel, egyes élethű alakjaival; bizarr, szertelen meséjével, — majd megkapó, egyszerű valóságával; nyelvének hol túláradó, hol kicsiny éré apadó folyójával; az eszményi szép és a meztelen rút művészetlen egymás mellé állításával: a francia romantikának legferdebb és legcsodásabb szüleménye irodalmunkban.

Kuthy Sue Jenőnek európai hírű „Párisi titkok” (Mysteres de Paris) című regényét vette alapul. Ennek összes túlzásait, borzalmasságait mind átveszi. A rémgylkosságokat, titkos intézeteket, rablóbandákat, melyekkel Páris tele volt: mind átülteti a negyvenes évek kicsiny terjedelmű, egyszerűbb erkölcsű Pestjére. „Akarom, — írja egyhelyütt — hogy mindenki tudja, mire vetemülhet ember ember ellen érdekért Pesten úgy mint Párisban.”*) Az emberi nemnek közös hibáit, vétkeit és bűneit keresgéli össze s ezekkel akar minden áron hatni. A hatást el is éri, de a bűnök posványában gyönyörködni nem tudunk! Nem a mi fejlődő, ifjú fővárosunk volt az a Pest, melynek közerkölcsét ekképen jellemezte Kuthy: „Pest, mint középpont, gyűlhelye, mulató széke, a vidékek gazdag ifjainak, kiknek üres, hosszú idejük bőven elég arra, hogy magokban a kék hajlamát szokássá, időöltési eszközzé érleljék; kiknek erszénye minden holddal megtelik, hogy a közerkölcsben fogyzkozást idézzon elő; kiknek kalandjaiban csábüzérek, kerítők, naplopó iparlovagok szegődnek segéd társakul, kiknek ostroma a hiú, engedékeny, vagy szükség- s nyomortól üldözött nőerény ellenében sikerre számíthat. Kinek emléke ne hivatkoznék itt azon tényre, miszerint e merény hatalma, a nőnöveldek fertőzetéig terjed?, miszerint annak növendékei hurczoltattak bérelt ármánnyal, erőszak kalandjaiba? A gazdag fajon kívül Pesten tömeglik a középosztályú ifjak serege, a tanulók, orvosnövendékek, királyi táblai jegyzők koronként változó és népes osztálya, mely a pénzhiányt idő áldozattal, hímes szavakkal, mézes érzelmekkel pótolja az ingadó hölgyerény körött; melynek ismeretség, foglalkozási viszony, nevelői alkalmazások által alkalma van családélet körébe szövődni, szerelmet, szenvedélyt költeni és nyerni; s az életkorával járó vágyak s gerjedelmek bizalmas, de önfeledt perczeiben tévedni s tévesztetni; me-

*) H. R. I. kötet. XV. fejezet. 282—283. l.

lyet önsorsa néhány terhelt, de édes év után tovább hí, szétszór, s eltávolít; mely gyakran kényszerül hűtlen tervek nélkül, tám- és vigasztalanul elhagyni, mindent feláldozott leányait, hogy az őt felcserélő ifjabb nemzedék szerelmeinek helyt adjon... A főváros elemei közt van továbbá... a katonaság, mely kedvteléseit ismét az aljnép hölgyei közt sülyeszti az erkölcs érzelmeit. . . .*) Igaz, hogy voltak, vannak és lesznek is gyenge erkölcsű emberek, de egyesek bűneiből egész társadalmi osztályokat, egy egész várost elítélni: ez óriási tévedés! Tévedéses, hibás a regénynek szerkezete is. A H a z a i R e j t e l m e k bizonyos tekintetben nagy i r á n y r e g é n y. Nemcsak a hiszékeny közvéleményt, a városi és a megyei előljáróság hanyagságát, a hírlapirodalmat, a „statust“, (XIV., XV. és XXXI. fejezet,) a zsidóságot, a rendőrséget, az idegen, német nyelvet (XVIII. f.), a honi börtönrendszert (XXVI. f.), a törvénykezést (XXVII. f.) és a nevelést (XXXV. f.) szidja, korholja Kuthy: hanem egy mélyebb gondolatot is kifejezésre juttat regényének alapeszméjében! S e gondolat az, hogy a gögös, külföldieskedő főrangúakon a derék középosztály és az elnyomott pór nép diadalt fog venni. A nagyravágyó arisztokratia képviselője S z a l á r d y G y ö r g y, ki minden pénzt, ősi vagyonát is Bécsben pazarolja el hírért, rangért. Nőül vesz egy hiú, magtalan osztrák hercegnőt, hogy ezt is lépcsőül használhassa emelkedéséhez. Midőn már, mint debreczeni főispán, az anyagi tönk szélén áll, elhunyt öccse a derék és valóban nemes Szalárdy Elek árvájának szép vagyonára áhítozik. A beteges, kis Ö d ö n orvosát, a gonosz M á r k o t 20.000 frttal megvesztegeti, hogy a fiút tegye el láb alól. Terve látszólag sikerül. A lapok Ödön halálhírére hozzák. A gonosz nagybátya átveszi a nagy birtokot. De a valódi örökös nem halt meg. Hosszú és rémes szenvedések után megszökik Pestről, Márk i r g a l o m - i n t é z e t é b ől, lekerül a Tisza partjára; s anyai nagybátyjának a becsületes V á m o s n a k segítségével visszanyeri ősi jogait s ősi birtokát. S z a l á r d y G y ö r g y pedig meglopva, kijátszva mindenkitől, csalódván saját nejében és gyermekében: önmaga vet véget bűnös életének. Ez volna dióhéjban a regény meséje. De ezt annyi kitérés, oly sok mellékes és felesleges személynek a felléptetése; hosszas és

*) H. R. I. 351.—352. XVII. f.

unalmas értekezés szakítja meg, hogy a tulajdonképeni cselekvény fonalát folytonosan elveszítjük. A regény XXXVII fejezete, csaknem mind, önmagában befejezett, külön egész. Ugyhogy a Hazai Rejtelmeket legáltalában oly novellák sorozatának nevezhetjük, melyeket egy laza keret tart össze! E szerkezeti nagy fogyatékosság okául azt említhetjük meg, hogy Kuthy az egyes részeket külön dolgozta ki, hosszabb időközökben, s annyira belemélyedt az egyes fejezetek kikerekítésébe, hogy megfeledkezett ezeket szervesebb kapcsolatba fűzni a regény főtárgyával, a mely hibás. Az I.-től a XIII. fejezetig tulajdonképen csak, külön-külön képekben és jelenetekben, a cselekvény színtereit és személyeit mutatja be. A főhős: az árva halász (Szalárdy Ödön) csak a X., azaz csak a XIV. fejezetben lép elénk. De tulajdonképen nincs is főhős! Az egész a Szalárdy-ház története akarna lenni; Ödön és a becsempészett kakukfi Lajos volnának a középpontok, csakhogy Vámos szintén egyenrangú szereplő velök!? A XVII. fejezet egyszerre megszakítja a történetet. Kuthy a saját gondolatait, észrevételeit mondatja el az ismeretlennel (Vámostal): a zsidó és magyar faji vonásokról; a lelenczházak szükségéről; a takarékpénztárakról, a nemesség és a papság megadóztatásáról; a balítéletekről, az ősiségről stb. Az eseményeket Kuthy hatás, meglepetés végett össze-vissza kuszálja. Így különösen a II. kötet XXIII. és XXIV. fejezetében négy-öt különböző eseményről (Debreceni vásár, Rigó Ferke lakodalma; a Kátayné temetése; a titkos kihallgatás stb.) is beszél zűrzavarosan. Elmének kifárad; elveszítjük a főesemény fonalát. Jellemezni akar Kuthy minden személyt hosszasan: a vásáros népet külön-külön; cselédet, szolgabíró, esküdtet stb. Sokszor a mellékes alakok jellemzése sokkal jobb, mint a főszemélyeké, kiket egyrészt folyton mélyebbre merít a posványba, másrészt mind magosabbra emel az eszményiség világába. A gőgös Szalárdy György és romlott erkölcsű fia, Lajos; az uzsorás, csaló Löbl Simon és vak eszköze, az elvetemült Márk: pokoli társaságával vív élet-halálharcot a szerencsétlen Árva-halász, a nép barátja: Vámos és testvére Czeczília (Ödönnek anyja.) Mind testet öltött alakjai egy egy társadalmi osztálynak, egy-egy erkölcsi

eszmének. A pokol sötét serege küzd a mennyország fényes angyalaival. Az ádáz harcban elfáradt, felizgúlt szívünknek pihenője, majd ismét zaklatója: V á m o s n a k és az angyali Ő r s y Z a l á n k á n a k; az Á r v a h a l á s z n a k és a hű É v i k é n e k bájos, megható szerelmi viszonya, ennek fejlődése és édes boldogsága; majd a becsületes R i g ó F e r k é n e k és a szőke M a r i s k á n a k boldogtalansága, gyászos pusztulása. Minden személynek meg van a maga ellenlábasa; minden helynek és viszonynak az ellenkezője. Jó ideig a gyönyörűen festett, szép magyar alföldön járunk (I.—XIV.) s ím, egyszerre egy romlott, piszkos városba jutunk! Ott körülvesz az ég tiszta kékje, szabad levegő; egyszerű és erős néperkölc: itt sülyedt társadalmi és erkölcsi élet, szeny és por fogad bennünket. Amott istenhez száll imánk, felvidül kedélyünk és büszkék leszünk az emberi nemre: emitt elvesztjük hitünket, elkomorodunk s megundorodunk az embertől.

A z e l l e n t é t e k n e k egész rendszere, bámulatos szövevénye e regény. A nemes, magyar betyárt a nagyvilági kéjenczczel; az önfeláldozó paraszt szolgálot a főrangú, könnyelmű nővel állítja szembe Kuthy, hogy a hatás minél nagyobb, az ellentét minél feltűnőbb legyen. (XVIII.) Temetés és lakodalom egyszerre megy végbe (XXVIII.); virasztó ének és lakodalmi dal egybefolyva hat érzékeinkre. (XXVII.) Sokszor túloz, elhagyja a valót, megfélelkezik a nemesebb ízlésről e regény. Idegrázó, rút az a szobai jelenet is, melyben L a j o s ú r f i K á t a y k o r c s m á r o s n a k a szép nejét akarja megejteni. (XXII.) De ugyanennek a jelenetnek a vége már remek költői kép: A durva férj halálra keresi ártatlan nejét, a ki szegyenében és sértett önérzetében megöli magát. „ . . . Felment végre (Kátay), (miután mindenütt hasztalan keresé) a H o r t o b á g y h í d j á r a, hol neje esténként kötésével sétált, de az üres volt. A hold kibútt egy felleg repedéken s megvilágítá szürke íveit. A feldagadt folyam szilajon csapongott oszlopi között, hátán ragadva, mit a pusztákról elrabolt. Semmi zaj, semmi hang, csak a verődő hab loccsanásai. Széttéekinte a nyugvó síkon, kedves hazáján, mit a mai nap előtte oly kietlenné tñ. Hömpölygeni látá az uralkodó árt . . . mi volt az, özönlő fájdalom mellett! A nádas szélén megszakadozott az éji kőd; s a gyüremlett habok valamivel lát-

szának küzdeni . . . Fejér lepel terült el a szőke vízen s lebegett a megtört hullám élén. A férj összeborzadt a kísértettől . . . Végre erőt vőn a folyam s egy holt testet vonszolt ki a zombók közől, tajtékozva hajtván a híd felé! . . . Debreczen felől piros fény önté el a pusztát, a meggyújtott kazlak világa. A látkör hátterén fekete pont látszék vágtatni, a csábító, kinek bűnéről vádjel nincs . . . A vízen alább, alább úszék a hurczolt zsákmány s a híd középoszlopában megakadt . . . A férj ráismert iszapban hevert nejére s a boszuló pisztoly kiesett kezéből . . . Hátha ártatlan volt? . . . kérdé szemrehányva egy mardosó belszózat . . . Lelke merevvé lőn, gondolata megállt; s a híd karjára roskadt.“ — Túlzásbaesik Kuthy akkor is, midőn a köznépet még durvaságaival is lefesti, (XXIII. a borbély), midőn keresetté, erőszakolttá lesz a kép; midőn például egy k ö d m ö n ö s p a r a s z t U l i s s e s r ő l, mint ismerős alakról beszél (XI) — Sok, nagyon sok hibája van a Hazai Rejtelmeknek; s mégis vannak oly fejezetei, oly jelenetei, genre-képei, a melyeknek nagyszerű fensége, természetes egyszerűsége, bájos rajza előtt csodálattal és tisztelettel kell megállnunk! A hortobágyi pusztát (I), a magyar csikóst, (II.), a hortobágyi csárdát (III.) vajjon ki festette le a Kuthy koráig oly híven, oly szeretettel, oly mesteri ecsettel, mint ő? A pusztai alkorynak (X), a pusztai estnek (XIV.), az alföldnek (XIX.), a beszteveczi lápvidéknék (XXVIII.) hol találjuk oly kitűnő leírását másutt, mint a Hazai Rejtelmekben? A magyar nép életét, szokásait, multságait, a pusztai vacsorát (XXI.), a vidéki nemesi ünnepélyt (XXXVII.) is kevesen állítják elének oly humorosan, oly jóízűen, mint Kuthy. Mint leíró, nyelvének élénkségével, színeinek gazdagságával utolérhetetlen ő regényeinek sok helyén!

Igaz, hogy sok a keresett kép, az erőltetett hasonlat is benne; egyes helyzetei valószínűtlenek, — „de, mint Vörösmarty írja, érdekesek. A pazarolva odaszórt aratásban kiki talál magának néhány kedve szerinti, illatos virágot, s a viharzó óceán zúgásai közt mindenki számára rezendül egy rokonzengésű hang.“

A H a z a i R e j t e l m e k e t (H. R., regény. Írta: K. L. I. kötet: Pesten 1846., II. k. 1847.) az olvasóközönség nagy érdeklődéssel várta: 800 előfizetője volt! De midőn Kuthy lassan egészen képzeletének szabad szárnyára bízta magát, midőn már meséje egészen a szélsőségek, a lehetetlenség útvesztőjébe tévedt: az érdeklődés lohadt; megszólalt a józan ész; s ma már a H a z a i R e j t e l m e k e t is nagyon kevesen ismerik.

Kuthy 1838.—53.-ig a H a z a i R e j t e l m e k e n kívül több regényt nem írt. Csak kísérletezett: Ig y már az 1841.-ki A t h e n a e u m b a n is találunk egy regényközleményt. Címe: „A z ő r a n g y a l; mutatvány a D o n G a r c i a című regényből, mely 1841. első felében jövőnd sajtó alá. Idő: XVI. század, hely: P e r u.“ Ugyane regényből való a T o h u b című részlet is („Egy amerikai regényből“), mely 1844.-ben a M. É l e t k é p e k b e n — és az Egy törpe című beszélytöredék is („Don Garcia cz. eredeti regényből.“), mely az aradi V é s z l a p o k b a n (kiadta: Császár Ferencz 1844., jelent meg. Az utóbbi kettő az elsőnek előzményeit foglalja magában. Több részről mit sem tudunk. Maga a regény már e három közleményben is igen érdekesnek ígérkezik; ámbár vannak visszataszító jelenetek ezekben is. — A regénynek tárgyára némi világot vet a H o n m ű v é s z („A R e g é l ő folyóírásnak Társa; alapítá és szerkeszti Rothkrepf Gábor“) 1836.-iki számában Garcia de Marcarensas költőnek igen kalandos életrajza. Alkalmasint ez életrajz volt a regény alapja. Miért hagyta abba Kuthy e regényt? — nem tudni. A szabadságharcz előtt, 1847.-ben a P e s t i D i v a t l a p még egy humoros regényét is említi Kuthynak; azonban csak annyit mond, hogy „előkészületeket tesz“ hozzá; s alkalmasint nem is ment tovább az előkészületeknél.

Említettük, volt, hogy Kuthy a csőd kimondása után: 1845. szeptember elején vidékre utazott. Asszony vásárra ment atyjához, ki ekkor már egyházmegyéjében ü l n ö k és esperességi jegyző volt. Kuthy Lajos otthon meglátogatta időközben (1844. július 17.-én) elhunyt édesanyjának sírját. Azután lerándult Aradra s alkalmasint Temesvárrótt is járt; mert ez időben október elején nevezték ki őt Temesmegye táblabírójává.*)

*) Pesti D. 1845. október 1., 6. sz.

Kuthynak ez útjai különben nem mentek kárba. Pest-ről kocsin indult el, ősz elején, midőn az alföld népe még mindenfelé csépléssel foglalkozott. Ez egész útját leírta ekkor már készülő regényében a Hazai Rejtelmekben. Az Árvahalász (Kozma-Szalárdy Ödön) is Pesttől le a Tiszáig kocsizik ősszel, cséplés idején, „midőn a természet, mint szabaduló anya, mely terhét megérlelé, már átadta ezer gyümölcseit, s a magyar alföld ellőn öntve hozományait; mintha az aranykor mesés terméke hullana egy áldott nemzedék gondlan élvezl.” (H. R. I. k. XIX. f. Alföldi tájképek.) Láta Kuthy e „túlárado bőséget”, majd itt-ott a pusztá, dísztelen síkokat, melyeket futó homok borít; keresztül ment ő az erdős, nádas, mocsaras téreken, majd ismét a délibábo rónán; parlagon heverő földeken, — épen úgy, mint regényének hőse az Árvahalász. S mindezt említettem utazásakor látta, és élesen meg is figyelte. Szégyentől erősen sújtott lelkének jól esett e szép tájakon felfrissülni. A látott képek mélyen bevésődtek emlékezetébe Hosszú útjában, szótlan magányában a költöző madaraknak: a fecskéknek és a darvaknak magasból szóló dalát: „búcsúdálnak vélte egy elhagyott hazához:” Igen! Hiszen, az ő szívéen is a búcsúzás fájdalma rezgett még! Ő is elhagyta volt megszokott kényelmét, fényes lakását!

A főrangú, pesti nők áldozatkészsége, mint már tudjuk, visszanyujtá neki Zrínyi (Szarka) utczai otthonát. Kuthy örömmel tért vissza. De bukásán nem okúlt! Folytatta előbbi pazar életmódját. Nagyon megszokta volt a kényelmet, a jó életet: többé nem tudott róluk lemondani. Ismét résztvett az előkelők ünnepélyein; eljárt színházi páholyaikba. Azután idejének jó részét az u. n. Pesti Körben tölté. — E körnek története igen érdekes és az irodalomtörténetben is igen fontos a negyvenes évek pesti, irodalmi és társadalmi viszonyainak megértésére. Keletkezése azon asztaltársaságra vezet vissza, mely 1838.-tól a Csiga vendéglőben étkezett és társalgott. A kör központja, mint Gyulai Pál írja*), Vörösmarty volt. Köréje gyűltek a színészek és az ifjabb írói nemzedék. Ezek közé tartozott, mint már tudjuk, Kuthy is, a ki Vörösmartyt,

*) Olv. Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. harmadik javított kiadás. 239.—245. l. t. Bpest. 1890.

Lauka szerint, valósággal bálványozta. Beszédjük tárgya művészeti és irodalmi kérdéseknek fejtegetése volt. Vörösmarty szívesen meghallgatta az ifjabbak kérdéseit és panaszát, s felelt is nekik többnyire biztatólag. Itt panaszkolt el Kuthy, „Miska bácsinak“, hogy első szomorújátékát mennyire ócsárolták irigy író társai; Vörösmarty megdicsérte. „Később, -- írja Gyulai, -- mert az irodalom és művészet minden barátja szívesen láttatott -- annyira megszapordtak e kör tagjai, hogy kibérelték a vendéglő első emeletét s egy részvényekre alapított társulatot alakítottak, mely „Egyesült, hogy egyesítsen“ jelige alatt, először mint N e m z e t i, majd, mint E l l e n z é k i k ö r emlékeztető szerepet játszott Pest társadalmi és politikai életében . . .“ „A vacsoráló társaság, melyet Vörösmarty tartott össze, egy második kaszinó lőn, mely közelebbi ismeretségbe hozta a művészt az íróval s mindkettőt a főváros honoratior és polgárostályával.“ 1844.-ben egy zsebkönyvet akartak kibocsátani, s ennek szerkesztésével K u t h y t bízták meg, a ki november 21.-én a H o n d e r ű b e n közzétette, hogy „Beöthy Zs., Czuczor G., Gaal J., Garay J., br. Jósika, Kovács P., Nagy I., Tóth L., Vachot I., Vajda P., Vörösmarty M. és Kuthy L. szövetségbe léptek. „S z é p e k k ö n y v e“ című almanak (!) alapítására, mely . . . megnyitja hölgyképsorát azon nemesb szellemeknek, kik nemzeti átváltozásunk történetében, a polgárnői erény és tökély jeles rendébe emelék magukat . . .“ Azonban a S z é p e k k ö n y v e sohasem jelent meg a Kuthy szerkesztésében.*) 1847.-ben azután N a g y Ignác vette át a szerkesztést. De ezután sem jelent meg.

Később a körnek mágnás tagjai már feszélyezve érezték magukat a mindinkább vegyesedő társaságban; s midőn 1845.-ben régi, szűk lakásukat terjedelmesebbel kellett felcserélniök, a villongás nyílt szakadással végződött. Az előkelő párt szigorúbb szabályokat akart alkalmazni a tagok felvételénél és szebb lakást. Ezek elszakadtak az anyakörtől s szeptemberben megalakították a P e s t i K ö r t. Elnökei: Ráday Gedeon gróf és Fényes Elek voltak. A szétválást, a gyengülést csakhamar mindkét kör érezte. Kísérleteket tettek az egyesülésre, de a P e s t i K ö r n e k sértő föltételét, hogy „a salak kiküszöböltessék“, a N e m-

*) Honderű: 1844. 22. sz. 1845. II., 1846. 319. l.

zeti kör nem fogadhatta el. 1847. januárban*) mégis egyesült a két társulat s az Ellenzékiek társalgási Köre közös nevet vette fel. Elnök: Teleki László gróf; alelnökök: Fényes Elek és Vörösmarty voltak. Ekkor már politikai clubb lett, az eredeti asztaltársaságból. A censura kijátszásával külföldön nyomatta „körkönyvét“, az Ellenőrt; melyet Bajza szerkesztett s melynek tartalmát oly szépirodalmi és politikai czikkek alkoták, melyeket a censura hazánkban sajtó alá nem bocsátott. — Kuthynak az előkelőkkel kellett tartania. Ő a Pesti Körnek volt tagja. Itt mulattatta barátait. 1846.-ban, farsangkor, a Pesti Kör fényes bált rendezett, a melyen az egész előkelő osztály megjelent, mint ezt a kör lapja a Pesti Divatlap írja (Az Életképek inkább a Nemzeti körrel tartott; s a Honderű a Gyűlde lapja volt.) Kuthy úgy e bálon, valamint más vigalmakon is mindenkor tevékeny részt vett. Mulatni, tánczolni nagyon szeretett. Este bálba, házi ünnepélyekre vagy a színházba járt, nappal meglátogatta, avagy fogadta író-társait, barátait; pontosan eljár az Akadémia és a Kisfaludy Társaság üléseire. Ez utóbbiban 1846. január 24.-én Nagy Ignácز igen szép és kitűntető beszéddel üdvözölte őt. Említé, hogy ő nem méltó Kuthy bemutatására, hisz ő „igényelheti Kuthy erejének túlnyomóságát.“ Bemutatásra nincs is szüksége, mert barátja a társaságban Kuthynak mindenki. „Csak a teremben foglalsz ma széket, szölt Nagy Ignácز, mert rokon-érzelmeinknél fogva már évek óta bírod a téged illető helyet!**) E szíves fogadtatás is igazolja, hogy Kuthyt mennyire szerették barátai, író-társai is. Ezekkel szemben is nyájas, előzékeny és szeretetreméltó volt. Degré említi,***) hogy az 1843.-iki országgyűlésen, midőn Lisznyai Kálmán Petőfi Sándort bemutatta Kuthynak, az elegans férfi, a felkarolt író nagy előzékenységgel fogadá a kopott vándor-színészt. Pestre akarta hozni, ajánlatokkal látta el. — Midőn később Petőfi csakugyan Pestre jött, már mint hírneves költő, gyakran megjelent Jókai-val Kuthy estélyein. „Hanem egyszer, írja Jókai****)

*) Gyulai 1846.-ot említi. — L. Pesti D. 1847. első számait! — P. D. 1845.—1847. évf.; Honderű 1846. évf.

**) Kisf. T. Évl. VII. 1849.

***) Kisf. T. Évl. Ujf. V. 1871.

****) Kisf. T. Ujf. VII. 260. l.

Petőfi megsértette Kuthy hiúságát ezzel a barátságos és megszokott estélyek elmaradtak.“ Kuthynak megvolt az a gyöngéje, hogy mint ingerlékeny ember gyakran csekélységért is megharagudott és sértett hiúságból még jó barátainak sem tudott egyhamar megbocsátani. Máskülönben áldozatkész barát volt. „Bizonyos mulatság alkalmával, beszéli Degré, L a u k a Gusztávlábát töré: Kuthy rögtön magaszaladt orvosért; elszállíttatta a beteget s napoként meglátogatta, még nem felgyógyult.“

Ugyancsak az 1846. év júniusában a gödöllői kellemes fekvésű szőlők között ütöttek tanyát: F é n y e s Elek, V a h o t Imre és K u t h y is. Mindhárman önálló műveken dolgoztak. Kuthy a H a z a i R e j t e l m e k e t írta szorgalmasan. Szabad óráikat együtt töltötték; kirándultak a szép erdőségbe s óraszámra beszélgettek a hazai irodalmi és politikai állapotokról.*) Körülbelül 3—4 hetet tölthetett Kuthy Gödöllőn, mert a következő hónapban már Tátrafüreden találkozott vele V a h o t Imre, ki a lapjában megjelent Ú t i e s e m é n y e i b e n írja le e találkozást. Elmondja, hogy a vidám Kuthyval miként üzték el az esős idő unalmát. A fürdői „kis publicumnak“ szavaló-estélyt rögtönöztek. „A nők gyöngé sorából, így folytatja, legfeljebb volt egy igen érdekes l e n g y e l h ö l g y, ki részint igen vonzó, kellemdús külseje, részint eleven, tűzlelke, finom társas műveltsége s honleányi lelkessége által az egész fürdői népséget elbájoló . . . E nőn valami túlvilági bűvhatalom ömlött el, magaviselete is megfoghatatlan és rejtélyes vala . . . Nem csoda! — Ő a l v a j á r ó volt!“ — Kuthyra e csodálatos, szép nő már csak érdekességével is mélyebb benyomást tőn. Megismerkedvén, Kuthy melegen udvarolt neki. Ennek emlékkönyvébe írta az E g y l e n g y e l n ő e m l é k k ö n y v é b e című két distichonját, melyben a rokon lengyel nemzet fájdalmát és reményét fejezi ki meggható, maj biztató szavakkal. T á t r a f ü r e d e n szerzé Kuthy a K á r p á t i c s ú c s o k o n című, szép elmélkedő költeményét is. Fent jár a szikla-tetőkön, a hol az isten nagysága a legszembetűnőbb; hol annak, ki hiú és gyáva gögben nagynak álmodá magát: „lelke törpül, dőlyfe vész; s térdre inti őt az ész!“ És az az üldözött, kinek szí-

*) P. D. 1846. június 18. 437. l.

vét megrabolták, kit csalárd sorsnak, álnok önzőknek vétke sújt; s ki csüggedve már sírt keres:

„Égő vész felett, tar élen,
Megszilárdúl tört hitében,
S mint gránit szobor megáll
Sorsa új csapásánál.“

E költemény egészen megfelel Kuthy akkori hangulatának. Ő maga is érezte némileg, hogy őt a hír és álbarátok elkapatták, hogy bizonyos mértékig hiu is. S ime, a Kárpátok fönséges magasatain lelke eltörpül; térdre hullva istenéhez fordul! Az ima megerősíti hitét, melyet a sorscsapások, álnok önzők és csalódott szerelme már-már megingatott! E költeményt Kuthy a fürdő emlékkönyvében örökítette meg.

Tátrafürdőről a nyár végén visszatérvén Pestre, buzgón folytatta írói munkásságát, Csakhamar kibocsátá a *H a z a i R e j t e l m e k* I. kötetét. Azután, hogy jövedelmét szaporítsa, jó pénzért megígérte *V a h o t* Imrének, hogy a jövő, 1847. évben, kizárólagosan csak a *Vahot* lapjába fog írni, még pedig úgy, hogy minden hónapban rendszeren egy novellát vagy másnemű költői művet fog beadni*) *S* csakugyan a *Pesti Divatlap* nak 1847.-iki kezdő számaiban sűrűen olvashatjuk Kuthy novelláit. Ekkor írta az *Érdembért*, a *Féltési párba*jt, *Lehelke* halálát, az *Elea köve* és a *Hatyáry Gyárfás* című elbeszéléseket, melyekben már szakít a romanticával; megcsillan humora. Ugyanekkor megjelent több költeménye is. Ekkor írta költeményeinek legszebbikét az: *Ál m o m l á t o g a t ó j á h o z* címűt. Szívében első, ifjúkori szerelme ébredt fel *Thurzó Jetta* iránt. Ehhez, ennek emlékéhez szól a *Téli csillagok szerelmi ömlengése* is. Ezen időből való a *jambusokba szedett Emléklapra* című elég csinos vers is. — *Juliusban* megszakad novelláinak sora; nem írt többé semmit ez évben a *Pesti Divatlap* ba. Az elmaradás oka az, hogy elfogyván pénze s nem lévén hitele, kénytelen volt Pestet ismét elhagyni. Még májusban vidékre utazott, hogy a csendes falusi magányban, a *H a z a i R e j t e l m e k* nek hátralevő füzeteit mielőbb befejezhesse.**)

*) P. D. 1846. 49. sz. 976. l.

**) P. D. 1847. I. 19. sz. 601. l.

ten mindenfélét próbált, de az idők már nem kedveztek munkásságának. 1847. júniusában már panaszkodva írja Vahot Imre is Tompának,*) hogy „változván a kor, a haza és az irodalom körülményei, természetesen változott irodalmunk, íróink élete s egyéb viszonya. S fájdalom! — rossz irányban! Nincs az írók között összeköttetés. S mindennek a journalistica az oka, a mely fizet, fizet, fizet!”

A nemzeti érzés, a nemzeti forrongás ekkor már kitörőben volt. Mindenkinnek a tekintete első sorban a politikára irányult; a szépirodalmi lapok háttérbe szorultak politikai társaik mellett! Tudjuk, hogy ez időben a csendes Vörösmarty is minden figyelmét a politikára fordította! E kedvezőtlen irodalmi viszonyok között eltávozott Kuthy a fővárosból, hová csak november elején tért vissza. De ekkor már tulajdonkép csak átutazott Pesten, mert P o z s o n y b a kellett sietnie B a t t y h á n y v a l, a ki 1847.-ben az országgyűlés idejére újra meghívta titkárának.

Ismerjük a 47–48-iki országgyűlés jelentőségét; ismerjük az oroszán-harczot, melyet az ellenzék a conservatív párt és a bécsi kormány ellen dicsően megvívott! Ismerjük: nem kell emlitenünk.

Kuthy Pozsonyban ismét úri életet élt. Jövedelmező titkári állása és a H a z a i R e j t e l m e k é r t kifizetett hatezer forint tiszteletdíjja: újra túlköltekezésbe ragadta. Ismét az uzsorásokhoz fordult. Azonban régi vidámsága már eltűnt. Derült kedélye ködbe borúlt. Túlfeszített, túlcsigázott idegei a szolgálatot kezdték megtagadni. Gyakran ideges, nagyon ingerlékeny volt. Kivált a politikai viták alkalmával gyakran megsértette legjobb barátait is. Elveiben ingadozott: ezért társai gyakran élesen megtámadták. Különben Kuthy a politikához nem sokat értett. Nagyobb költő, író volt ő, mint politikus. Minden írásával a függetlenségi eszmékért harczolt; lelkesült és lelkesített: de csak általánosságban; a részleteknél többször önmagával, érzéseivel is ellentétbe jutott, legtöbbnyire udvariasságból. Ha K o s s u t h t h a l találkozott és beszélt, akkor őt, — ha S z é c h e n y i v e l, akkor ezt dicsérte. Különben Vörösmarty is meg tudta egyeztetni Kossuth és Széchenyi politikáját. „Hajlott a demokrátiához a nélkül, hogy egészen

*) P. D. 1847. 741. skv. l.

demokrata lett volna, nem ijedt vissza a forradalomtól, de soha sem tudott valóságos forradalmi emberré válni. Költő volt, kit lelkesítenek a politikai mozgalmak, de nem kíván vezérek lenni, hazafi, ki remél, aggódik, kétségbeesik, de nem lép ki szerény visszavonultságából s nincs elég becsvágya, hogy hazája szerencsésének vagy szerencsétlenségének felelősségét magára vonja.^{*)} Sokban ilyen volt Kuthy is. De míg Vörösmarty szerénységből még az egyetemi tanszéket is visszautasította s a képviselői megbízó-levelet is csak azért óhajtotta, csak azért fogadta el, mert azt hazafias lyrája babérkoszorújának tekintette: Kuthy végtelen becsvágyból szerepelni és a nagyok: Széchenyi és Kossuth babérraira vágyott.

Már 1841-ben is beavatkozott a Széchenyi és Kossuth között kitört vitába. Kossuth ugyanis kiszabadulván a fogságból, 1841-ben megindította a Pesti Hírlapot s ebben a hazai szomorú állapotoknak gyors orvoslását sürgette hévvel, bátorsággal. Megtámadta a főrangúakat is. S midőn odakiáltotta nekik: „Veletek és mellettetek, ha lehet, nélkületek, sőt ellenetek, ha nem!“, Széchenyi a csendes, nyugodt reform vezetője: megijedt Kossuth izgató szavaitól. Június 24.-én a Kelet Népevel megtámadta a Pesti Hírlapot és ennek szerkesztőjét forradalmi iránya miatt. Kossuth Feleletében (Felelet gr. Széchenyi Istvánnak) védte magát. Széchenyit a „legnagyobb magyar“-nak nevezte, de halogatását kárhoztatta. Belevegyült a vitába: Fáy András („Kelet népe nyugaton“), Záborszky Alajos („A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások és haladás.“), Eötvös József báró („Kelet Népe és a Pesti Hírlap.“); és végül október elején Kuthytól is megjelent egy röpirat.: „Polgári Szózat — Kelet Népehez.“ Gr. Batthyány Lajosnak ajánlva. A felszólalók Széchenyit az ész és a gyakorlat-, — Kossuthot a szív és az eszmények emberének nevezték.

Kuthy Széchenyi vagyis az ész uralma mellett küzd, mert „ennek követése csak jót, a szívnek engedelmeskedés csak rosszat hozott még országokra, nemzetekre s ránk is.“ Osfólatos, hogy egy író, kinek egész életét a szív érzelmek, szenvedélyei vezérik, s a ki költői munkáiban ezek-

^{*)} Gyulai Pál: V. É., 283. l.

nek leghívebb festője: most a politika terére lépve az ész mellett harczol. E feltűnő elletét okát azonnal megértjük, ha olvassuk Lauka állítását, hogy: Kuthy a Polgári Szózatot jó pénzért Heckenastnak írta. Tehát oly irányban írt, a milyent Heckenast kívánt. E megrendelésből érthető az az untató hosszadalmasság is, melyel négy fejezetben, 217 lapon keresztül beszél a szivről, az észről, ezek uralmáról különböző országokban, majd hazánkban is egészen a jelen (1841.) korig; azután szól az 1841. Magyarország polgári álladalmáról, anyagi életéről, nemzeti jelleméről, erkölcséről, műveltségéről. . . . az izgatásról, a hirlapirodalomról stb. Széchenyi Kelet Népének céljáról, és eredményéről, a sajtónyilvánossági modorról: csak az utolsó fejezetnek utolsó (9. és 10.) szakaszaiban emlékezik meg. A végső szakaszban megígéri, hogy „e füzetet követendi egy újabb füzet ily címmel: Mit és miképen kell a belső napi helyzetreformunk foka — nemzeti jellem — s külviszonyokhoz képest tenni?” De e füzet sohasem látott napvilágot. Kuthy több politikai iratot nem írt s ezt igen helyesen tette, mert úgy sem sokat értett e mesterséghez. Csupán divatból vett részt a politikában, írja Lauka. Nem is aratott babérokat!

Tudjuk, hogy az 1843—1844.-iki s hasonlóképen a 47—48. országgyűlésen az ellenzék fényes diadalt aratott. Ott a magyar nyelv, itt már az egész magyar alkotmány is megnyerte szabadságát. De a kedélyek a visszavonás után hirtelen felizgultak. A reform-pártot a forradalmi váltotta fel. Az ellentétek a bécsi kormány és a magyar országgyűlés között mind jobban kijélesedtek. Ekkor már Kuthy nem jól érezte magát Pozsonyban. Félt a bécsi reactiótól. Egyszer már érezte volt fogságában éles körmeit, nem szeretett volna újra közéjük kerülni. Izgatott, gyenge idegzetével előre sejté a forradalmi véget. „Azonnal kitűnt, írja Lauka, hogy Kuthy minden egyéb lehet csak nem forradalmár. Midőn a márcziusi, dicső napok felvirradtak, az általános lelkesedés Kuthyt is elragadta. Az a lélekiemelő, vérnélküli ünnep, mely hazánkban a szabadság kivívott diadalt hirdette: Kuthyt is meghatotta. Kedvező helyzete végre tényleges szerepet juttatott neki a politikai munkából is. Batthyány miniszterelnöki irodájának igazgatója, majd a belügyminiszter: Sze-

mere Bertalan oldalán osztálytanácsos lett. De az ő sokszor csalódott szíve félt a rossz fordúlattól. Midőn megdördültek hazaszerte az ágyúk, midőn a nemzetnek már fegyverrel kellett megvédenie a megadott szabadságot, és az új alkotmányt: Kuthy, a gyenge idegzetű ember megrémült. Pesten a Dohány-utca és az Országút sarkán, a Huszárházban lakott. A palotának II. emeletén nyolcz szobát bérelt és rendezett be ismét nagy fénynyel, nagy pazarlással. Pedig sok munkája miatt csak ritkán jutott el lakására. Ilyenkor nagy férfitársaságokat vendégtelt. Beszédjük a mindinkább súlyosbodó hazai viszonyokról folyt.*) Kuthy társaival együtt remélt, együtt aggódott. Különösen félt a szerencsétlen végtől, melyet folytonosan jósolgatott. Deczember 30.-án Perczel Jellasics Moórnál megverte. Az országgyűlést Pesten veszély fenyegette. Az év utolsó éjjelén elhatározták, hogy Debreczenben kell folytatni a tanácskozást. „E meneküléskor, írja Lauka, Kuthy annyira megijedt, hogy majd Pesten maradt.“ Debreczenben is már előre sejté a szomorú véget. Ideges télelme nőttön nőtt. Barátai, Farkas János és Lauka Gusztáv, bátorították, biztatták. De ő nem bízott a sikerben. Egészsége egyre hanyatlott, kedélye komorult. 1849.-ben követte a kormányt Szegedre, majd Aradra is. És midőn augusztus 13.-án, a világosi fegyverletétel hírért vette, tovább menekült Nagy-Váradra. Itt Kuthy elvált társaitól. Bihar Diószegnek tartott, a honnan atyjához ment Asszonyvásárra. A szülői házban épen nem volt biztonságban, a győzők bérszolgáinak üldözésétől. Elbujdosott tehát ifjúkori iskolatársaihoz: a Dráveczky testvérekhez, a kiknek Érolasziban és Köbölkúton szép birtokaik voltak s a kik menekülő barátjuknak készséggel nyújtottak menhelyet. Körülbelül nyolcz hónapig tartózkodott Biharmegyének ez északkeleti részében, a Rézhegységnek gyönyörű, de ekkor szomorú vidékén.

1850. derekán barátainak figyelmeztetésére fölment Pestre, hogy a polgári törvényszék előtt feljelentse magát. Szomorú, gyászos idők voltak ezek! Különösen gyászos volt az előbb szép fejlődésnek indult, most rombadöntött, meg szállott fővárosnak képe. Hát a társadalmi élet!? Aléltság vett rajta erőt. Hiszen, napró-napra dörgött az osztrák fegy-

*) V. B. 145. l.

ver, mely sok jeles honfi életét oltotta ki! A katonai rémhatalóság vizsgálatait az Újépületben tartotta; mely mindig újabb és újabb politikai vádlottakkal telt meg. Ezeknek legtöbbször kötél és golyó várt, avagy súlyos, gyalázatos rabság.

Az írókat azonban nem üldözték. H a y n a u maga is igen kevésre becsülte őket s közülök nagyon soknak megkegyelmezett. De, a ki a szabadságharczban tényleges részt vett, akár mint hivatalnok, akár mint katona, annak életét veszély fenyegette.*) E veszélytől félt Kuthy is Tudta ő azt, hogy írásait a világosi szerencsétlenség után a pesti katonai hatóság lefoglalta és a Károly-kaszárnyában gondosan átvizsgálta. De tudta azt is, hogy azok közt sem reá, sem másra semmi vádolót nem találhattak, mert a hivatalos iratokat és magánleveleinek nagy részét már előre elégette volt.**)

Mint volt hivatalnok a központi kormánynak, mégis féltette szabadságát: titokban Budán tartózkodott. Midőn pedig a nyár közepén H a y n a u, egyes bécsi lapoknak reá vonatkozó gyanúsítgatásai miatt megboszankodván, a faképnél hagyta az egész osztrák kormányt s nagy garral külső öltözetében is beállt magyarnak: a katonai szigor enyhült; Kuthy jelentkezett; s kegyelmet nyert.

Mikor Kuthy Pestre jött volt, abban reménykedett, hogy a központban újra felpozsdujl majd az irodalmi élet, hogy ő ismét elfoglalhatja előbbi állását és kényelmét; hogy folytathatja írói munkásságát. E reményében azonban nagyon csalódott. A bécsi kormány a leigázott Magyarországot Ausztria tartományának tekintette s egészen osztrákká akarta tenni. A német nyelv volt a hivatalos nyelv mindenütt: az iskolákban s a közigazgatásban egyaránt. Anynyit mégis megengedtek, hogy a hivatalos német lap mellett magyar is megjelenhessen. A Magyar Hírlap (szerkesztette: Szilágyi Ferencz) csakhamar megindult; tárczájában az irodalomnak, a művészetnek is utat nyitott. A hivatalos magyar lappal egyidőben, 1849. november 15-én a H ö l g y f u t á r n a k (Közlöny az irodalom, társas élet, művészet és divat köréből. Tulajdonos szerkesztő: N a g y I g n á c z.) első száma is napvilágot látott. E lap már tisztán szépirodalmi napi közlőny volt. Más iro-

*) Olv: Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom u. időkből.

**) V. B. 146.—147. l.

dalmi lapunk ezenkívül jó ideig nem is volt. Később a fiatalabb írók tömörültek. Szilágyi Sándor megindíthatta a „Magyar Emléklapok 1849-ből“ című folyóiratát. Csakhogy e lapban sok furfanggal, a censura kijátszásával oly közlemények jelentek meg a szabadságharczról, a melyeknek nyílt, bátor hangja miatt a lapot csakhamar betiltotta Heyntzl, a térparancsnok, a ki a kiadást engedélyezte. Az ellenőrzés a rendőrség kezében volt. Ezek a példányokat elkobozták. Az élelmes, elszánt szerkesztő külfönte (Magyar írók, füzetek, Pesti ívek stb.) címek alatt azután még többször megkísérelte a lapfolytatását, de rövid időn utolsó alakja, a Rőpívek is végleg megszűnt. Megjelent ez időben még néhány gyűjteményes munka is, mint: a Statusférfiak és Szónokok könyve Csengerytől, az Újabbkori ismeretek Tára Pákh Alberttől, az Új Magyar Múzeum Tol-dyától és a Nagyenyedi Album Szilágyi Sándortól. Mindezek együttvéve alig érik el azon szám harmadát, melyet a szabadságharczban és ennek előtte alkottak évenként a folyóiratok és zsebkönyvek.

Olvasó közönségünk megfogyott ugyan, de azért sokan élénk érdeklődéssel vártak minden nyomtatványt, minden olvasmányt. S ha valamely könyv, rőpirat megküzdött az ellenőrzéssel, gyorsan szétkapkodták; azonban fizetni nagyon kevesen fizettek.

Kuthy Budán a Szarvastéren bérelt hónapos szobácskát. A keleti fényhez szokott divatfi, az előkelő nagy házak kényeztetett vendége: szegényes, szűk oduba vonult. Mert pénze, jövedelme alig volt. Irt verset (Emlékirat), beszélyeket (A temeríni hősnő, Egy házi hivatalnok márczius előtt, Egy hölgyimája, Núr fidel! Szokott csalódások) a Hölgyfutárba, sőt egy hosszú beszélyét (A Guerilla) a Magyar Hirlap tárczái is közölték; azután még a Losonczy Phönix („Történeti és szépirodalmi Emlékkönyv. Az 1849-iki háboruban földült és elpusztított Losoncz város némi fölsegélésére Kiadja és szerkeszti Vahot Imre. I.—II. k. 1851., III. k. 1852.) és a Nagyenyedi Album számára is beküldött novellákat; abba Az ifju császár, Zarskoje Selo; ebbe a Székely Katalin címűt. De ezek csak a következő 1851. évben nyomattak ki. 1850. ju-

liusában még Ariel*) álnevet használt; többi íróink is álnév alatt dolgoztak ez időben. Később már ismét a saját nevét írta művei alá. A díj, mit ezekért kapott igen csekély volt s csak alig elég a mindennapi szükségeseik beszerzésére. Nélkülöznie kellett. S ezt a nélkülözést nem tudta megszokni. Szeptember 28.-án már szomorúan és elkeseredetten panaszkodik Laukának, hogy Pesten mennyire satnyúl, mennyire teng az irodalmi élet. „Székely Józsi, így ír Kuthy, a Liliputit (Liliputi Tóbiás; regény 1850.) írja és kiadja, Vas Gereben ingyen akar iratni „a földönfutókkal.“ Vahot Phoenixet szerkeszt. Pákh Bertiet Comp. a Convers. Lexiconból tengődik . . . Én még eddig megéltem, mert nem poéta vagyok, ha pedig nem élhetendek, inkább levágok, hogysem nézzem, hogy mulatnak azok, kiknek jó állást az orosz teremtet.” Nem tudja, nem akarja nézni az osztrákok, a csehek gögjét, melyet ezek a pesti magyar lakosokkal szemben tanúsítottak. Fájdalmában, elkeseredésében elhagyni akarja Pestet. 1850-ben még sem hagyta el. Megpróbált tovább küzdeni. Szorgalmasan dolgozott. A következő év elején is legtöbbször a Hölgyfutárba írt (Alarica Newa.) Azután a Reményben (szerkesztette: Vahot Imre, később; Vahot és Jókai.) is megjelentek Kuthytól novellák: A sírvadrózsája, Márczius előtti képek. Április 9-én már újra panaszkodik Laukának, hogy nem tud írni. Julius 21-én már arról ír, hogy „megfogyatkozott a költekezése!“, hogy megúnta Pestet, mert egyedül van. „Nincs itt Pesten, pajtás, senki csak a szabólegény meg én!“ Valamelyik fürdőbe szeretne menni, mert a sok nyomor, a sok izgatottság nagyon elgyengítette idegzetét. Tátrafüredre s onnan haza, Asszonyvásárra készül: „rendbehozni testvérei ügyét, mert szegény öregem, így írja, beoszlott a vékonyabb lények társaságába“. Atyja mint esperes 1851. május 26-án meghalt. A halál fájdalmasan hatott Kuthy Lajos érzékeny szívére. „ . . . (Atyám) halálában jelent meg lelkemen az utolsó fájdalom, mint éjmadár a síma márványon, melyről kapaszkodó körmei lesiklanak“ — írja elkeseredve Laukának. Úgy érzi, hogy elfásult keblét többé

*) O-testamentomi személynév — isten oroszlánja „Shakespeare“ Viharjában légi szellem. — A. J.

mi bánat, mi csapás sem sértheti meg. Még nagyon sok szenvedés várt reá.

A nyáron csakugyan elment T á t r a f ü r e d r e, a hol a pihenés némikép megerősítette őt. Nagyon szerette a szabad természetet. Mindig künn járt a zúgó, sötét fenyvesek között; halgatta a patakok csobogását, a madarak énekét, a szél jósló susogását. Gyönyörködött a sötét zöld erdőben, a napsütötte, virágos rétekben s a fűszálakon rezgő harmatgyöngyök csillogásában. Mindezeket, a miket látott, élethűen leírta, megörökítette későbbi művében: a Királyné o l v a s ó j á b a n (Bátor Opos odúja!)

Szeptemberben lement testvéreihez, a kik közül három hajadon leányt nagyon rossz anyagi körülmények között talált. Atyjuk után jóformán semmijük sem maradt. Lajos elhatározta, hogy nővéreinek biztos hajlékot szerez. „Családi viszonyaim, írja 1864-ben, a szegény rokonok segélyezését erkölcsi kötelességemmé tették . . .“ Bizonyos Szikszay Jánostól felvett 150 frtot, hogy „bizonytalanul maradt hágait“ kisegítse. E pénzen vásárolt Bihar-Díószegen egy kis szállót s ezen egy kis borházat, melyet lakhatóvá alakíttatott át. — De a jövő iránt támadt aggodalmait, e vétel terhe és az erőszakkal folytatott írás: annyira kimerítették lankadó erejét, hogy életveszélyes beteg lett. T ö r ö k József debreczeni orvos ápolta; s ennek ügyessége megmentette életét.*) Deczemberben már felüdült. Ekkor karácsony táján Magyarország helytartója, Albrecht főherczeg Bihar-Díószegen jártában felszólította Kuthyt, hogy az új szervezéskor vállaljon el valami jó megyei hivatalt. Mert, úgymond, mint író úgy sem élhet meg, mert a cenzura szigorú parancsot kapott, hogy a Kuthy műveit ne bocsássa sajtó alá! Kuthy ismerte az akkori közhangulatot, mely honárulónak bélyegezte az osztrák kormánynál hivatalt vállalót. És bár nagyon rossz anyagi körülmények között volt, győzött benne a hazafiúi érzés: nem fogadott el hivatalt, gyenge egészségével mentvén ki magát. Készebb volt tovább nélkülözni, mint sem fényes nevét, jó hírét elveszteni. Deczember végén feljött Budapestre s munkásságát újra a szépirodalomnak szentelé.

Még ugyanezen évben megjelent a szabadságharcz előtt és után írt novelláiból a VI. és VII. kötet gyűjtemény.

*) Hölgyfutár 1351. II. k. Hírharang. 280. és 298. sz.

(Kuthy munkái. Novellák. VI—VII. k. Pesten 1851. Kozma Vazul tulajdona.) 1852.-ben már új kiadást bocsátott közzé Kozma, mert az olvasók az első kiadásnak összes példányait megvették. Az új kiadás a VIII. kötettel szaporodván (K. M. Nov. VIII. k. Pesten 1852. Kozma Vazul tulajdona.) szintén nagy kelendőségnek örvendett. Geibel Márton könyvtárúsnál 1 pengő-forintjával voltak e kötetek kaphatók. Hasonló volt az ára Kuthy novellái utolsó:*) IX. kötetének is, mely 1853.-ban jelent meg a könyvpiaczon, (K. M. Nov., IX. k., Pesten 1853. Kozma Vazul tulajdona.) s melyből ma már alig vannak példányok, még nagy könyvtárainkban sincs meg mindenütt.

Már e gyűjtemények is tényes bizonyosságai, hogy Kuthy a szabadságharcz után még nagyon sokat dolgozott. S az a tény, hogy műveit szétkapkodták, eléggé bizonyítja, hogy az olvasó közönségnek még mindig kedveltje volt!**) Kuthyt még sokan szerették. Ez a szeretet, ez a közkedveltség méltán megillette őt is, műveit is. Mert az 1850—1853. írt beszélei mind értékesebbek a negyvenes években közzétetteknel. Már egészen szakít a francia romanticával. Az: Egy delejes nő végnapjai (Alarica Newa) a babonás oláh nép képzeleti meséiből meríti tárgyát, mely meglehetősen borzalmas még: Erdély hegyei közt van egy oláh falu s ennek határában, a Fejérhölgy rombadólt kápolnája. Nevét a halovány Alarica Newától kapta, ki olasz leány volt s kit üldözője a gonosz Giacomo ölt meg. Csonthait temetetlenül hagyta. Ezekért jön a dele-

*Némelyek tíz kötetről beszélnek. Én a X. kötetre sehol sem akadtam. A IX. kötet is csak a múzeumi Könyvtárban van meg. Az egykorú lapok sem szólnak egy X. kötetről semmit. Igaz, hogy vannak Kuthynak oly novellái is, melyek a kilencz kötetből hiányzanak, de ezeket mind még 48 előtt írta. Lehet, hogy ezek azok, melyekről 1847-ben a Pesti Divatlap jelenti, hogy Kuthy Kaliwodának igen szép áron eladta Pozsonyban s hogy azokat a könyvtárús igen diszes alakban szándékszik kiadni. E kiadásról mitsem tudok. Valószínűnek tartom, hogy e tíz kötetről szóló nézet, azon tévedésen alapúl, hogy a VI. kötetnek 1851. és 1852. kiadásai nem egészen egyenlő tartalmúak. Az előbbiben u. is az első novella az Egy éj az altáborban. Ezt az utóbbi kiadásban a Zarskoje Selo helyettesíti mert az előbbi beszélyt szabad szelleme és az idegen uralom ellen szóló kifakadásai miatt a megszorított sajtó viszonyok között nem volt tanácsos ismét kiadni. Valószínű, mondom, hogy a VI. k.-nek e két kiadását külön köteteknek nézték, s innen a tévedés!

**) Lauka, Degré, Váli és többen tévednek, mikor azt állítják, hogy Kuthy csak a szabadságharcz előtt írt hatással, csak addig volt kedvelt! Írt ő és pedig sokkal értékesebben egész 1853. végéig!

jes Leona messze országból. Eltemeti a csontokat s ő maga is a levegőbe oszlik. S azóta a fehérhölgyet nem látja bolyongni a nép.

A Rézhegység menti oláh nép ajkáról hallotta Kuthy az Éle a kövének kedves regéjét is. A természetnek bájos völgyében, a csodás álm völgyben van Éle a köve. Ebhez fűződik a rege az ő, pogány időkben. Szép természeti leírások emelik e regének szépségét.

A sír vad rózsája és a Szökevény szintén népmesei vonásokból van szöve, de ezeken még meglátszik némileg a romantica kezének munkája is. Natália és Elemér a szerelmi féltékenységnek, félreértésnek esnek áldozatul. Etele a hűtlen ifjú megőrül, midőn meglátja, hogy egykori kedvese, kiszabadítója a török rabságból, a szép Szelíma: vízbe ölte magát csalódásában. Mindkét beszélyben van még valami túlzott, valótlan is; de az első Bereg gyönyörű vidékének, a Verhovina szép környékének rajza élénkíti; a másodikban pedig Szelíma szerelmének ébredése, a leány bájos lénye, megható, elhervadása: mesteri, nagyon szép.

Az Érdembér, a Lehelke halála, A kételkedő: Kuthy tanító irányú beszélyeihez tartoznak. Megtámadja a könnyelmű szülőket, kik gyermekeik boldogságával keveset törődnek, pártszempontból, anyagi érdekért oly férjekhez erőszakolják leányaikat, a kiknek oldalán csak hervadás, boldogtalanság vár rájuk. Nyomorogi Gyomros Pál Valéria leányát a vén, maradi, de gazdag Pándyhoz, adja nőül; Lúciát szintén a szülők kényszerítették Victorhoz. Pedig már ők mást szerettek: Valéria az ellenzéki Lajost, Lúcia a művelt Acteont. Lúcia férje féltékenységből leszúrja az ártatlan Lehelkét, nejének hugát. Féltékenység semmisíti meg a kételkedő Czervenska Líviusz gróf és a bájos Adél boldogságát is. E szenvedély a nagyuri osztály férfiain uralkodik különösen. Ezért támad ellenök Kuthy. A történetek hátterét már politikai események képezik. A szabadságharcz előtti pártküzdelmeket festi élénken, sokszor mulattatón.

A guerilla, a Temeríni hősnő, az Egy éj az altáborban: ezeknek tárgya, meséje már a szabadságharcznak izgalmai, elcsüggesztő, majd bátorító képei közé vezet. A felvidéki Hurbán-lázadás, a nagyszerű

Branyiszkói csata változatos eseményei között folyik a hős guerillának, az egyszerű Szodovecznek és a bátor Szlavinkának, a „zuhatag tündéré”-nek megható szerelmi viszonya. Majd lenn a hős Damjanics táborában, a vad ráczok dúlásának közepette játszódik le a honáruló Hadlaky és a véres Sztratimirovics Severa szerelmi tragédiája. Szodovecz, Szlavinka, Olimpia, Damjanics a honszeretetet önfeláldozó, nemes bajnokai, kik hősiesen küzdenek a nemzetiségi fanatizmus elvakult híveivel. Harczukat, küzdelmüket szeretettel kísérjük; aggódunk életükért; örülünk diadalaikon; megsiratjuk dicső halálukat. Szabadság és szerelem vezérli, lelkesíti őket.

Kuthy jellemük kidolgozásakor remekelt. A csatateret, a csaták leírása pedig mind egy-egy remekműve Kuthy szellemének! Liptó fenséges magaslatain, az alföld végtelen síkján folyik az ádáz harcz. Nem tudjuk, a gyönyörű színtér bámulatos rajzára, a mozgalmas, rémes küzdelemre függesszük-e szemünket; vagy talán a folytonos ágyúdörgés és halálhörgés helyett, egy-egy szerelmi jelenet édes suttogását hallgassuk-e inkább?

Történeti tárgyú novella: a Zarskoje Selo és az Ifjú császár is. Az II. Katalin orosz cárnő udvarát, a ravasz asszonyi cselszövényeket ismerteti; ez II. Mohamed, a kegyetlen hős jellemrajzát adja. Mindkettőben a szerelem is belejátszik a dolgok menetébe.

Kuthy a Székely Katalin és az Ecsedi lidércz című műveit „történeti novelláknak” mondja. Az első csakugyan az erdélyi történetből veszi tárgyát Báthory Zsigmond zavaros uralkodásának idejéből. De a történeti eseményeket annyira összezavarja, hogy alig tudjuk egymástól elválasztani; nem kapunk sem a korról teljes képet, sem a meséből: Székely Katalin és Zsigmond viszonyából, helyes, kellemes benyomást. A másodiknak már a címe is elárulja, hogy valami népregével vagy történeti mondával fogunk megismerkedni. Az Ecsedi lidércz valóban e kettőnek bájos vegyülete. Az ecsedi lápok közepén állt a hasonló nevű vár. A lápok lidércz-tüzét a népképzelet összeköté a hatalmas erősséggel. Ebbe járt lámpás-csolnakon Mikes Margit, midőn a várat ostromló Zápolya kezébe került. Mert a várban volt jegyese Fodor; ennek akarta tudtára adni, az ostromlók terveit. Végre saját élete árán

megmenté a várat. A lidércz-tűz, mely a lápok mentén este megjelent: egy fogoly jegyes, bolygó lámpája volt!

E novellák szépségeit itt-ott megzavarják az írónak ferde nézetei, saját alanyiségának, elkeseredésének túlzott megnyilatkozásai.

AVI.—IX. kötetekben vannak még Kuthynak azok az alkotásai, azok a génre-képei, melyeket ma is mindenki élvezettel olvashat, a kinek a víg és a humoros tárgyak, beszélyek iránt érzéke van.

Ezekhez csatolta Kuthy az ifjúkori Szerencsés akadályokat, a későbbi Hirnapiczikket és a Nők és az élet című értekezését is. A legutolsóról már bővebben szóltunk. A Szerencsés akadályokban azt mondja el, hogy Laczit apja minden áron Csabára akarja vinni kőröbe a gazdag Kigyósy Terkához; pedig ő már az ellenséges szomszédnak, a szegény Kertészynnek leányát, a szép Lizát szereti. Már-már utra kelnek; azonban egy rokon váratlan halála, Laczi véletlen lábficzamodása, majd apjának kartörése — mint „szerencsés akadályok”: az elutazást halasztják. E kérést Kigyósy mellőzésnek veszi s leányát máshoz adja feleségül. — Most már a felsült apa sok rábeszélés után beleegeznek, hogy fia elvehesse a bájos Lizát.

Mint látjuk, a mese igen egyszerű; de az egészen jóízű humor vonul végig, mely épen a történetnek egyszerű természetességével mulattat. Tréfás hang csendül meg itt-ott a Hirnapiczikben is.

Az előbbinek vonzó egyszerűsége jellemzi a Szokott csalódások című novellát is, melyet Kuthy „való történetnek” mond. Gömör kies fekvésű, a világtól elzárt völgyében járunk az államkincstárnak magányos bányatelepén. Itt él boldogan egy anya bájos leányával, s két ifju bányatiszt Grubicsek is, Krizics is szerelmes a szép erdei virágba, Lailába, ki egyaránt nyájas, mindkettőjükhöz. De természetesen csak az egyiknek (Krizicsnek) adhatja kezét. A csalódott Grubicsek elkeseredik, megveti az emberiséget. De lassan szépen megbékül Krizicsékekkel s helyzetével is. Író lesz. S „ismét boldogok ők.”

Egyszerű a mese, egyszerűek a személyek és a viszonyok is, melyek között élnek. S épen ez a természetes

összhang hat kellememesen reánk. Pompásan írja le Kuthy e magános telep lakóinak apró-cseprő bajait, gyarlóságait is mert „az ember sem angyal, sem ördög. Venni kell őket, mint vannak: mert a végletekből merült ítéletek nem mások, mint szokott csalódások.“*)

Sajátságos nyilatkozás ez Kuthytól, a ki többnyire a végletekből járt! Lehet, hogy e novella csakugyan való történetet mond é'. Különben 1850.-ben, a mikor e novella megjelent, Kuthy már beismerte a francia romantica hibáit; s igyekezett szabadúlni tőlük.

Kitűnő alkotás a vig nemben az Egy iskolai kaland, mely, mint már említettük, az eleven collegiumi életnek pompás képe. A diák-élet csínjeinek, tréfáinak mulattató és művészi vegyülete.

Dongódy Lukács, Üstökös, Bode, Ungaracs, Ordas, Dárdás és Ártány laktak együtt. (Talán Kuthy egykori lakótársainak gúnynevei a debreczeni collégiumból?) A szögletes, beszélni, tánczolni nem tudó, tanulni nem akaró Lukácscsal tréfát űznek barátai. Lukács titkolja szerelmét, melyet Puska Mária iránt érez szívében már hosszú idő óta. De pajtásai tudják aviszonyt. A leány nevében „wachtparadra“ hívják őt. Aszerelmes diák ki-mászik a collegium falán, sok hányattatás után elér a Puska-sék házához, hol véletlenül épen disznótór lévén, még világitanak. Minden jól megy. Az ablakon keresztül látja a pufók vargalányt. Türelemmel didereg kakasszóig a diófán, mert a levél várást parancsol. Nyílik az ajtó; kilép a két hentes s nyakon csípi a fatolvajnak vélt diákot. Átadják őt egy részeg éjjeli őrnek. Ettől szerencsésen megszabadúl ugyan; de Czirmos, a „contra“ észrevette a szökést. A büntetés szörnyű. A tréfa vége szomorú! Lukács megszökik a csúfos kicsapatás elől. Később boldog férje lett Mariskának. S a diákcsinýröl a mai napig sem tudnak semmit.

Maga e mese is érdekes és mulattató, de még inkább a részletek; a kitűnő jellemrajzok; az ebéd (a 146. l.-on) stb. Kuthy kitűnően emlékszik még deákéletére, a műszavakra, a tréfás, szellemes megjegyzésekre. Különösen pompás az a levél, melyet női írással Lukács barátai írtak a Mariska nevében: Ime, néhány bevezető sora:

*) K. M. nov. VII. k. 158. l.

„Ékes Lukács úr!“

„Ismeretségünk egy éves, a nélkül, hogy hangot adtunk volna. Tavaly karácsony hetében látók elsőben egymást a szűrszabó sógor névestélyén, kinek fiát tanítja. Vacsoránál hattól nyolczig két mélységes órát üle mellettem, s még sem szólt hozzám egy rövid kótát is; pedig gömbölyű szemei oly érzékenyül döltek reám, hogy a fánkból sem tudtam enni, s oly gyakorta fordult ültében felém, mint rézkakas a toronyszél alá . . .“ stb. . . .*)

Mulattató a Lukács válasza is. A történet keretében a debreczeni, vallásos civisek életébe is bepillantunk.

Hasonlóképen diák-életéből meríté Kuthy a H a t y á r i G y á r f á s, comicus történetét is. A hős, egy ostoba hétszilvafás nemes, világhírré akar jutni. S bár hangja olyan, mint a „repedt fazéké“, felcsap énekesnek. Erölködik, ordít; „mígnem gégeszakadásban rendkívül meghala.“

E novella már erősen satiricus. Kigúnyolja a hazai kontár művészeket, komédiásokat és a hírré vágyó elszegényedett nemeseiket. Szintén a hétszilvafásokat gúnyolja az Egy házi hivatalnok martius előtt (1848.-ból) című beszély is. Hangja tréfás, humoros, majd csipő, gúnyos. Személyei a kikopott, gőgös nemes Friczki barátja Ribiczki és a „kilencz libéria“ segítségével ugyanennyi hivatalt, szolgálatot teljesítő Poczki mulattató, typicus alakok; nemkülönben a háznak leánya, „a szent-antal-tűztől ájtaatosan lángoló“ Vanda kisasszony is, a ki beleszeret Poczkiba.

Ly on l o v a g és N u r f i d e l l: Kuthy comikai erejének bizonyosságai. Az elsőt „azon filiszter férjek javára közli, kik az elefántok és elefántcsövek miatt desperálni szoktak.“ A másodikban az uborkafára kapaszkodott és a nemes arszlánt játszó, ügyetlen iparost állítja pellengérre a volt húsfüstölő Friczi karikaturájában. Friczit egy élelmes, vén ballerina, C s í z i megkopasztja. De pénzét ő is csakhamar elkölti. Mint virslis és mint puttonos mosónő üdvözlik később egymást régi jelszavukkal: „Nur fidel!“ — „Kreuz fidel!“ Kigúnyolta Kuthy a negyvennyolcz előtti gyarló megyei törvénykezést is az E g y j o b b á g y p e r m a r t i u s e l ő t t című novellájában. Az „exe-

*) Olv. K. Nov. V. k. 141.—144. l.

guáló legale testimonium,“ — az adós P u p á k n é, — a ki nemesi, „oppositionalis“ jogai alapján a végrehajtó bizottságot udvarából kidobatja; de a mint törvényes szándékukról lemondanak, ugyanazokat nagyszerűen megvendégeli, a pörösködő, tönkre jutott paraszt: mind a régi, rendi világnak találóan festett alakjai.

Ez utóbbi novellák tárgyainak bő változata; a személyek különfélesége; a vidám, kaczagó, majd mosolygó, csípős, éles hang: mind azt mutatja, hogy Kuthynak az ily tréfás, gúnyos beszélekhez is szép tehetsége volt. Igaz, hogy ezekben is megjelenik Kuthy egyénisége: a vidám hangba beleeszl az ő sötét világnézete, keserű humora, csípős gúnyja; megszólal az elkeseredett író, a ki Budán nyomorgott.

Mert Kuthy e novelláknak nagy részét, mint tudjuk, már 1850.-től írta. 1852.-ben: a Hölgyfutárban jelent meg az Ecsedi lidércz; Müller Gyula Nagy Nap-tárának (szerkesztette: Friebeisz István) szépirodalmi Csarnokában az Egy kétkedő gazdag. 1852 elején egy ideig még küzdött Kuthy a szegénységgel, de sokáig már nem álhatta. Igaz, hogy az ő novelláit szívesen megvették; azoknak kötetei fogytak leginkább a többi író művei között. De a kiadók díjjai a bizonytalanságnak e napjaiban nagyon megkisebbedtek. Kuthy e csekély pénzből megélni nem tudott. Kölcsönt régi hitelezőitől sem kapott, sőt ezek pénzüknél előbbi visszatérítését sürgették. Ily kedvezőtlen körülmények között elhatározta Kuthy, hogy lemegy elhagyatott nővéreihez. Április elején csakugyan el-távozott Pestről, hogy csak hét év múlva térjen vissza már mint megöszült, elgyengült öreg! — Bihar-Díószegről gyakran kirándult régi barátaihoz, a Dráveczkyekhez. Otthon kezdetben még mohón dolgozott. Nagy Ignácznak megígérte volt, hogy lapjának állandó, hű munkatársa lesz. Igéretét beváltotta is. A Hölgyfutárban még az 1853. év elején is találunk Kuthytól közleményt („Beszélyem kijött a Hölgyfutárban. Beszély-gixer.“*) De munkásságának nagyobb részét ez időben a regényírássra fordította. Még 1851.-ben, betegsége előtt kezdett írni egy „Korvín“ című nagy, történeti regényt.*). Ezt 1852.-ben befejezte s felküldte Pestre Kozmának kiadás végett. A következő évnek nyarán

*) Hölgyfutár: 1853. I. k. 10. sz.

visszajött kézirata. A censor veres plajbá zával annyira el-
rútította azt, hogy a kiadás lehetetlenné vált. Albrecht fő-
herczeg állítása valónak bizonyult. Kuthy elkeseredett: az
egész iratot a tűzba dobta. Így annak tartalmáról nincs is
semmi tudomásunk. Szintígy nem ismerjük azon regényének
a tárgyát sem, melyet ugyanekkor kezdett írni. Még a czi-
mét sem tudjuk biztosan. Váli Béla egy Margit királyné
című regényről beszél.***) Ennél sokkal megbízhatóbb Szabó
József, székelyhídi ref. lelkész azon állítása, hogy Kuthy
az 1853. évben egy „Nyulak szigete“ című regé-
nyen dolgozott.***) Különben meglehet, hogy Kuthy maga
sem állapította meg véglegesen a nevét. Csak a címekből
sejthetjük, hogy a regény tárgya alkalmasint, Margit, a
szent királyleány legendája lett volna. Margit, mint tud-
juk, a Nyulak szigetén (a mai Margitszigeten)
töltötte istenes életét. Kuthy a „Nyulak szigetének“
csak előbeszédét írta meg. Ezt fel is olvasta Szabó József-
nek. A censura kegyetlenségén megbotránkozván, letette
tollát. Ez évben s azután is hosszú ideig többet nem írt.
Megfosztották őt „egyedüli vigaszától,“ az írástól is! Ime,
így végződött ez a pályája is, melyre 1838-ban annyi ifjú
aggodalommal és annyi reménynyel lépett volt; melyen egy
évtizednél tovább annyi babért, annyi fényes győzelmet ara-
tott! A kezdetnek és a végnek körülményei sokban hason-
lók és mégis nagy a különbség köztük! Inség zaklatta ak-
kor, — nyomor várt reá most; s mégis: ott biztató re-
mény, — itt gyötrő kétségbeesés!

*) U. a. 1851. II. k. 214.sz.; 1852. II.k. 207. és 289. sz.

**) V: B. 150. l.

***) Sz. J. levele.

IV.

1853-ban Szabó József b.-diószegi segédlelkész volt. Kuthy csakhamar megszerette a derék fiatallembert, a ki nagy tisztelettel adózott a híres írónak. Rövid időn bizalmas viszony fejlődött közöttük. Majd minden nap együtt voltak. Idejük jó részét a régi római classicusok olvasásával töltötték. „Kuthyban, — írja Szabó, — mint emberben szép jellemet tapasztaltam. Mindenkihez nyájas — és senki felett fölényt nem gyakorló volt. Különösen szép jellemvonás volt benne, hogy az érdemet másokban is elismerte s nem félt, hogy másnak a fénye reá homályt vet. Ennek szép példáját adta, különösen azon alkalommal, midőn az akkori nagyváradi püspök, Szaniszló Diószegre jövéen nagyszámu helybeli és vidéki előkelőkkel együtt — kik között Kuthy is ott volt — mi lelkészek is tiszteletére mentünk a Zichy kastélyba. A püspököt az öreg diószegi lelkész és érmelléki esperes, Unghi Márton felkészöntötte . . . De úgy ám, hogy mikor vége lett a köszöntőnek : hozzám jövéen Kuthy : úgy nyilatkozott hallható hangon és nagy lelkesedéssel : „Na, kedves czimborám, mióta élek és az emberek társaságában járok, — kelek, — forgok, soha nem hallottam még ilyen szép, tartalmas és kevés szavakkal annyi fellengős eszmét, gondolatot kifejező felkészöntőt . . . !“

Ime udvariassága még mindig a régi volt ; de különben egész lénye nagyon megváltozott. — Még kereste a társaságot, de már gyakran rossz kedvű és szótlan volt. S ha szólt is valamit, beszédjének tárgya rendesen akkori nyomorú élete volt, melyet „esztelennek, lovagiatlannak, fér-

fiatlannak, betyár életnek“ nevezett.)* Mindjobban meghasonlott önmagával. Idegbaja is bántotta őt. Régi kedélye, pajzán vidámsága eltűnt. Helyét bizonyos búskomorság, önmagával és a körülményekkel való elégedetlenség foglalta el. Körülményeivel csakugyan elégedetlen is lehetett! Jövedelmi forrásai egészen kiapadtak. Szüllejek termését helytelen műveléssel, ugyszólván, egészen megsemmisítette. Irni már nem írhatott. Napról-napra szűkebbre szorították a nemes nővérek a különben is szegényes háztartást. — De mindez még nem volt elég! Régi hitelezői hirtelen megtámadták Kuthyt s elárverezni akarták a vagyonának romjait is. A tönk szélén állott, melyből vagy kegyelemkenyérnek, — vagy a sokszor felajánlott, jövedelmező hivatalnak elfogadása volt csak a kivezető út.

Kuthy nagy lelkiharczok után az utóbbit választotta. A c e n s u r a, a s z e g é n y s é g és b e t e g s é g e mentik e ballépését, de egészen még sem mentik fel, mert, hogy Kuthy tette: a bér ruhába öltözés, ballépés volt; azt tagadnunk nem lehet. „Mindennek, a mi szent, magasztos és örök a nemzet lelkében él, mondja Széchy,**) a költők és írók a letéteményesei, kik a megkisértés és elborulás nagy éjjelén megőrizni és ápolni kötelesek, hogy hazafiságok világító szövétnekével majdan kivezethessék a nemzetet a jobb és boldogabb jövőbe! Ez az ő küldetésök és kiváltságuk. Kuthy ez ellen vétett.“ — Igaz! Csakhogy az is tény, hogy a büntetés nagysága nem állott arányban a vétekekkel, melyet annyi fontos körülmény kissebbít.

Kuthyt a mai nemzedék jóformán nem is ismeri. S vajjon miért? Mert nagyapáink talán túlságos érzékenységből a megvetés sötét fátyolát vonták nemcsak nevére, hanem műveire is. S ez már igazságtalanság! Mi már belátjuk azt, hogy az elnyomatás szomorú évei sokkal kevesebb szenvedést, sokkal kisebb fájdalmat szültek volna nemzetünknek, ha ennek fiai mennél többen vállaltak volna hivatalt; s nem túrték volna, hogy idegen nyelvű és ellenséges indulatú hivatalnokok árasztják el a hazát. Az ötvenes évek közérzését az elkeseredés szülte. Ez az elkeseredés megmagyarázza ugyan azt a gyűlöletet, azt a megvetést, melylyel a nemzet az ő hazafi-érzése ellen cselekvőket súj-

*) L. G. „K. L.“ 31. l.

**) Beöthy: K. J. II. k. 434. l.

totta, — de azért azt előttünk egészen nem igazolja, sőt annak nagy fokát határozottan csökkenti.

Az író munkásságának megvetését, szándékos mellőztetését pedig csak sajnálnunk lehet. Az író ballépéseért szellemének termékeit is megsemmisíteni: ez az utókorra vesztesség, nagy kár. Feltéve, természetesen, hogy e termékek becsesek, értékesek. Kuthy műveiről pedig határozottan kijelenthetjük, hogy azoknak nem csak irodalomtörténeti, hanem irodalmi becsük is van! Számos novellájának újabb kiadása csak nyeresége volna irodalmunknak s kellemes olvasmánya bárkinek is! Összes műveiből, sok nyelvi szépséget tanulhat az ifjabb nemzedék: szóbőséget, magyarságot, testi színezést stb.

Kuthy a mostoha körülmények nyomása alatt, 1853. őszén megírta hivatalt kérelmező tolyamodványát, mely Szabó szerint, nyilatkozat volt inkább, mint sem valami alázatos esedezés, mert hivatallal sokszor megkínálták őt. Kuthy az iratot felolvasta Szabó előtt s az az ifjú, a kit Kuthy gyakran figyelmeztetett, ha őt a „hazafiúi fájdalom heve meggondolatlan nyilatkozatokra ragadta az uralkodó rendszer ellen, hogy a szószártyágsággal a hazának semmit sem használunk, magunknak pedig veszélyt okozhatunk:“ ez a lelkes, magyar lelkész, jól ismervén Kuthy szegényes viszonyait: „nem rosszalta és csaknem a hazárulással határos ténynek nem tartotta Kuthy tettét s a folyamodót, mint hazafit jellemtelennek soha sem nézte!“

December 6.-án közölte a hivatalos Budapesti Hírlap (felelős szerkesztő: Szilágyi Ferencz, szerkesztőtárs: Nádaskay Lajos), hogy a cs. és kir. belügyminisztérium a nagyvárad helytartósági osztály területére másodosztályú megyebiztossá a többi közt Kuthy Lajos okleveles ügyvédet*) is kinevezte.

Kuthy hivatalos működését Szathmáron kezdte. Munkás, ügyes és lelkiismeretes hivatalnok volt. Csakhamar előléptették. 1855-ben már Aradon volt megyei főbiztos. Hivatalos emelkedésével híre, népszerűsége fokozatosan sülyedt. Régi társai, barátai gyakran szemére vetették ballé-

*) Ezen közlés szerint Kuthy megszerezte volna az ügyvédi oklevelet is? De erről mit sem tudunk.

pését, kárhoztatták tettét. Kuthy, e támadásokat kikerülendő, visszavonúlt tőlük, idegenkedő, tartózkodó lett velök szemben. De, a hol csak tehetette, védte, pártolta a megtámadott magyar nemességet és polgárságot. Látszólag egészen szakított velök, hogy a kenyeretadó hatalom bizalmát el ne veszítse, de titokban mindent megtett érdekükben. Szemben pártolta, dicsérte az új rendszert, -- otthon, csendes magányában gyakran fohászkodott a szeretett haza üdvéért!

1856. július 12.-én Erzsébet, ausztriai császárné első gyermekének, a boldogult Gizella-Ludovica-Máriának adott életet. Az uralkodó háznak ez örömdetes eseményét megelőzőleg, megkérte a helytartótanács magyar költőinket, hogy költeménnyel üdvözljék az első szülöttet. A költeményt senki sem akarta megírni. Ekkor Kuthyt, feljebbvalói hivatalosan felszólították az irat elkészítésére. Június elején Aradon Schwester Ferencznél díszes kiadásban már megjelent Kuthy: „Szózata Erzsébet ausztriai császárné O Felsége örömdetes születésekor. 1856“ negyedrébten, 54 lap terjedelemmel. Ára 1 p forint*) E szózat az aradi, cs. kir. megyehatóság tulajdonát képezte: a megrendeléseket is e hatóság fogadta el. Ez a tény is mutatja, hogy Kuthy e költeményt csak felsőbb felszólításra s talán csak fenyegetésre készítette el. De ezzel a kortársak mit sem törődtek. Tény volt, hogy megírta ez üdvözlő iratot. Ezért még mélyebb megvetéssel fordultak el tőle Rágalmak keltek róla. Hazaárulónak, az uralkodó hatalom kémének tekintették és híresztelték e szerencsétlen embert, a ki a munkában, hivatalos teendőinek még buzgóbb teljesítésében és a világtól elzárkózásban keresett gyógyulást szívének sajgó sebére. Mert elzárkózott, mert hideg, mogorva lett, a rágalom annál sürűbben szőtte becsülete körül a gyanúsító, gyilkos szálakat. „Ha emberekkel érintkezék, írja Kuthy 1860.-ban, elijesztgették tőle társait, hogy ő a hatalom kéme. Ha eszigetelé magát: ujjal mutattak rá, hogy ő ama gögös bolond, ki mindenkint lenéz s önmagának elég akar lenni. Vidámságát alattomos siker kárörömének jelzék; komolyságában boszú-koholmányok fogamzását magyarázgaták. Ha tevékeny volt: ezernyi láthatatlan eredetű gáncscsal, akadályokkal ernyesz-

*) B. H. 1856. 162. 130. sz. — V. B. 155.—156. l.

ték el működési kedvét, erejét: ha vállalataival felhagyott, lusta, naplopó színében tűntették fel őt a nép előtt. Fáradatlanul küzdöttek zárt és nyílt magánügyeit megrontani, örömét megmérgezni, önuralmi egyensúlyát megtörni, türelmét kimeríteni . . .“ *)

Lelki kínjai és a túlságos munka annyira elgyengíték erejét, hogy állásától megváltván, több hónapra fürdőbe kellett mennie. Mikor azután némileg felüdült, Pestre rendelték, hogy a magyar hivatalos lapnál segédkezzék. A tárczarovat vezetését bízták reá. A Budapesti Hírlapnak 1860. tárczájában január 1.-én jelent meg az első közlemény A királyné olvasója című történeti regényéből.

Mielőtt a regény tulajdonképeni tárgyára térne, a bevezető N é h á n y s z ó b a n, Kuthy önmagáról szól. Életét egy hegyhez, magát rajta egy vándorhoz hasonlítja, a ki már a hegynek kopár tetejéről néz vissza a megtett, fáradságos útra. Alúl, a hegy lábánál virágos kertet lát, „mely gazdag és ártatlan, mint a gyermekkor. Eléje lengenek a kövér pázsit ingó gyöngyei; a habzó színeknek csábos szivárványa; a friss lég fűszere; a szív ébredő sejtelve, a suttogó szellet; a madárhangok vándor zenéje; a reménybimbók félénk rejtelvei; az új élet hamvas csillamlása, az ébredés tömött búbája: a gyermekkor egész boldogsága.

Majd e varázs-képen szemérmes ködhab reszket, melyre a hajnal tündére, az ifjúság veti aranyfátyolát. A virágos kertet ismerős liget váltja fel virágos árnyval s kígyókkal. Az ifjúkori álmok fényalakjai: hír, szerelem, szabadság, dicsőség intőleg kelnek szárnyaikra; de jeltelen légútjuk alatt e hazug tündérek lehullt csillamai közt, látja az örvényt és örök szirteket. Ármány meg önzés, butaság, rosszakarát, tehetetlenség s mindazon törhegyek szemébe fénylenek, melyekkel a lelkesültségnek vívnia kell, míg nem a légvárat, melynek rakásában magát feláldozá, egy forgószél játszva töri el.“ Feljebb, közelebb a vándorhoz a hegynek erdős dereka esik: ez a férfikor tele erővel, örömmel és fájdalommal.

A tető, hol a vándor áll: „sivár kővidék. És bár hideg s növénytelen, de tiszta és csendes. A táj társtalan magánya s egy-két halandó hóvirág, — mely hideg s illat-

*) B. H. 1860.

talan, — s mielőtt leszakasztaná, elhervad: mindez szegény és egyszerű; de van e rideg tájnak egy drága köve, melylyel a meghaladott út minden vesztett kincse föl nem ér: a nyugalom. Itt nem dördül vész, nem reng a kőszál, ide a felhők hulláma föl nem ér; s a parancsoló napfény, habár hideg, de örökké való, mint az értelem szava a szív zaján. Az enyhe békehon, a nyugalom lekötő ábrándja perczig feledteti a vándorral, hogy fáradt s megtörve van; hogy már hanyatlik a pályatér s közel a fordulati pont, mely tőle mindezt elfödi s melynek kapui ismeretlen országokra nyílnak.“

A mily szép és költői e kép, Kuthy életének e vázlatos rajza: épen oly őszinte és igaz! Kuthy boldog gyermek-kora, hanyatott ifjúsága elvonúl lelki szemeink előtt. Meg-elevenednek a képek, melyeket férfikorának fényéről, írói pályájának dicsőségéről már egyszer megalkottunk; előnkbe tűnnek a megvettetés, a szegénység szomorú, borús napjai is. Halljuk saját mentségét a vádakkal szemben. S végül látjuk a megtört, hanyatló erejű író, a mint társatalanul, elhagyottan járkál Buda és Pest magános utcáin; a mint egyedül, mindenkitől kerülve ül a Kisfaludy-Társaságnak, az Akadémiának termeiben; vagy a mint otthon a Tában egy szűk és sötét szobácskájában (Aldunator 7.) mereng s vallásos elmélkedésekbe mélyed. Borongó lelke visszasháll a kedves multba; ennek vidám képein megpihen. Felidézi emlékezetében a csendes falusi egyházat, „melynek barátságos ívei alatt a keresztvíz eredendő szennyét lemosá.“ Hallja, a mint „mohos tornyocskáján az est hívó harangja megkondul s az ájtatos hang a lég csendes szárnyain csengő hullámot vét, örvénylik s aztán elmerül. E derítő hangok eszébe juttatják, hogy a vallás a porból vett szívnek főkincse; a változatlan s örök fen-ségű őrangyal, mely a titkos inség födelei alatt, a kór-ágyak mögött, a nyílt nyomor küzdelmeiben, a bántalmak törei között s a nem érdemelt halálban (t. i. Kuthy jelen megvettetésében) vigasztalólag megjelen. Eszébe juttatják, hogy csak azon szeretet hajt gyümölcsöt hozó virágot, melyet a hit plántál; s a hit, remény és szeretet az egyedül tiszta és állandó vagyon, melyet magával a terhes-út elmaradozó javai közül az elridegült pályavégre hozott.“

Ime, így keresett Kuthy a vallás karjaiban vigasztalást

szenvedései-, megnyugvást a sors zaklatásai ellen! A mit keresett meg is találta. Nyugodtan várta a megszabadító halált. De ez még néhány évig váratott magára. Még nem telt meg egészen Kuthy szenvedéseinek serlege!

Ugyancsak 1860. deczember 1.-sején a Budapesti Hírlap „az alkotmányos rendszer szellemében átalakult,” s megszűnt hivatalos lap lenni. Helyét a Sürögöny foglalta el új beosztással, új szerkesztőséggel. A beteges Kuthyt a szerkesztő kérelmére felmentették a munkától s rendelkezési állapotba helyezték. Meggyengült szervezetének, elfáradt szellemének nagy szüksége volt a pihenésre. A következő évben lement Diószegre. Innen Sitérbe (Biharm.) távozott, hogy némileg felüdüljön. Itt meglátogatta őt Nagy István, ki jelenleg hegyközszenzimrei református lelkész és érmelléki esperes. „Élesen megfigyeltem, írja Nagy, a sokaktól elítélt és a már akkor megvénült férfit. Szívesen társalgott velünk, — mert többen is voltunk jelen, de — arczán, a kainbélyeg helyett, az egykori genius nyomaira ismertem. Társalgásában lekötelező szívesség és az a bölcsesség nyilatkozott, mely bennünket, a kiváló emberekkel szemközt, akaratumk ellenére is hódolatra öntönöz.” Régi előzékenységét, szívességét életének alkonyán is megőrizte.

Még ugyanezen évben kinevezték Nagyváradra megyei főbiztossá a bünyenyítő törvényssékhez, 1470 o. é. forint évi fizetéssal. E fizetésből szépen megélhetett volna, ha jobban tud gazdálkodni, s ha régi adósságaiért a hitelezők nem pörölték volna. Résztint a rossz gazdálkodás, résztint „az örökös idéztetés és perbeli költségek” miatt adóssága folyton nőtt. Végre 1863-ban a már említettük Szikszay János csődöt kért ellene. Márczius 28.-án a nagyváradi törvényssék 4483. szám alatt kelt végzésével a csődöt kimondta. Ekkor Kuthy egy nyilatkozatban védte magát. Kiemelte, hogy kilencz éves állami szolgálata alatt 700 o. é. forintnyi díjlevonások, továbbá a dísz- és köznapí forma-ruháknak összesen 700 forintba került előállítása, e közben négyszeri nagy távolságokra történt hivatalos költözködése, mint szinte a hivatalos táterheltség miatt bekövetkezett kétszeri betegségének gyógyfürdői költsége évdíjait oly érezhetőleg igénybe vették, hogy terhei leszállítására csak nagy nélkülözések mellett fordít-

hatott valamit. Összes tartozását 4500 frtra becsüli. Ezzel szemben 6400 frtnyi írói tulajdon birtokában van. Kéri tehát a törvényszéket, hogy mentse fel őt a tönkrejuttató csőd alól.*) De bizony nem mentették fel! Hivatalától is megfosztották.

Ekkor a szerencsétlen ember egy kis házacskát bérelt magának Nagyváradon s ebben tengette csekély nyugdíjából naprólnapra életét. 1860.-tól jóformán semmi irodalmi munkát sem írt. Kivéven talán a szent Erzsébet és szent Cecilia életét, melyeket Lauka említ, a melyek azonban nincsenek meg. Most ismét íróasztalához fordult. Hymnusokat, ódákat és elégiákat irogatott. De a beállott inség és az ezzel fokozódó idegessége annyira elkéséřítette, hogy néhány héttel halála előtt összes kéznél levő írásait elégette. — Ereje napról-napra hanyatlott. Orvosai sétákat, szabad mozgást ajánlottak neki. De ő, gyermekes makacssággal csak azért is szobájában tartózkodott. Irtózott az emberektől s lassan önmagától is. Minden baj, minden szenvedés egyedüli forrását önmagában kereste. Kinzó idegbaja, lelki gyötrődései a vallásból merített régebbi nyugalmat egészen feldúlták. Hasztalan vigasztalták testvérei, kik utolsó napjaiban mindig körülötte voltak. Nem hallgatott reájuk. 1864. augusztus második felében idegláz lepte meg. Esméletét is elvesztette. Augusztus 27.-én szívverése már akadozott: délután 1 órakor örökée megszűnt.

Augusztus 29.-én temették el részvét és barát nélkül. Tetemei a püspöki palota melletti református temetőben nyugszanak elhagyatottan, jeltelenül!

Családjából neje már szintén meghalt. Leánya, Vilma, Adeline 1863.-ban férjhez ment Szabó Béla vasuti mérnökhöz. Házassága rövid és boldogtalan volt, mint az anyjájé. Pár évi együttlét után törvényesen elvált a férjétől; pedig ő is anyja volt már Vilma nevű leányának. 1893.-ban nőül vette Kathona Géza, a csallóközi ármentesítő társulat hivatalnoka. Kuthy Lajos leánya és unokája jelenleg boldog családi körben él Rév-Komáromban, az ősi Kaliczaházban.**)

*) Főv. Lap 1886. I. k. 106. sz.

**) Kalitza Sándor, Tóth János levelei.

